

6. Podnikání migrantů v Praze: případová studie Královská cesta¹

DITA ČERMÁKOVÁ

6.1 Úvod

Praha je nejatraktivnější destinací Česka, a to jak pro migranty, kteří zde žít delší dobu, tak pro turisty, kteří v Praze stráví jen několik dnů. V Praze dlouhodobě či trvale žije více jak jedna třetina všech cizinců. Ročně ji také navštíví kolem 4,5 mil. turistů. (Cestovní ruch 2009). Právě problematiku mezinárodní migrace a cestovního ruchu propojuje tato kapitola, která zkoumá podnikání migrantů v historicky atraktivní lokalitě Prahy.

Všechny části Prahy podstoupily v průběhu posledních dvaceti let velké změny (Sýkora 1999; Ouředníček, Temelová 2009). Ovšem jen stěží by se našla čtvrť jako Staré Město, která prošla tak výraznou proměnou ve specializaci služeb v parteru a struktuře bydlícího a denního přítomného obyvatelstva. Byly zde opraveny šedé domy, dlažba ulic a služby běžné denní potřeby (např. potraviny, železářství) ustoupily obchodům se suvenýry, restauracím s předzahrádkami a směnárnám. Řada domů s rezidenční funkcí byla nahrazena hotely a administrativními prostory. Nepřehlédnutelnou zvláštností dnešní Královské cesty je vysoký počet obchodů, kde prodávají cizinci. Cizinci ani koncentrace obchodů stejné oborové specializace nejsou v historické perspektivě v oblasti Starého Města jevem novým. Například u dnešního Malého náměstí byla ve středověku Linhartská čtvrť, kterou obývali Románi (Italové a Francouzi). Oblast dnešního Havelského náměstí obývali zase Němci a nedaleký Josefov Židé. Také oborovou specializaci odchodů a řemesel dnes připomínají názvy ulic např. Celetná (pekaři, kteří vyráběli housky nazývané calty), Uhelný trh, Ovocný trh atd. Dnešní Malé náměstí bylo místem koncentrace středověkých apatykářů (Ježková 2007).

Cílem této kapitoly je zmapovat základní charakteristiky podnikání migrantů v Praze. Dalším cílem je pak na příkladu konkrétní lokality - Královské cesty vysvětlit několik jevů pojících se s podnikáním migrantů. Jedná se o zjištění rozsahu ekonomické koncentrace migrantů v této historické části Prahy. Zajímají nás procesy vedoucí k podnikání ve vztahu k charakteristikám jednotlivých migrantů a existující struktuře příležitosti k podnikání v daném místě a čase. Dále se snažíme objasnit vztahy mezi zemí původu lokalizovaných podnikatelů a strukturou turistů v lokalitě, zemí původu prodávaného zboží a zemí původu migrantů a dále pak vlastnické vztahy lokalizovaných subjektů k nemovitostem. Dalším sledovaným jevem je

¹ Za podporu realizace tohoto výzkumu děkuji Grantové agentuře České Republiky projektu nazvanému „Sociální deprivace v městském prostředí: objektivní a subjektivní dimenze“, číslo P404/10/0523.

etnická provázanost majitelů provozoven a jejich zaměstnanců. V neposlední řadě sledujeme odlišnosti lokalizovaných obchodů migrantů podle země (regionu) původu jejich majitelů.

Data o podnikání cizinců v Praze pochází z veřejných statistických zdrojů (ČSÚ a VÚPSV) a také z interní databáze MPO ČR. Informace o lokalitě byly shromážděny v rámci kvalitativního šetření. Kvalitativní šetření probíhalo kombinací dvou metod: nezúčastněného pozorování a strukturovaných rozhovorů s otevřenými otázkami. V rámci nezúčastněného pozorování byly shromážděny informace o lokalizovaných subjektech, sortimentu zboží, počtech a zemích původu zaměstnanců, způsobu prodeje a prezentaci obchodu jako etnicky cizorodého subjektu. Zaznamenané údaje byly doplňovány z registru firem a katastru nemovitostí. Následně byly navštíveny subjekty s účastí migranta ve vlastnické struktuře a uskutečněny rozhovory podle předem připravených otázek. Výběr respondentů není reprezentativní a to především z důvodu neznalosti charakteristik všech v lokalitě podnikajících subjektů. O rozhovor bylo požádáno osm majitelů (dva telefonicky) a čtrnáct zaměstnanců (převážně se jednalo o manažery prodejen). Celkem bylo uskutečněno pět rozhovorů s majiteli provozoven (země původu byla Chorvatsko, Bulharsko, Írán, Srbsko a Ukrajina) a devět rozhovorů se zaměstnanci (dva z Bosny a Hercegoviny, dva z Bulharska, dva z Ukrajiny, dva z Uzbekistánu a jeden z Indie). Pro dokreslení situace podnikání migrantů byl realizován rozhovor s dvěma českými podnikateli, jedním vlastníkem domu, jednou českou podavačkou a osmi turisty, kteří nakupovali suvenýry. Terénní výzkum byl realizován v únoru až květnu 2009.

Problematika podnikatelských aktivit migrantů je v Česku velmi málo probádaná. Přímo podnikání migrantů se věnuje jen magisterská práce Karly Štěpánkové (2006), která studuje vietnamskou tržnici SAPA v Praze-Libuši. Na základě některých podobností se Slovenskem můžeme informace o podnikání migrantů získat z prací Williamse a Baláže (2002; 2005), kteří se věnovali oborové specializaci Vietnamců a drobným podnikatelům z Podkarpatské Rusi. Za určitý typ podnikání můžeme považovat ukrajinské zprostředkovatele práce (tzv. klienty), což blíže popisuje například Černík (2005) nebo Čermáková a Nekorjak (2009). Ostatní vědecké práce se podnikání migrantů dotýkají jen okrajově jako součást jiných výzkumných cílů například o Číňanech (Moor 2002) nebo Vietnamcích (Brouček 2003).

6.2 Teoretické koncepty o podnikání migrantů v městském prostoru

Počty migrantů věnujících se podnikání se v jednotlivých cílových zemích velmi liší. Rozdíly existují podle země původu migrantů a také podle cílové země, ve které se rozhodli podnikat. Existující literatura (např. Brettell, Hollifield 2000; Malheiros 1999) dnes rozděluje čtyři hlavní přístupy k výzkumu podnikání migrantů v hostitelské zemi: (1) kulturní (2) ekonomický (3) diskriminační a (4) interaktivní přístup. *Kulturní přístup* přičítá podnikání určitých skupin migrantů kulturně-historickým vlastnostem vycházejících z charakteristik typických pro určitou etnickou skupinu např. Židy, Indy (Aldrich, Waldinger 1990). *Ekonomický přístup* zcela potlačuje kulturní specifika migrantů, hlavní důvod vidí v ekonomických příležitostech v novém prostředí. *Diskriminační přístup* vidí podnikání migrantů jako reakci na uzavřenost a překážky na pracovním trhu hostitelské země. Dnes autory nejužívanější *interaktivní přístup* dává do souvislosti individuální charakteristiky migranta, etnické zdroje a strukturu příležitostí hostitelské země, jako je situace na trhu práce, poptávka trhu, legislativní rámec (Aldrich, Waldinger 1990; Čermáková, Nekorjak 2009). Na individuálním rozhodnutí migranta podnikat se podílí finanční prostředky či přístup k nim, schopnost využívat etnických zdrojů, existence místa podnikání, schopnost komunikovat, existence poptávky, cash-flow a konkurence (Waldinger a kol. 1990). Interaktivní přístup dále rozvinul Kloosterman a Rath (2001) v konceptu smíšeného zakořenění, kdy kromě zakořenění v sociálních sítích migrantů je důležité zakořenění v socioekonomickém prostředí hostitelské země (města) a politicko-institucionálním prostředí.

Strategie migrantů koncentrovat své podnikatelské aktivity jen do určitých segmentů trhu byla potvrzena v řadě zemí (Waldinger, 1994). Společnými charakteristikami těchto segmentů neboli nik, jsou nízké bariéry na vstupu (finanční, vzdělanostní), nestabilní poptávka, kterou nemohou či nechtějí uspokojovat velké firmy, a dále segmenty, kam majorita dovolí migrantům vstoupit (legislativní opatření), kde již existují sociální sítě migrantů (Waldinger 1986; Williams, Baláž 2005). Konkrétně se migranti zaměřují na maloobchod (potravin, suvenýry), malé hotely, restaurace (etnické), rychlá občerstvení, kavárny, cestovní kanceláře, internetové kafe, oděvní průmysl, velkoobchod atd. (Hall, Rath 2007). Většinou se tedy jedná o oblast terciéru, kde dnes nejrychleji rostoucím sektorem světové ekonomiky je turistický průmysl (Hall, Rath 2007). Nově vytvářející prostor v turistickém průmyslu se střetává s novými imigranty hledající uplatnění. V tomto sektoru se migranti nezapojují jen jako podnikatelé, ale také jako zaměstnanci, kde působí jako levná pracovní síla na pozicích

pokojských, kuchařů, číšníků, údržbářů, prodavačů a další pomocné pracovní síly (Hall, Rath 2007).

Ve vztahu k integraci do ekonomiky mají migranti dvě možnosti: (1) zapojit se do tzv. hlavního proudu ekonomiky, tedy získat zaměstnání u neetnického zaměstnavatele; (2) začít podnikat, nebo získat zaměstnání u etnického podnikatele (Light, Gold 2000). Tato druhá možnost se označuje jako etnická ekonomika a je definována jako ekonomická činnost podnikatelů-migrantů, jejich etnických zaměstnanců a rodinných příslušníků (Light, Gold 2000). Především v evropské literatuře se vedou spory o tom, který migrant (týká se to podnikatelů) patří do etnické ekonomiky a který již nikoliv (Hillmann 2006). Podle Bommese a Kolba (2004) je pro existenci etnické ekonomiky nutná vertikální a horizontální provázanost s ostatními subjekty stejné etnické skupiny. Příkladem mohou být dodavatelsko–odběratelské vztahy podnikatelů.

Migranti jsou jak v celosvětové, tak historické perspektivě úzce provázáni s prostorem velkých měst. Města jsou středovým bodem pro vstup migrantů do hostitelské země a rozvoj dalších ekonomických aktivit (Waldinger 1990). Podle výzkumů z USA zde také dosahují vyššího ekonomického úspěchu (Hall, Rath 2007). Platí to i opačně. Města jsou závislá na migrantech především v profesích vyžadujících nízkou kvalifikaci (Sassen, 2001)². Dnes ve světě nejsou výjimečná města s nadpolovičním podílem populace s rodištěm mimo hostitelskou zemi (např. Montreal, Sydney). Migranti se v rámci měst rozmísťují nerovnoměrně a to platí jak pro rezidenční chování, tak i pro podnikatelské aktivity. Některé čtvrti s vysokou koncentrací cizinců byly či stále jsou postiženy sociálně-patologickými problémy (Hall, Rath 2007). Některé z nich tuto fázi překonaly a dnes jsou vnímány pozitivně a dokonce jsou podporované lokální politikou jako turistické atrakce např. Chinatown v Amsterdamu, Little Portugal v Torontu, Kreuzberg v Berlíně (Hall, Rath 2007).

6.3 Podnikání migrantů v Praze v širším kontextu Česka

Popsat co nejpřesněji podnikatelské aktivity migrantů¹ v Praze je vzhledem k nedostatečné statistice, existenci nelegálních či kvazi-legálních aktivit migrantů a malému počtu

² To platí především o tzv. globálních městech, kde jsou na jedné straně ve vyšší míře koncentrovány vysoce kvalifikované a řídicí profese například v oblasti ekonomické, finanční, sociální, politické, technologické. Na straně druhé tam existují odvětví služeb od práce v domácnosti a pohostinství až po úklidové služby, které využívají lidé především ve vyšších patrech globální ekonomiky. Což podle Sassen (2001) v souvislosti s mobilitou pracovní síly znamená přítomnost migrantů s vysokým, ale hlavně s nízkým statusem.

výzkumných studií téměř nemožné. Praha měla ke konci roku 2008 celkem 114 tisíc ekonomicky činných cizinců (31 % z celkové zaměstnanosti cizinců v Česku)³. Podle odhadů Drbohlava a Lachmanové (2008) je nutno tento evidovaný počet ještě zvýšit o 40 až 90 tisíc cizinců, kteří na území Prahy vykonávají nelegální, či kvazi-legální aktivity. Tato práce se zaměřuje na podnikání migrantů, a tudíž s cizinci na pozicích zaměstnanců dále nepracuje. Existují dvě kategorie⁴ cizinců podnikajících na základě (1) živnostenského zákona a (2) zapsání do Obchodního rejstříku⁵. Od poloviny 90. let 20. století se počet cizinců s živnostenským oprávněním v Praze pohybuje kolem 20 tisíc (téměř jedna třetina všech v Česku vydaných povolení cizincům), což při celorepublikovém nárůstu cizinců s živnostenským oprávněním znamená, že podíl cizinců v Praze vzhledem k ostatnímu území stále klesá (viz obrázek 6.1). Toto lze vysvětlit nárůstem podnikatelské aktivity převážně u tří nejčetněji zastoupených skupin cizinců (Vietnamci, Ukrajinci a Slováci), kteří mají nejnižší míry koncentrace v rámci okresů Česka a nejsou koncentrováni jen v Praze (Novotný a kol. 2007). V relativním pohledu je význam podnikatelských aktivit migrantů v Praze mnohem vyšší. Jejich podíl na všech registrovaných podnikatelích se pohybuje nad 7 % (celorepublikově se podíl ve sledovaném období pohyboval mezi 3 - 4 %).

Počet cizinců podnikajících podle Obchodního zákoníku neznáme, neboť Obchodní soud žádná data neposkytuje. Tuto skupinu lze zachytit jen částečně u účelu pobytu, kde jsou uvedeni jako společníci v právnické osobě. Vzhledem k zneužívání této kategorie účelu pobytu je dnes na cizincích požadováno (až na výjimečné případy, kdy cizinec vykonává pouze činnost spojenou s řízením společnosti) povolení k zaměstnání, čímž se cizinci ztrácí z kategorie podnikatelé do kategorie zaměstnanci (Čermáková, Lachmanová, 2008, Drbohlav, 2008). Od roku 2005 se ČSÚ snaží o odhad sebezaměstnávajících se osob, tedy slučuje uvedené kategorie. Počet sebezaměstnávajících se cizinců byl ČSÚ odhadnut v roce 2007 na 106,7 tisíc (společníků evidoval 10 tisíc a 30 tisíc byl dopočet ČSÚ), nicméně tento odhad je bez regionálního členění (Cizinci 2009). Další statistický zdroj lze získat od soukromých analytických firem, které si vytvářejí databáze firem a sledují zemi původu základního kapitálu a počtu subjektů se zahraničním kapitálem. Ovšem tyto informace vypovídají málo o samotné migraci obyvatel. Nejvyšší investovaný kapitál v Česku v roce 2006 pocházel z

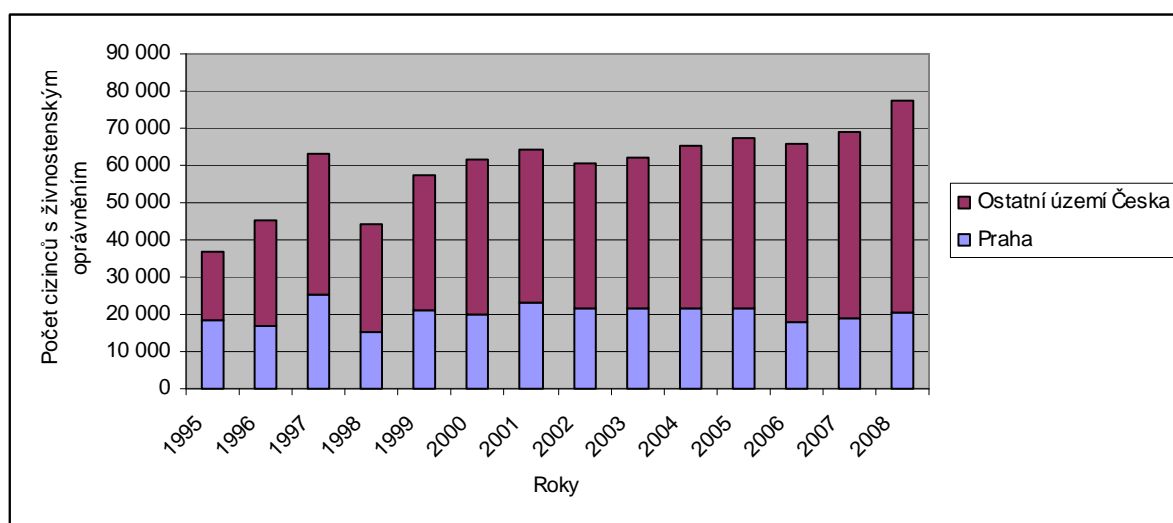
³ V tomto čísle jsou zahrnuti cizinci na pozicích zaměstnanců a s živnostenským oprávněním.

⁴ Podle stávající legislativy existují ještě další dvě kategorie: osoba podnikající na základě jiných předpisů (např. lékaři, restauratěři, notáři) a osoba provozující zemědělskou výrobu. Mezi těmito skupinami jsou cizinci zastoupeni zanedbatelně a vstup do těchto profesí je omezen podmínkami profesních svazů.

⁵ Jedná se o společníky v právnické osobě, ve statistice jsou uváděny u účelu pobytu jako společníci v právnické osobě.

Nizozemska, Německa, Rakouska, Velké Británie a Francie (ČEKIA, 2007). Jiné je pořadí podle počtu firem se zahraničním kapitálem, nejvíce firem má kapitál z Německa, Ruska, Ukrajiny, Slovenska a Rakouska (ČEKIA, 2007). Veřejně k dispozici jsou data bez regionální dimenze. Zhodnotit význam podnikatelských aktivit migrantů v Praze jen na základě jejich počtů není zcela přesné. Ze statisticky sledovaných údajů připadá v úvahu například počet zaměstnanců, obrát, zisk, daně z příjmu, odváděné DPH atd., ale tyto ukazatele se podle informací ČSÚ a Ústředního finančního a daňového ředitelství nezveřejňují podle státního občanství plátců.

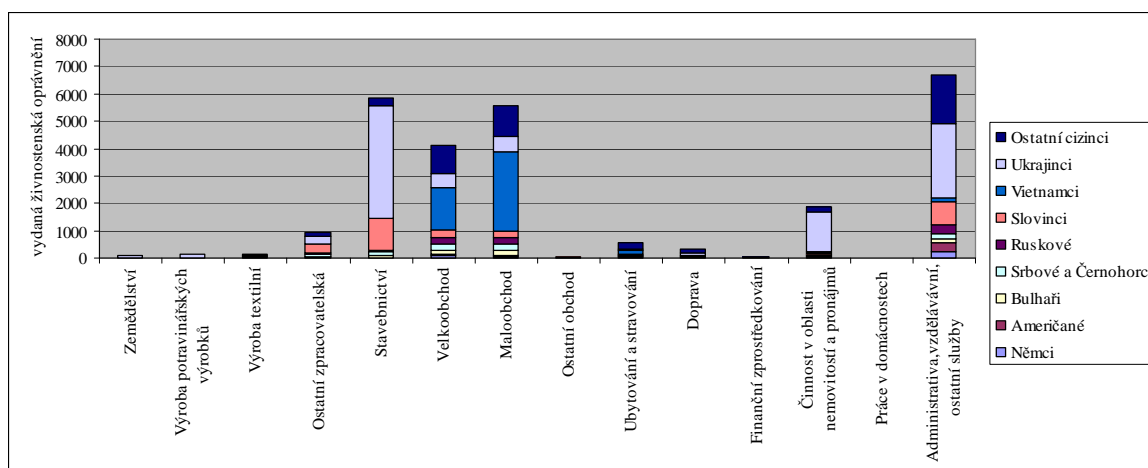
Obrázek 6.1: Vývoj počtu cizinců s živnostenským oprávněním v Praze v letech 1995 - 2008 (stav k 31. 12.)



Zdroj: Cizinci v ČR, 2008, Horáková, 2005, 2007.

Podnikání cizinců v sektorech národního hospodářství zhruba odpovídá rozložení majority (I. 2 %, II. 29 % a III. 69 %, k 31.12.2005), vyšší podíl mají cizinci v sekundéru, a to především ve stavebnictví. Vysoká koncentrace do terciéru koresponduje se situací popsanou v zahraničí (Waldinger, 1994). Tento sektor hospodářství se vyznačuje jak nižšími administrativními bariérami, tak nižším kapitálem na vstupu. V Praze je podíl podnikajících v terciéru mírně vyšší (72 %) než v celorepublikovém průměru. Vedle maloobchodu a velkoobchodu se cizinci specializují na stavebnictví, administrativní práce, vzdělávání a další služby (obrázek 6.2). Vysvětlit nejvyšší počet vydaných živnostenských oprávnění v administrativě, vzdělávání a dalších službách lze tím, že jsou zde zahrnuty převážně živnosti volné, tedy legislativně nejsnadněji dostupné.

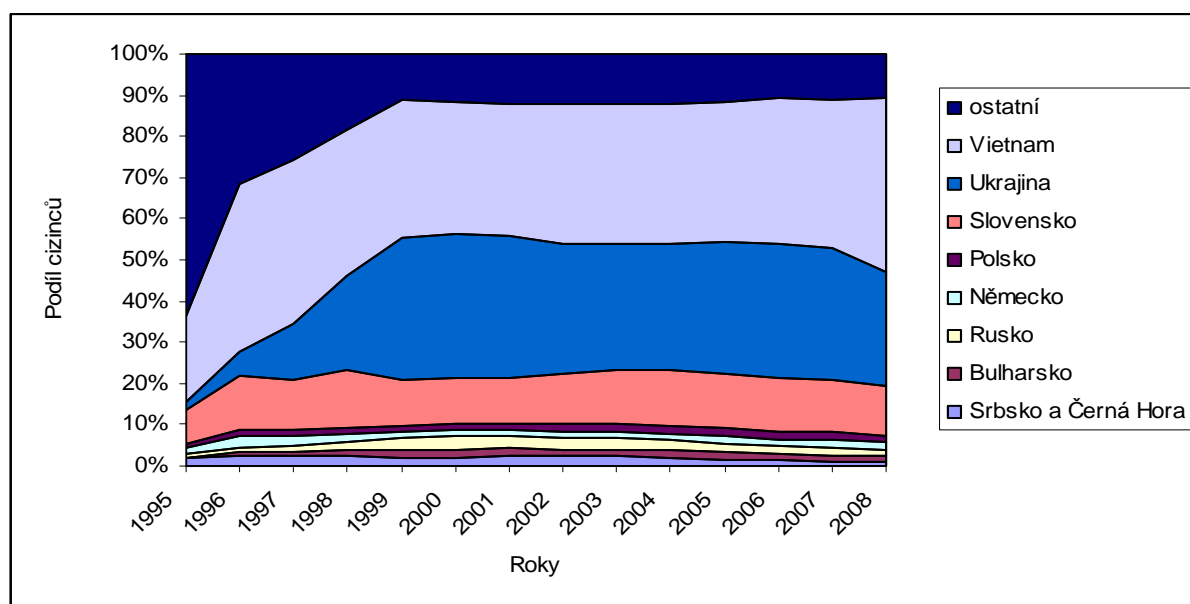
Obrázek 6.2: Oborová struktura vydaných živnostenských oprávnění cizincům v Praze (k 31.12. 2005)



Zdroj: Interní materiály MPO ČR, 2006

Jak bylo výše zmíněno, nejvyšší absolutní počet podnikatelů s živnostenským oprávněním v Česku pochází z Vietnamu, Ukrajiny a Slovenska (shodně i v Praze). Na začátku 90. let byly zdrojové země cizinců s živnostenským oprávněním různější než dnes. Během druhé poloviny 90. let došlo k růstu převážně u výše zmíněných třech skupin, které dnes představují více než 80 % všech cizinců s živnostenským oprávněním v Česku (obrázek 6.3). V rámci jednotlivých etnických skupin k nejpodnikavějším (relativizováno k celkové zaměstnanosti cizinců) patřili v roce 2008 Srbové a Černohorci (100 %), dále pak Vietnamci (66 %), Italové (34 %) a Němci (32 %). Pro některé skupiny cizinců je typická vysoká koncentrace do hlavního města, což se také promítá do podnikatelských aktivit cizinců (Novotný a kol., 2007). Opomeneme-li marginálně zastoupené skupiny cizinců, tak nejvyšší relativní koncentraci registrovaných živností mají v Praze migranti ze Srbska a Černé Hory (62 %), USA (59 %) a Velké Británie (59 %).

Obrázek 6.3: Podíl cizinců s živnostenským oprávněním podle státního občanství v Česku v letech 1995-2008 (stav k 31. 12.)



Zdroj: Cizinci v ČR 2008, Horáková, 2005, 2007.

Cizinci s živnostenským oprávněním jsou v rámci městských částí Prahy rozloženi nerovnoměrně. Cizinci se do roku 2008 registrují u živnostenských úřadů podle sídla provozovny nebo bydliště. Dnes se mohou registrovat u jakéhokoliv živnostenského úřadu, nicméně své místo podnikání (provozovnu) musí hlásit administrativně příslušnému úřadu. Také se zde promítá obecný problém cizinců získat potvrzení pronajímatele bytu/domu o pobytu cizince. V praxi dochází k situacím, kdy na jedné adrese je registrováno dvacet a více subjektů. Některé subjekty jsou registrovány například na adrese právní kanceláře, která pro cizince vyřizovala povolení. Lze říci, že cizinci si absolutně nejvíce vyřizují živnostenské oprávnění ve větších městských částech Prahy (Praha 4 a 6), kdežto relativně je jejich podíl vyšší v okrajových částech jako je Praha 16 (Radotín), 19 (Kbely) a 21 (Újezd nad Lesy), kde dokonce podíl cizinců představuje 17 % všech registrovaných živnostníků. U městské části Újezd nad Lesy je zajímavé, že téměř všichni registrovaní cizinci pocházejí z Ukrajiny (více Ouředníček, Novák, 2011). V Praze 1, která bude dále sledována v rámci terénního výzkumu, bylo registrováno 322 cizinců (k 31.12.2005), nejvíce z Ukrajiny (75) a Slovenska (57). Z výše uvedených dat za 22 správních obvodů nevyplývá, že by v rámci Prahy existovala místa s vysokou mírou koncentrace podnikatelských subjektů. Situace je ovšem jiná, přejdeme-li na úroveň ulic a jednotlivých domů. Za tato území však neexistují žádná statistická data, dostupný je jen seznam registrovaných subjektů na daných adresách. Z těchto seznamů, které se poskytují na žádost u živnostenského úřadu, a dále z databází poskytovaných komerčními

subjekty vyplývá, že k místům s vyšší koncentrací podnikajících cizinců patří například tržnice (vietnamská tržnice SAPA, Havelská tržnice a okolí), některé ulice (vietnamští prodavači na Bělehradské ulici, v Jaromírově ulice, různí podnikatelé v Karlově ulici), pasáže (Jiřího Grossmanna) nebo domy (Jindřišská 7).

6.4 Podnikání migrantů na Královské cestě v Praze

Poloha lokality

Královská cesta leží na území katastru Staré Město v Praze 1 (obrázek 6.4). Ve středověku tvořila spojnici mezi královým měšťanským sídlem - Královým dvorem (dnes zde stojí Obecní dům) a Pražským hradem. Ubíraly se tudy z královského obydlí korunovační průvody českých králů, směřující do katedrály sv. Víta, i cesty posílů cizích zemí přicházejících za svým posláním (PIS, 2009). Dnes je Královská cesta součástí území chráněného UNESCO a tvoří jednu z hlavních turistických atrakcí Prahy. Nacházejí se zde významné památky a architektonické skvosty jako dům U Černé Matky Boží, Colloredo-Mansfeldský palác, Obecní dům a řada dalších domů pojících se s nejstarší pražskou historií. Pro výzkum byla vybrána jen první část této Královské cesty: ulice Celetná, na ni navazující jihovýchodní strana Staroměstského a jižní část Malého náměstí, Karlova ulice a Křížovnické náměstí (obrázek 6.4).⁶ V lokalitě se nachází 88 domů s číslem popisným.⁷ Domy jsou různé rozlohy, od paláců (např. Hrzánů z Harasova čp. 558, palác Colloredo-Mansfeldský čp. 189) až po velmi úzké domy, kde je prostor jen pro východ do ulice. Zkoumanou část Královské cesty tvoří dva typy fyzické zástavby: (1) Celetná ulice včetně části Staroměstského a Křížovnického náměstí s vyššími domy a širším prostranstvím kolem domů a (2) velmi úzká Karlova ulice s úzkými a nižšími domy.⁸ Tomuto rozdělení odpovídá i vlastnická struktura domů. V Celetné ulici se nachází několik institucí (Obvodní soud pro Prahu 1, Univerzita Karlova), které jsou současně i vlastníky nemovitostí. Část domů patří také Magistrátu hlavního města Prahy. Budovy v druhé části lokality jsou převážně ve vlastnictví fyzických osob a firem. Většina (81 %) budov patří českým subjektům, po třech domech zde vlastní

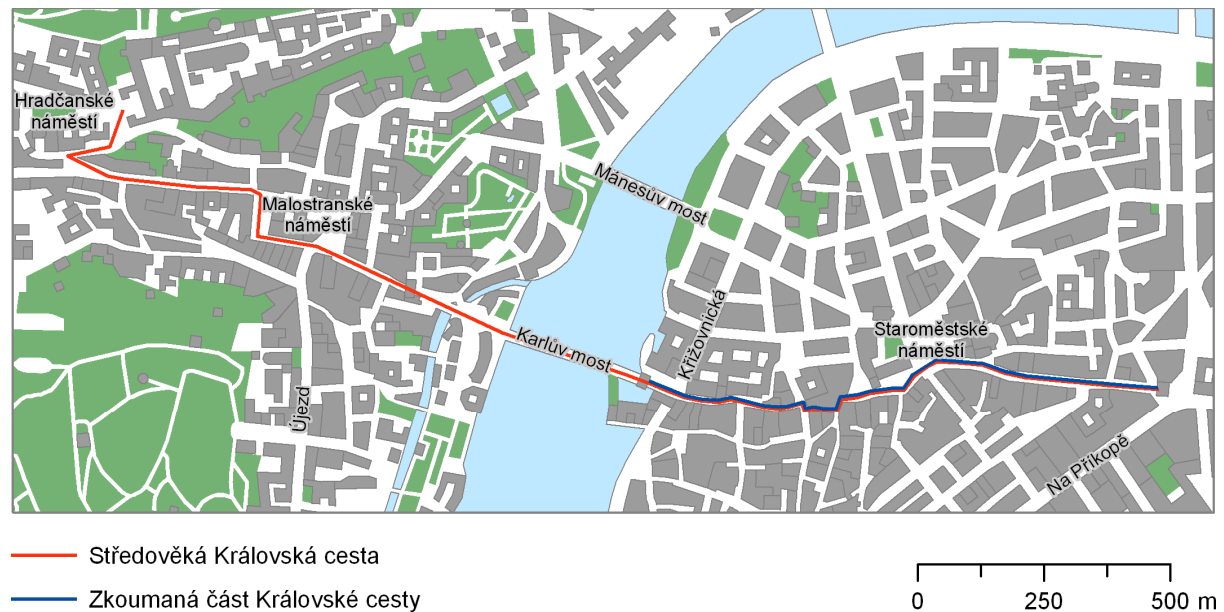
⁶ Do výzkumu nebyly zahrnuty pasáže začínající v domech.

⁷ V katastrální mapě je definičních bodů domů více než zkoumaných 88, což je zapříčiněno propojením některých domů.

⁸ Fyzický charakter lokality je dán historií výstavby, část Celetné a Staroměstského náměstí byla postavena ve stylu secese koncem 19. století, v Karlově ulici najdeme středověké domy.

firmy či jednotlivci z Itálie a Velké Británie, po dvou Bulhaři a Nizozemci a jeden Švýcaři.⁹ V celé lokalitě je shodný podíl domů vlastněný fyzickými a právníckými osobami.

Obrázek 6.4: Vymezení zkoumané lokality



Zdroj: ArcČR, 2003

Typologie migrantů v lokalitě podle podnikatelské činnosti a země původu

Na Královské cestě svou podnikatelskou činnost provozuje 156 subjektů.¹⁰ Mimo univerzitu, soud, muzea a některá divadla jsou všechny aktivity zacíleny na turisty. Polovina provozoven nabízí suvenýry různého druhu (tabulka 6.1). Za podobný sortiment lze také považovat klenotnictví a zlatnictví (14) a prodejní galerie (3). Další skupinou služeb jsou stravovací zařízení, v lokalitě je 18 restaurací a občerstvovacích zařízení z toho ve dvou případech v kombinaci s hotelem (v parteru). Ze služeb jsou čteněji lokalizovány ještě směnárny (8). Ostatní druhy provozoven jsou zastoupeny jen jednotlivě. Ve zkoumaných ulicích jsou nabízeny i další služby a to formou pouličního prodeje např. občerstvení, průvodcovské služby a nabídky koncertů v blízkých kostelech.

Obchodní prostory v parteru domů nejsou provozovány vlastníky nemovitostí. Tento stav je ovlivněn vlastnickou strukturou nemovitostí. Část domů je ve vlastnictví města, které je pronajímá. Ostatní domy vlastní více osob, které pronajímají prostory třetím osobám. Domníváme, že v domech s více vlastníky je těžké se dohodnout na pronájmu jednomu

⁹ Dále čtyři domy jsou spoluvlastněny občanem Česka a cizincem a u jednoho domu se nepodařilo zjistit země původu vlastníka.

¹⁰ Z toho tři jsou v rekonstrukci a u tří se nepodařilo najít IČO provozovny či bylo uvedeno chybně.

z vlastníků, protože vlastník by nebyl ochoten či schopen platit tak vysoký nájem jako nájemce bez vlastnického vztahu k nemovitosti. Výjimkou je bulharský podnikatel, který vlastní dva propojené domy, ve kterých sám podniká. V lokalitě jsou velmi vysoké nájemné. Jeden podnikatel uvedl, že jeho měsíční pronájem je 100 tis. Kč (velikost obchodu je 30 m²). Podle názoru vlastníka jednoho z domů jsou tyto extrémně vysoké pronájmy způsobeny podnikateli z jihovýchodní Evropy. Dále říká: „*Ti (migranti z jihovýchodní Evropy) se v první řadě snaží získat obchodní prostor, a tak navyšují nabídku nájmu a až následně řeší předmět podnikání. Tím se liší od ostatních podnikatelů, kteří mají představu předmětu činnosti a také maximálního nájmu, který se při dané činnosti vyplatí.*“ Z této výpovědi lze usuzovat na významný zájem migrantů z jihovýchodní Evropy o tuto lokalitu.

Předpoklad, že velká část provozoven na Královské cestě je ve vlastnictví migrantů, se potvrdil. Celkem zde nalezneme 87 provozoven vlastněných migranty a dalších devět vlastní migranti společně s občanem Česka, což dohromady představuje 61 % sledovaných provozoven. V lokalitě jednoznačně dominují cizinci pocházející z jihovýchodní Evropy, kteří vlastní 50 provozoven. Do této skupiny také patří většina ze 14 podnikatelů, u kterých se nepodařilo zjistit zemi původu.¹¹ Ostatní skupiny tvoří jednotlivci z daných zemí (tabulka 6.1).

Struktura zde podnikajících migrantů podle země původu neodpovídá třem nejčetnější podnikajícím skupinám cizinců v Praze ani registrovaným na Praze 1 (tedy Vietnamcům, Ukrajincům a Slovákům). Vietnamci nejsou v lokalitě zastoupeni vůbec a Ukrajinci a Slováci jen jednotlivě. Země původu podnikatelů-migrantů nekoresponduje se zeměmi původu turistů přijíždějících do Prahy. Turisté převážně přijíždějí z Německa, Velké Británie, Itálie a v posledních letech stoupá počet Rusů (Cestovní ruch, 2009). Cizinci-podnikatelé z těchto zemí v lokalitě podnikají, ale jedná se spíše o jednotlivce (tabulka 6.1). Podobně Lardiés (1999) popisuje, že země původu migrantů-podnikatelů v turistických oblastech Cataluňa a Langeudoc nekorespondují s hlavními zdrojovými zeměmi, odkud proudí do oblasti turisté.

¹¹ Z registru podnikatelských subjektů bylo zjištěno, že cizince má cizí jméno, nicméně již jeho trvalý pobyt v Česku znemožňoval určit přesně zemi původu. Přesto podle prodavačů v provozovně se lze domnívat, že migranti pochází z bývalé Jugoslávie.

Tabulka 6.1: Země původu majitelů lokalizovaných subjektů a předmět jejich aktivity na Královské cestě v Praze (k 31. 5. 2009)

Země původu	Počet provozoven	Suvenýry	Restaurace	hodinky	Směnárna	Ubytovací zařízení	Univerzita	Oděvy	Divadlo	Galerie	Knihkupectví	Optika	Drogérie/foto	alkoholu	Restaurace s hotelem	Banka	Kožená galanterie	Nezjištěné subjekty
Česko	54	19	15		2	2	5	2	3	2	2		1		1			
Srbsko	17	15		1													1	
Bulharsko	16	15				1												
Chorvatsko	15	10		5														
Kombinace cizinec/i a občan Česka	9	4			5													
Turecko	4	1										2	1					
Arménie	2	2																
Ukrajina	2	2																
Rusko	2	2																
Rakousko	2			1				1										
Kombinace cizinců	2	1		1	1													
Ostatní	11	5	1	1		2		1							1			
Nezjištěná země původu cizince	14			3					1	1			2	1				6
Nezjištěný majitel provozovny	6	3		2												1		
Celkem provozovny	156	79	16	14	8	5	5	4	4	3	2	2	2	2	2	1	1	6

Zdroj: vlastní výzkum

Poznámka: prázdné políčko tabulky znamená žádný podnikatel z dané země

Subjekty lokalizované na Královské cestě v Praze lze rozdělit do pěti, respektive šesti skupin podle země původu následovně (šestou skupinu tvoří čeští podnikatelé):

- (1) jihovýchodní Evropa: Srbsko, Bulharsko, Chorvatsko, Albánie, Bosna a Hercegovina, Turecko;
- (2) střední Evropa: Slovensko, Polsko, Maďarsko;
- (3) východní Evropa: Ukrajina, Rusko, Arménie;
- (4) západní Evropa: Rakousko, Francie, Nizozemsko, Belgie, Velká Británie, Itálie;
- (5) ostatní svět: Irán;

(1) Migranti z jihovýchodní Evropy tvořící v lokalitě nejpočetnější skupinu pocházejí ze Srbska, Bulharska, Chorvatska, Turecka, Bosny a Hercegoviny a Albánie. Přičemž jeden podnikatel může vlastnit více provozoven a firem. Toto je příklad tří nejčetněji zastoupených skupin podnikatelů. Jeden bulharský podnikatel má v lokalitě tři firmy a sedm provozoven, u chorvatského jsou to dvě firmy a pět provozoven. Ze Srbska na Královské cestě podniká rozvětvená rodina, v jejímž středu stojí tři bratři, v lokalitě vlastní pět provozoven. Ostatní podnikatelé na Královské cestě mají po jedné provozovně.

Podnikatelé z bývalé Jugoslávie většinou přišli do Česka v první polovině 90. let a podle jejich výpovědí byla jedním z důvodů občanská válka. Dotazovaní podnikatelé z jihovýchodní Evropy Prahu znali z turistických návštěv, studia či předchozího působení ve státních firmách zahraničního obchodu. Jako významný důvod lokalizace v Praze je migranty zmiňováno jisté okouzlení Prahou, které vzniklo v rámci návštěv během komunistického období. Někteří podnikatelé měli zkušenosti s podnikáním i specializací na turistický průmysl v zemi původu. Jeden podnikatel z Chorvatska uvedl: *“Moje rodina měla od nepaměti zlatnictví, naposled ho měl můj děda v Chorvatsku. Ten taky rozhodl přestěhovat se do Česka a zde dále pokračuje můj otec a já“*. Migranti pocházející z bývalé Jugoslávie jsou etnicky vzájemně provázáni, proto občanství není vždy totožné s národností. *„Občanství pro mě znamená jen držení cestovního pasu dané země, já jsem kosovský Albánec“* říká výše citovaný podnikatel z Chorvatska. Také podnikatelé z Bulharska podnikají v Česku od začátku 90. let. Jeden z nich svým předmětem podnikání navazuje na zkušenost z období socialismu, kdy byl zaměstnancem exportní firmy obchodující s českým sklem. Počtem provozoven největší podnikatel na Královské cestě pochází z Bulharska. Přijel studovat do Prahy v roce 1989 a

hned po škole začal společně s manželkou a kamarádem podnikat v turistickém průmyslu (dnes má v Praze dvacet obchodů a kaváren).

Oborovou specializací této skupiny jsou prodejny suvenýrů, klenotnictví a zlatnictví. Dotazovaní podnikatelé se již od počátku svého podnikání zaměřili na turisty. Tato specializace vychází z jejich zkušenosti turisty, odhadnutí budoucího turistického potenciálu Prahy a v případě migrantů z bývalé Jugoslávie i zkušeností s drobným podnikáním. Prodávané suvenýry nepocházejí z jednoho zdroje (tedy z jedné země či firmy). Největší část suvenýrů je importována z Číny, část je tuzemských a některé pocházejí ze zemí původu majitele obchodu. Ze zemí původu migrantů pocházejí převážně suvenýry bez historické souvislosti s Českem či Prahou, jako jsou matrjošky, uniformy KGB, ruské čepice, komunistické odznaky, loutky pro českou historii neznámých postav atd. Bulharský podnikatel uvedl, že jeho zboží pochází z Bulharska, kde také vlastní velkoobchod se suvenýry tohoto typu. Zajímavostí je, že jejich obchody se suvenýry se prezentují jako tuzemské. Svědčí o tom nejen zboží s motivy Prahy, ale také názvy obchodů: Bohemia Crystal, Czech Souvenirs, The Prague Souvenirs atd. Tuto skutečnost také deklarují majitelé obchodů a jejich záměr potvrzují oslovení turisté, kteří si nevšimli, že si zakoupili zboží zahraničního původu, ani že jim ho prodal prodavač-migrant. Jeden podnikatel s více provozovnami na Královské cestě nabízí různý sortiment suvenýrů, například v jednom obchodě prodává matrjošky, v dalším textilie s potisky Prahy, v dalším loutky atd. Podnikatel z Bulharska také uvedl, že v poslední době klesá zájem o české sklo a porcelán, a proto je nutné stále měnit prodávaný sortiment. Jeho novou specializací je tzv. „etno“ zboží pocházející z jihovýchodní Asie.

Majitelé firem z jihovýchodní Evropy žijí v Česku. Nejsou sice přítomni přímo v provozovnách (jen výjimečně), ale mají kanceláře v blízkosti lokality. V obchodech jsou přítomni manažéři prodeje, kteří jsou také migranti. Nicméně existence etnické ekonomiky, tedy zaměstnávání cizinců stejné etnické skupiny, se nepodařilo potvrdit. Ani strategie nábory zaměstnanců zmiňované v rozhovorech tomu nenapovídají. Čeští prodavači se v lokalitě na pozici zaměstnanců vyskytují jen výjimečně. Většina zaměstnanců pochází z bývalé Jugoslávie, východní Evropy a střední Asie (a to i tak vzdálených zemí jako je Mongolsko, Uzbekistán, Turkmenistán). Podle rozhovorů si zaměstnanci toto místo vyhledali sami nebo na doporučení jiného migranta. Mezi migranti je prý známo, že obchody v turistickém centru přijímají cizince. Inzeráty o přijetí prodavače se znalostí angličtiny byly vyvěšeny v průběhu

terénního výzkumu v lokalitě. Dotazovaný Ukrajinec (zaměstnán u Chorvata) uvedl, že jeho původní práce na stavbě byla těžká a chtěl využít své znalosti angličtiny. Cizinci-zaměstnanci jsou v pracovním poměru, ale také je zde rozšířen jev běžný u majority – zaměstnávání na živnostenský list (Drbohlav, 2008). Zaměstnaní cizinci pracují šest dní v týdnu a v sezónách i více než osm hodin denně.

Obrázek 6.5: Obchody podnikatelů z jihovýchodní Evropy



Foto: Dita Čermáková

(2) Skupinu migrantů-podnikatelů pocházejících ze střední Evropy tvoří jen jednotlivci z Polska, Maďarska a Slovenska. Specializací těchto podnikatelů je prodej suvenýrů. Sortiment zboží polských a slovenským podnikatelů je blízký sortimentu prodávanému podnikateli z jihovýchodní a východní Evropy, zatímco provozovna studia 3D fotografií maďarského podnikatele se liší využíváním vyšších technologií. Zaměstnanci maďarských a polských podnikatelů jsou Češi.

(3) Další skupina cizinců-podnikatelů pochází z východní Evropy. Přestože podnikatelé z východní Evropy (především z Ukrajiny a Ruska) jsou v Česku čteně zastoupeni, v dané lokalitě jde o skupinu nevelkou (tabulka 6.1). Firmy působí v lokalitě kratší dobu. K probám o informace a rozhovor jsou migranti více zdrženliví než tomu bylo u první skupiny, ale v ostatních aspektech se podobají migrantům z jihovýchodní Evropy. Oborovou specializací

jsou suvenýry, klenotnictví a zlatnictví. Sortiment prodávaného zboží je také podobný s výše srovnávanou skupinou. Majitelé provozoven se v Česku vyskytují, ale minimálně přímo v provozovně. Zaměstnanci jsou také cizinci, snad jen u ukrajinských podnikatelů se jedná o etnické migranty, nicméně to může být dáno vysokou četností Ukrajinců na pozici zaměstnanců v celé lokalitě.

(4) Velikostně stejnou skupinou jako podnikatele z východní Evropy jsou podnikatelé ze západní Evropy (podnikají zde dva Rakušané a dále Francouz, Belgičan, Nizozemec, Brit a Ital). Tato skupina se liší od ostatních skupin cizinců prodejem světově známých značek zboží (belgické bonbóny, hodinky, oděvy, klenoty atd.). Kromě suvenýrů a dalšího zboží se shodně jako čeští podnikatelé specializují na směnářskou činnost. Prodáváním zbožím jsou převážně klenotnictví a zlatnictví. Majitelé provozoven jsou v provozovně či v Česku nedostupní. Zaměstnanci v těchto obchodech jsou převážně Češi a oproti zaměstnancům z jihovýchodní Evropy pracují na směny (střídání dlouhého a krátkého týdne).

(5) Poslední skupinu migrantů představuje podnikatel z Iránu, který provozuje klenotnictví. Ve sledovaných charakteristikách se podobá podnikatelům z jihovýchodní Evropy. Jedná se o vystudovaného lékaře, kterému se na západě nepodařilo uplatnit v oboru. Spolu s dalším Íráncem (občanem EU) chtěli podnikat v budoucí členské zemi EU a výběr Česka byl náhodný. V Česku podnikají osm let a zlatnictví je jejich třetí podnikatelský záměr. Provozovna je lokalizována v místě původní středověké lékárny. Podle slov podnikatele se jim podařilo původního nájemce přeplatit. Zaměstnanci jsou cizinci, při jejich výběru podnikatel nesleduje zemi původu, ale obchodní talent a znalosti jazyků.

Pro dokreslení celé situace je nutné zmínit, že v 54 provozovnách podnikají čeští podnikatelé. Ti se liší od migrantů obory podnikání a prodávanými suvenýry. Vlastní všechny restaurace a občerstvení v lokalitě a dále některé hotely, směnárny, divadla, knihkupectví a galerie. Prodej suvenýrů je méně častý než mezi migranty a nabízené zboží je převážně českého původu. Zaměstnanci jsou převážně Češi, kteří na rozdíl od migrantů-zaměstnanců pracují na směny. V lokalitě se dále vyskytují cizinci podnikající společně s Čechy, a to v devíti případech (tabulka 6.1). Jedná se o dva až čtyři společníky, pocházející z dvou až čtyř zemí. Ve čtyřech případech jeden spoluvlastník pochází z Nizozemska a ve dvou případech z Bulharska a dále Jugoslávie, Francie, Španělska a Izraele. Obory podnikání jsou suvenýry a směnárny. U 14

podnikatelů v lokalitě se nepodařilo zjistit jejich zemi původu. Jednalo se převážně o podnikatele z bývalé Jugoslávie, kteří měli trvalé bydliště.

Obrázek 6.6: Prodejny českých podnikatelů



Foto: Dita Čermáková

Rozhodování podnikatelů-migrantů o oborové specializaci a lokalizaci na Královské cestě

Podmínky ovlivňující rozhodnutí dotazovaných migrantů podnikat v Česku (i v lokalitě) lze podle významu odstupňovat do tří úrovní:

(1) Klíčovou podmínkou se jeví země původu migranta-podnikatele jako zdroje kulturního kapitálu a doba příchodu do Česka. Migranti pocházející ze zemí, kde podnikání bylo běžné, považovali rozhodnutí podnikat za nejpravděpodobnější způsob obživy. Toto se týká migrantů z bývalé Jugoslávie: Srbů, Chorvatů a Bosňáků. Také výběr oboru podnikání byl usnadněn předchozími zkušenostmi v zemi původu - příklad Chorvata, jehož děda provozoval zlatnictví. Light a Gold (2000) toto nazývají kulturním kapitálem migranta, u konkrétního migranta není důležité vlastní podnikání, ale prostředí se kterým se setkal (např. podnikali rodiče, známí atd.) Naopak migranti ze zemí, kde neexistovala tato zkušenost, o podnikání primárně neuvažovali a k rozhodnutí podnikat a k výběru oborové specializace museli projít

delším procesem hledání podnikatelského záměru. Podnikatelé z Ukrajiny a Arménie podnikali nejprve v jiných oborech, například arménský podnikatel v Česku začínal jako stavební dělník, následně si založil stavební firmu a posléze obchod se suvenýry. Doba příchodu je klíčová ve specializaci a lokalizaci na Královské cestě. V 90. letech 20. století se rozvíjel turistický průmysl a Praha se stala velmi atraktivní destinací. Vytvořená poptávka se střetla s příchodem migrantů z jihovýchodní Evropy, především z bývalé Jugoslávie, kteří hledali své uplatnění na trhu.

(2) Jako druhotné, ale stále významné, se jeví individuální schopnosti migranta-podnikatele. Migranti při svém podnikání museli prokázat obchodní schopnosti, např. při vyjednávání pronájmů, kdy přepláceli české podnikatele. Někteří dotazovaní migranti mají vysokoškolské vzdělání, bulharský a chorvatský podnikatel je získal v Česku. O individuálních schopnostech také svědčí dobrá znalost českého jazyka.

(3) Za nepřilíš významné okolnosti ovlivňující podnikání lze považovat bariéry na místním trhu práce, okolnosti migrace, existence sociálních sítí a etnické ekonomiky. Migranti-podnikatelé uváděli, že důvodem jejich podnikání nejsou obtíže se získáním zaměstnání v Česku. Nicméně legislativní bariéry na vstupu do Česka připouští. Migranti z bývalé Jugoslávie využili možnost přicestovat jako žadatelé o azyl, někteří však azylovou proceduru ukončili a začali podnikat. Dotazovaní migranti z východní Evropy svůj pobyt od začátku legalizovali na základě podnikatelské činnosti. Důvodem migrace nebylo primárně podnikat v zahraničí a konkrétně v Česku, ale hrály zde roli důvody jako vnitropolitická situace, studium či nemožnost ekonomického uplatnění v zemi původu. Při výzkumu lokality se nepodařilo identifikovat existenci sociálních sítí mezi migranty navzájem. Migranti-podnikatelé sice nevylučují vzájemnou znalost, ale podle jejich slov se obchodně ani v osobním životě nestýkají. Existence etnického zaměstnávání, která také může ukázat na existenci etnické ekonomiky stojící mimo hlavní proud ekonomiky, se neprokázalo. Vysvětlení, proč podnikatelé z jihovýchodní a východní Evropy převážně zaměstnávají cizince na rozdíl od ostatních migrantů-podnikatelů z jiných zemí, lze spatřovat v jejich vysokých pracovních nárocích, kdy prodavači tráví v obchodech šest dní v týdnu od rána do večera. Dalším indikátorem etnické ekonomiky je mezi-etnická solidarita, což jsou například finanční půjčky. Dotazovaní migranti existenci půjček nevylučovali, ale spíše v rámci příbuzných než širší etnické skupiny.

6.5 Závěr

Cílem kapitoly bylo zachytit a popsat pro Prahu zajímavý jev, a to vysokou koncentraci podnikajících migrantů v historické části města konkrétně na Královské cestě. Kapitola zachycuje zemi původu migrantů, odlišnosti od domácích podnikatelů, okolnosti začátku jejich podnikání, oborovou specializaci a vztah země původu migrantů a prodávaného zboží.

Předpoklad o vysokém podílu provozoven patřících migrantům se potvrdil. Přestože 81 % domů je ve vlastnictví českých občanů a institucí, lokalizované provozovny v parteru domů jsou z 61 % provozovány migranty. Jedním z důvodů je obchodní specializace celé zkoumané oblasti na prodej suvenýrů zahraničním turistům. Prodej suvenýrů odpovídá Waldingerem a kol. (1990) definovaným podmínkám, kde nacházejí uplatnění migranti. Jedná se o existenci poptávky, kterou neuspokojí velké firmy. Dále se jedná o obor s nízkými bariérami na vstupu a minimálními požadavky na vstupní investice. Z výzkumu vyplynulo, že zahraniční značky a mezinárodní firmy jsou zde lokalizovány minimálně. Prodejny se suvenýry jsou živností ohlašovací-volnou, tedy s nejmenšími administrativními bariérami na vstupu. Přestože nájmy v této lokalitě jsou velmi vysoké (výpověď migrantů hovoří o 100 tisícových měsíčních nájmech), nepředstavuje prodejna suvenýrů vysokou vstupní finanční investici. Dalším důvodem vysokého podílu migrantů v lokalitě je jejich identifikace existující poptávky po suvenýrech a dalších službách pro turisty. V případě migrantů z bývalé Jugoslávie zde významnou roli sehrála předchozí zkušenost s drobným podnikáním. V neposlední řadě dalším důvodem lokalizace migrantů jsou individuální schopnosti: např. vyjednat si pronájem u převážně českých vlastníků. Potvrzuje se tedy platnost interaktivního přístupu, kdy migranti na základě svých zdrojů a struktury příležitostí hostitelské země začínají podnikat (Aldrich, Waldinger, 1990).

Migranti podnikající na Královské cestě se podle země původu liší od migrantů nejčteněji se věnujících podnikání v Česku či Praze, což jsou Vietnamci, Ukrajinci a Slováci. Země jejich původu také nekoresponduje se zeměmi původu nejčteněji přijíždějících turistů do Prahy, tedy Němců, Britů, Italů a Rusů. Více než polovina provozoven patří migrantům z jihovýchodní Evropy, a to především Srbům, Chorvatům a Bulharům. Vysvětlení lze hledat opět v tzv. interaktivním přístupu, kdy migranti z bývalé Jugoslávie přišli v první polovině 90. let 20. století převážně z důvodu občanské války, tedy v téže době, kdy se vytvářela poptávka po turistických službách zapříčiněná vzrůstajícím zájmem zahraničních turistů o Prahu. Dotazovaní migranti po příchodu do Česka neuvažovali o jiné možnosti než podnikání a také

pro tuto činnost měli individuální předpoklady, tj. zkušenosti s podnikáním a v některých případech i se zaměřením na cestovní ruch.

Přestože jsou téměř všechny nabízené služby a zboží v lokalitě zacíleny na turisty, lze nalézt odlišnosti v oborové specializaci a v sortimentu prodávaného zboží podle země původu majitelů provozoven. Migranti se specializují na prodej suvenýrů a na zlatnictví a klenotnictví, zatímco restaurace, knihkupectví, oděvy, ubytovací zařízení provozují Češi. Směnárný provozují jak migranti (jen ze západní Evropy), tak Češi. Země původu se promítá do prodávaného sortimentu suvenýrů. České subjekty prodávají převážně originální zboží tuzemského původu (obrazy, knihy, ruční práce), migranti ze střední a západní Evropy nabízejí značkový sortiment či technicky vyspělejší (např. 3D fotografické suvenýry), kdežto u podnikatelů z jihovýchodní a východní Evropy převažuje zboží z Číny, případně ze zemí jejich původu (matrjošky, ruské čepice a zboží s komunistickými symboly, porcelán netuzemského původu, etnické zboží atd.).

U sledovaných podnikatelů na Královské cestě se nepodařilo identifikovat vazby vycházející z konceptu etnické ekonomiky, jako např. etnickou solidaritu a etnické zaměstnávání. Migranti-podnikatelé z jihovýchodní a východní Evropy zaměstnávají cizince, ale ne vždy ze stejné země původu (na pozicích prodavačů převážně pracují Ukrajinci, Srbové, Bulhaři a Bosňáci). U migrantů-podnikatelů z ostatních zemí pracuje převážně domácí pracovní síla. Přes vysokou koncentraci podnikajících migrantů na Královské cestě nelze říci, že se jedná o etnickou čtvrť, tak jak je popsána v zahraniční literatuře (např. Hall, Rath, 2007). V první řadě migranti pocházejí z více zemí světa, jedná se tedy o etnicky různorodou čtvrť, migranti v lokalitě nebydlí a své obchody prezentují jako tuzemské. Dotazovaní migranti jsou v lokalitě stabilizováni dlouhodobě, a i přes stále klesající návštěvnost Prahy (ČSÚ, 2009), nepřemýšlí o ukončení činnosti, naopak dále hledají nové podnikatelské strategie.

Literatura:

ALDRICH, H.E., WALDINGER, R. (1990): Ethnicity and Entrepreneurship. *Annual Review of Sociology*, 16, č. 8, s. 111–135.

BRETTELL, C.B., HOLLIFIELD, J.F. eds. (2000): *Migration Theory; Talking Across Disciplines*. New York, London, Routledge.

- BROUČEK, S. (2003): Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR. In: Uherek, Z. ed.: Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovišti Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000. Praha. Akademie věd České republiky, s. 7–184.
- BOMMES, M., KOLB, H. (2004): Economic Integration, Work, Entrepreneurship, State of the Art Report Cluster B4. IMISCOE Paper. Amsterdam.
- ČEKIA (2007): Největšími zahraničními vlastníky v českých firmách jsou Nizozemci, Němci a Rakušané, , <http://www.cekia.cz/tiskove-zpravy.php?rok=2007#zprava-59> (10.5. 2009).
- ČERMÁKOVÁ, D., LACHMANOVÁ, L. (2008): Nelegální migrace a nelegální ekonomické aktivity migrantů z hlediska kontrolní činnosti kompetentních orgánů. In: Drbohlav, D. ed.: Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu). Praha, Karolinum, s. 91-101.
- ČERMÁKOVÁ, D., NEKORJAK, M. (2009): Ukrainian Middleman System of Labour Organisation in the Czech Republic. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 100, č. 1, s. 33–43.
- ČERNÍK, J. (2005): Klientský systém jako quasi-feudalismus. Migraceonline. <http://www.migraceonline.cz/studie_f.shtml?x=218348> (14.7.2009).
- DRBOHLAV, D. ed. (2008): Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu). Praha, Karolinum, 311 s.
- DRBOHLAV, D. LACHMANOVÁ, L. (2008): Možné přístupy k odhadu počtu nelegálních migrantů v Česku a zvláště v Praze. In: Drbohlav, D. ed.: Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu). Praha, Karolinum, s. 176–179.
- HALL, C.M., RATH, J. (2007): Tourism, migration and place advantage in the global cultural economy. In: Rath, J. (ed.): Tourism, Ethnic Diversity and the City. New York, Routledge, s. 1-24.
- HETTLAGE, R. (2008): From Ethnic Business To Hybrid Entrepreneurs. Working Paper Nr. 0803. Kalaidos University of Applied Sciences, Zürich. 28 s. http://www.fachhochschulstudium.ch/tl_files/downloads/Publikationen/2008/Downloads/8_Working%20Paper%200803.pdf (1.5. 2011).
- HILLMANN, F. (2006): Gendered Landscapes of Ethnic Economies: Turkish Entrepreneurs in Berlin. In: Kaplan, D.H., Li, W. eds.: Landscapes of the ethnic economy. Rowman & Littlefield. 224 s.
- JEŽKOVÁ, A. (2007): Praha babka měst. Praha. Albatros. 237 s.

- KLOOSTERMAN, R., RATH, J. (2001): Immigrant entrepreneurs in advanced economies: mixed embeddedness further explored. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27, č. 2, s. 189–201.
- KLOOSTERMAN, R. RATH, J. (2003): *Immigrant Entrepreneurs: Venturing Abroad in the Age of Globalization*. Oxford Berg Publishers. s. 356.
- LARDIÉS, R. (1999): Migration and Tourism Entrepreneurship: North European Immigrants in Catalonia and Languedoc. *International Journal of Population Geography*. č. 5, s. 477–491.
- LIGHT, I., GOLD, S. (2000): *Ethnic Economies*. Academic Press. London. 302 s.
- MALHEIROS, J.M. (1999), Immigration, Clandestine Work and Labour Market strategies: The Construction Sector in the Metropolitan Region of Lisbon. In: M. Baldwin-Edwards & J. Arango, eds., *Immigrants and the Informal Economy in Southern Europe*, pp. 169–186. London: Frank Cass Publisher.
- MOOR, D. (2002): Čiňané v České republice, 1992-2002: Zrod a formování symbolické komunity. Praha, Ministerstvo vnitra ČR. 37 s.
- NOVOTNÝ, J., JANSKÁ, E., ČERMÁKOVÁ, D. (2007): Rozmístění cizinců v Česku a jeho podmiňující faktory: pokus o kvantitativní analýzu. *Geografie–Sborník ČGS*, 112, č. 2, s. 204-220.
- Pražská informační služba (PIS): Královská cesta http://www.pis.cz/cz/praha/pamatky/kralovska_cesta (5.6.2009).
- SASSEN, S. (2001): *The Global City: New York*, Princeton University Press, London. Tokyo. s. 447.
- SÝKORA, L. (1999): Changes in the internal spatial structure of post-communist Prague. *GeoJournal*, 49, č. 1, s. 79–89.
- ŠTĚPÁNKOVÁ, K. (2006): *Etnická ekonomika. Případová studie vietnamské ekonomické enklávy Sapa v Praze-Libuši*. Diplomová práce. Praha. Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze. 98 s.
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., (2009): Twenty years after socialism: The Transformation of Prague's inner Structure. *Studia Universitatis Babes-Bolyai, Sociologia*, Liv, 1, p. 9-30.
- OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J. (2011): Populační vývoj Prahy a jejího zázemí v transformačním období. In: Ouředníček, M., Temelová, J.: *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Academia.
- WALDINGER, R. (1986): *Through the Eye of the Needle: Immigrants and Enterprise in New York's Garment Trades*. New York University Press. 231 s.

WALDINGER, R. (1994): The Making of an Immigrant Niche. *International Migration Review*, 28, č. 1, s. 3–30.

WALDINGER, R., ALDRICH, H.E., WARD, R. (1990): *Ethnic Entrepreneurs: In business in industrial societies*. Newbury Park, CA: Sage. 230 s.

WILLIAMS, A., BALÁŽ, V. (2002): International Petty Trading: Changing Practices in Trans-Carpathian Ukraine. *International Journal of Urban and Regional Research*, 26, č. 2, s. 323–342.

WILLIAMS, A. M., BALÁŽ, V. (2005): Winning, then Losing, the Battle with Globalization: Vietnamese Petty Traders in Slovakia. *International Journal of Urban and Regional Research*, 29, č. 3, s. 533–549.

Zdroje dat:

ArcČR 500 verze 2.0a : Digitální geografická databáze [CD-ROM]. Praha: ARCDATA PRAHA, s.r.o., c2003.

Cestovní ruch – časové řady (2009): ČSÚ. http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cru_cr (5. 5. 2009).

Cizinci v ČR v roce 2008 (2009). Praha. Český statistický úřad.

ČSÚ (2009): Výrazný úbytek zahraničních hostů. Praha.

HORÁKOVÁ, M. (2005). Mezinárodní pracovní migrace v ČR. *Bulletin VÚPSV*, č. 14.

HORÁKOVÁ, M. (2007). Mezinárodní pracovní migrace v ČR. *Bulletin VÚPSV*, č. 18.

Interní materiál MPO ČR (2006). Cizinci s živnostenským oprávněním.

“A New Song or Evergreen ... ?”

The Spatial Concentration of Vietnamese Migrants’ Businesses in Prague’s SAPA Area¹

DUŠAN DRBOHLAV & DITA ČERMÁKOVÁ

Department of Social Geography and Regional Development, GEOMIGRACE – Geographic Migration Centre,
Faculty of Science, Charles University in Prague, Albertov 6, 128 43 Prague 2, Czech Republic, tel. +420 221
951 387, e-mails: drbohlav@natur.cuni.cz; dita@natur.cuni.cz

Abstract

A locality characterized by a high concentration of economic activities of immigrants – predominantly immigrants from Vietnam – has originated on the edge of Prague. This article explores whether or not this locality resembles, in terms of its function, structure, mutual relations among entrepreneurs and physical morphology, certain rather well-known spatial models of migrant business concentration, as described in other developed countries (e.g. ethnic enclave economy, commercial/business enclaves, ethnic markets/retail districts, commercial hubs and ethnic commercial belts). Despite having some features in common with these well-known models, the SAPA area – with its primary function as a wholesale centre serving the Vietnamese ethnic economy – is rather unique.

Introduction

THE SPATIAL ORGANIZATION OF MIGRANTS in towns and cities became a topic of geographical research in the Czech Republic from the early 1990s with the arrival of new waves of immigrants. During the communist era (1948–1989) migrant flows into Czechoslovakia (i.e. including the Czech Republic) were regulated on the basis of intergovernmental treaties between chosen countries from the socialist bloc and were mostly students, trainees and workers.² Their residential/spatial distribution was however largely limited to lodging houses on the grounds of or in close proximity to factories or university dormitories. The number of these migrants did not exceed about sixty thousand persons and they generally only stayed in the country temporarily (Drbohlav 2003). A new immigrant wave started with the political, social and economic changes in the early 1990s. The Czech Republic fairly quickly became a transit country and for an increasing number of migrants a target country as

¹ This article originated with support provided by the Ministry of Education, Youth and Sports of the Czech Republic, project no. MSM0021620831 “Geographic Systems and Risk Processes in the Context of Global Change and European Integration”.

² For example from Poland, Vietnam, Cuba, Angola and Mongolia.

well (Uherek 2003; Drbohlav et al. 2010). The main reasons for immigration have been primarily economic. In comparison with other Central and Eastern European economies in the process of transformation, the Czech Republic suffered no major economic collapses, no significant increase in unemployment or decline of the overall standard of living (Večerník 2009). The expanding economy went hand in hand with relatively liberal immigration policy, contributing to an increase of cheap foreign labour, predominantly of employees on the so-called secondary labour market. This situation changed with the economic crisis at the end of the 1990s and even more so with the global one that afflicted the Czech Republic at the end of 2008, leading to more restrictive legislation. Since 2008 there has been a significant weakening of the flow of migrants into the Czech Republic. At the end of 2009 there were 432,503 foreigners officially residing in the Czech Republic for longer than three months, 73% of whom were economically active (72% employed; 28% self-employed). Traditionally the most significant immigrant flows and communities are from Ukraine, Slovakia, Vietnam, Russia and Poland (Drbohlav et al. 2010) which corresponds in some measure to the path dependence theory, where the new flows are partly linked to previous migrant flows and the establishment of certain ethnic communities in a target country (this concerns mainly the Slovak and Vietnamese communities – see for instance Baláž, Williams 2007).

In terms of spatial distribution, the capital of Prague – as the dominant political, administrative, economic and cultural centre of the state – is unambiguously the biggest magnet for migrants.³ So far, the patterns of residential behaviour of Prague's migrants have not created any ethnic neighbourhoods in the way described in cities of Western Europe and USA (Logan et al. 2002). These tendencies are evident only in signs of a higher concentration of foreigners in some houses or apartment blocks (Uherek 2003). However, it is a very different situation when we consider the concentration of economic activity. Some groups of migrants concentrate their economic activities – mainly in the form of businesses – and even the creation of places of work most often for their co-ethnic employees. The difference between day (labour) and night-time (private) spatial patterns of economically active immigrants is reflected in this (as is also known from research in LA – Ellis et al. 2004). Concentration of economic activities in Prague has been noted among migrants from the former Yugoslavian countries with their souvenir shops along the main tourist route in the historical centre of Prague (Čermáková forthcoming) and among the Vietnamese and bounded areas called markets that they created (Štěpánková 2006;

³ 36% legal foreign residents were registered in Prague as of January 1st, 2010, representing 15% of the city's entire population. The most numerous groups of migrants were those from countries lying east of the Czech Republic, i.e. Ukraine, Slovakia, Russia, Vietnam and China. However, there is also a significant proportion of Prague's foreign population that is made up of migrants from the so-called developed world (USA, Germany, United Kingdom or France) (Drbohlav et al. 2010).

Martínková 2008). Areas where Vietnamese activities are concentrated differ in size and regional importance as well as in specialisation (wholesale or retail), and their social-cultural significance for the Vietnamese diaspora.

The place – our object of interest

The environment we have investigated is rather small, with an area of 35 hectares. Because of its high concentration of economic activities of predominantly Vietnamese migrants journalists have christened the area Little Hanoi nebo Little Vietnam.⁴ The area is located in the southern suburb of Prague in the administrative district of Praha-Libuš. Vietnamese owners of the area have chosen the name Sapa⁵ after the northern region of their home country (see below). The existence of localities with a high concentration of primarily Vietnamese economic activities is quite common in the Czech Republic as well as in other Central Eastern European (CEE) countries. Besides at least three others in the Czech Republic alone,⁶ there are such areas in Berlin and Warsaw (Hillmann 2005; Halik 2006; Baláž, Williams 2005). There are no such localities in Western Europe or none that have been described. These concentrations of migrants' economic activities are known from USA and in the case of the Vietnamese communities monitored by us these activities are mainly retail markets (wholesale businesses only with food), but their dominant significance lies in the social-cultural function of the locality for the whole diaspora (McLaughlin, Jesilow 1998).

Participants – Vietnamese and their business patterns

In the locality studied it is primarily Vietnamese who carry out their economic activities there, although there are also links to other ethnic groups as in other localities studied(see below) (for example McLaughlin, Jesilow 1998). In contrast to the USA⁷, for instance, the Vietnamese started to come to the former Czechoslovakia as early as the 1950s, initially as students and since the 1970s also as trainees and workers in non-qualified jobs (Baláž, Williams 2007). Their residence was negotiated on the basis of intergovernmental agreements and should generally have been only temporary – for a maximum of seven years (Martínková 2008). During the 1980s the number of Vietnamese oscillated around twenty thousand (Boušková 1998). Vietnamese arriving in Czechoslovakia also differed from those in USA in that they originated from small villages of northern and

4 Ekonom: 12/03/2009 Malý Vietnam v tržnici Sapa/Little Vietnam in the market Sapa.

5 Web pages of the firm Saparia Inc. which owns the property and buildings – <http://www.sapa.biz/> (10/09/2010).

6 Praha-Malešice, Ostrava, Brno.

7 The first wave of Vietnamese started to immigrate in USA since 1975 as refugees. The second wave became commonly known as “boat people” (Wood 1997).

central Vietnam, they had lower human capital⁸ and they were not ethnic Chinese tagged as Sino-Vietnamese or Viet Hoa (Wood 1997). Even though the northern and central parts of Vietnam differ from the south mainly in their less advanced business environment (Bagwell 2008), the Vietnamese had already started to profile themselves as entrepreneurially highly active under the communist regime (when there were no private businesses officially allowed in the then Czechoslovakia/Czech Republic). Those activities became the basis of further enterprises by the Vietnamese after 1990 and they developed into quite robust enterprises following the Velvet Revolution (Baláž, Williams 2007). Although intergovernmental relations with the Vietnamese People's Democratic Republic were terminated in the early 1990s and some Vietnamese returned home, others chose to stay in the country. They were soon aligned with former migrants with migratory/working experience in Czechoslovakia, additional family members of the Vietnamese already residing here (Brouček 2003) and particularly Vietnamese migrants from the former German Democratic Republic who also arrived in the country (Hillmann 2005). There are now about sixty thousand Vietnamese living in the Czech Republic and they make up the third largest Vietnamese immigrant community in Europe, after France and Germany.

The majority of economically active Vietnamese in the Czech Republic are involved in business activities (90% as of 31st December, 2009). In the United Kingdom and the Netherlands the Vietnamese are also mentioned as an ethnic group with a high proportion of entrepreneurs (Rath, Kloosterman 2003). Vietnamese are fairly evenly spread throughout of the Czech Republic⁹, but from the very beginning of the 1990s their business activities (mostly in retail) were always highly concentrated in urban areas. Typical working spatial patterns of the Vietnamese in the 1990s included hundreds of open-air markets located in every middle-sized or large town in the country. In contrast to other CEE countries, these open-air markets were specific solely to the Vietnamese ethnic group, not to the majority society (Sik, Wallace 1999). Bigger markets arose close to the borders with Germany and Austria or were located directly at the border crossings with these countries (the consequence of geographical location and accessibility to western clients). In Prague in particular Vietnamese wholesale markets came into being and their frequent cancellation (often due to the temporary, unattractive and insanitary buildings) contributed to the constitution and rapid rise in importance of our studied location of Sapa (Štěpánková 2006). Due to the strengthening of economic globalisation¹⁰ and its appearance in the Czech

8 Primarily in contrast to the first wave of immigration to the USA after 1975 (Wood 1997).

9 With the higher concentration in the areas near the German and Austrian borders.

10 Economic globalisation brought, for instance, big hypermarkets which lured away many customers who used to buy cheap goods from the Vietnamese (Baláž, Williams 2005).

Republic, to strengthened controls by the authorities, and also to the decline in demand for imitations and cheap non-quality goods, some Vietnamese entrepreneurs gradually shifted from markets into shops (not stalls) in city centres. Open-air markets still exist today but in considerably reduced numbers and size and they have lost their former retail significance. The displacement of the Vietnamese from markets was also accompanied by a change in specialisation by at least some retailers. Vietnamese often shifted to the selling of foodstuffs, fruits and vegetables and consumables, and in line with models of Vietnamese living in the West they also founded nail bars (Bagwell 2007; Hillmann 2005).

Research aims and methodology

Our principal research aim is to answer the question of what the Vietnamese and other migrants create by their concentration of economic activities in the Prague region. We consider whether this locality resembles in its function, structure of localised subjects and links – particularly among entrepreneurs – some other kind of locality that has already been described or if it is even close to a model describing and explaining the concentration of migrants' businesses (see below). First of all we focus on links between entrepreneurs in and out of the precinct, particularly through the analysis the flow of goods and the use of services. The nature and purpose of visits by those arriving in the area are also considered. We then note residential patterns in the close neighbourhood of the area, as these patterns could indicate other models of the concentration of migrants that also include a residential function. Our preliminary premise is that the Sapa area does not represent a new model of migrants' economic concentration and that similarly functioning areas of the economic concentration of migrants (predominantly Vietnamese) can be found elsewhere, in particular in the USA where many of the relevant concepts emerged. Our aim is to discover the reasons leading businesses' owners to such territorial concentration. We assume the significance of conurbation advantages and particularly the possibility of using inter-firm networks. There is also the question of whether the resulting visual aspect of the precinct is a spontaneous result of localised subjects and their visitors or if the owners intended to create a significant business and cultural area appealing to the Vietnamese diaspora and potentially becoming a tourist spot of similar importance to Sapa in Vietnam.

This is an introductory study of this kind in the Czech Republic and so in addition to its deeper analysis in a comparative context it must also have a primary descriptive and monitoring role.

We relied on several methods of quantitative research. Our first step consisted of visits to several areas of Vietnamese economic concentration in the Czech Republic (1. Prague-Sapa, 2. Prague-Malešice, 3. Brno-

Olomoucká, 4. Cheb-Svatý Kříž). After choosing Sapa as the most significant area, our second step was non-participant observation in this locality. Here we analysed the physical setting, particularly exotic elements of the grounds as a whole and in individual places of business. Next we studied the structure (particularly the ethnic composition) and localisation of businesses, the intensity of circulation of entrepreneurs and their employees and also of individual visitors to the area in the course of the day and week (as an aggregate of five visits on various weekdays over an interval of one month – between May and June 2010). The third step consisted of an in-depth interview with one of the important Vietnamese owners of the whole area (the Executive Manager). The fourth step in the research was semi-structured interviews both in localised businesses and with visitors to the area. The research was carried out in collaboration with interpreters and students of geography.¹¹ The work consisted of approaching all businesses located in the area (addressing owners or managers of businesses) and ran continuously over five days (including a weekend). The research in the area was stopped after five days because no new information was being obtained from interviews and the knowledge conveyed was being repeated. In total interviews were begun with 67 respondents from businesses in the location and 36 interviews of the desired quality were completed (businesses in permanent buildings N=28, in provisional cubicles N=8). During the same period 11 interviews were carried out with visitors to the area (two of whom were carriers coming to the grounds regularly). The knowledge gained was then supplemented by an additional interview with the second of the major Sapa owners (the Finance Manager) and with members of state and municipal authorities with responsibility for controlling operations in the locality (Trade Office Praha 12, Municipal Trade Department). These research activities were carried out from July to November 2010. The specification of all interviews completed is presented in Table 1. From the Trade Office of Praha 12 we obtained a list of businesses registered at the Sapa grounds and we traced all subjects on the Business and Trade Register to identify the owners' countries of origin.

TABLE 1

THE RESPONDENTS CITED IN THIS ARTICLE, AUTHORS' OWN SURVEY, 2010

	SEMI-STRUCTURED INTERVIEWS	IN-DEPTH INTERVIEWS	COUNTRY OF RESPONDENTS' ORIGIN			
			Vietnam	China	Czech Rep.	Others

¹¹ Students were from the Department of Social Geography and Regional Development of the Faculty of Natural Sciences at Charles University in Prague.

Representatives of entrepreneurial localized subjects	36		28	6	2	
Visitors to the area	13		6		6	1
Owners of the SAPA		2	2			
Members of state and municipal authorities		2			2	

Source: Authors

Concentration of migrants – discussing relevant concepts

Models describing the spatial organization of migrants tend not to focus in detail on one specific facet but often link a number of mutually inseparable territorial functions, particularly residential, economic or social ones. Interconnection is documented for instance by a spatial concentration of migrant businesses encouraged by the typical segregated residential patterns of ethnic communities (Logan et al. 1994). Taking this linkage into account, models of the spatial organization of migrants can be divided according to their constituent main functions. Territories where the residential function predominates are most commonly tagged as immigrant/ethnic neighbourhoods. When linked with the economic activities of the migrants, such neighbourhoods can develop into ethnic economic enclaves or, where this takes place in suburban areas, into so-called ethnoburbs (Waldinger 1987; Li 1998; Fong et al. 2008). There are many concepts or terms describing the spatial concentration of migrants' economic activities, including commercial/business enclaves (Aldrich, Waldinger 1990), commercial hubs (Shaw et al. 2004), ethnic central place (Kaplan 1998; Wood 1997), ethnic markets (Mazumdar et al. 2000), and commercial ethnic belts (McLaughlin and Jesilow 1998).

In this study we will first clarify models linked by residential concentration and then look at a mixed model (that considers both residential and economic functions). We will then look at models that focus only on the concentration of migrants' economic activities.

Immigrant/ethnic neighbourhoods¹² are areas of a city with a high concentration of migrants of the first and subsequent generations originating from one or more countries of origin. Besides noticeable physical characteristics (names of shops, community institutions such as churches, clubs and associations) these neighbourhoods are defined according to the degree of concentration and spatial clustering of migrant residents

¹² We identify a difference between immigrant and ethnic neighbourhoods. An immigrant neighbourhood is inhabited by 1st and 1.5st-generation migrants from various countries of origin, while an ethnic neighbourhood is an area inhabited by a single ethnic group, including subsequent generations.

(Logan et al. 2002). In the concept of an ethnic neighbourhood it is settlement that is primarily discussed and migrants' economic activities in any given neighbourhood are assumed to be a secondary result of resident demands. Examples of such an immigrant/ethnic neighbourhood can be seen in Berlin's Kreuzberg with its Turkish and Yugoslavian minorities (Shaw et al. 2004) or Queens and Brooklyn with their black minority in New York (Waldinger 1987). Neighbourhoods can be further differentiated as for example in Fong et al. (2008), where various types of neighbourhoods are defined according to their level of ethnic concentration, the ethnic character of an area, the character of ethnic businesses and the descent of migrants. Some ethnic neighbourhoods may become ethnic economic enclaves and this is a consequence of a developmental approach to the formation of a territory with a significant concentration of foreigners (Portes, Stepick 1993). This respects the fact that residential localisation of migrants is the primary chronological step and businesses, employment opportunities and economic ties are created subsequently (Kaplan 1997; Logan et al. 1994; Zhou 2004). While in an ethnic neighbourhood the residential aspect is separate from that of work (often carried out outside the home neighbourhood), in ethnic economic enclaves housing and work are spatially linked (Kaplan 1997; Sander, Nee 1992). However, there are further characteristics needed to create an ethnic economic enclave: the existence of an ethnic economy which also means a sizeable entrepreneurial class, activities directed towards both the ethnic and the general consumer market, vertical integration through co-ethnic suppliers and co-ethnic customers, and horizontal integration expressed in the domination of a certain group in a particular sector of the economy (Light, Gold 2000; Zhou 2004; Kaplan 1997; Kaplan, Li 2006). This means, therefore, that "simple" spatial concentration of migrant businesses is not enough to define an ethnic economic enclave.

A newer concept than that of ethnic economic enclaves is the ethnoburb, defining suburban ethnic clusters of residential areas and business districts in large metropolitan areas (Li 1998). The formation of ethnoburbs is partly influenced by communication and transportation possibilities as well as by changes in domestic economic structure and labour demand brought by globalisation (Logan et al. 2002; Li 1998). Ethnoburbs are multiethnic with the dominance of one – in USA mostly Chinese – ethnic community (Li 1998). This concept is very similar to that of immigrant/ethnic neighbourhoods, except that they are situated in suburbs. In contrast to an ethnic economic enclave, ethnoburbs need not show any vertical or horizontal integration of localised businesses and no single group has dominance in a particular sector of the economy. The common element with ethnic economic enclaves is that they are integrated residential and business locations (Li 1998).

Models describing the economic concentration of migrants apply almost invariably to business rather than industrial or other activities by migrants. These places of economic concentration can be sorted according to the

following characteristics: a) they are located in the centre of territories with a high concentration of co-ethnic migrants (commercial/business enclaves, ethnic markets, retail districts, commercial hubs) (Waldinger et al. 2006; Shaw et al. 2004; Wood 1997; Mazumdar et al. 2000); b) a high residential concentration can survive from former times without concrete reasons (Teixeira 2006); or c) these places did not develop as a consequence of the concentration of migrants (ethnic commercial belts, ethnic central place) (McLaughlin, Jesilow 1998; Kaplan 1998). The make-up of concentration territories with intensive economic activity by migrants in a more dispersed ethnic residential community is a result of increasing motor traffic that makes the proximity of customers to business concentrations less important than it used to be (for instance ethnic commercial belts came into existence close to important highway turnpikes in California (McLaughlin, Jesilow 1998; Kaplan 1998). In all concepts economic activities are taken to include retail shops with ethnic goods, restaurants and services. Most activity is in the retail sector. In the case of commercial hubs, Shaw et al. (2004) further introduce the existence of festivals and street markets but this concept differs from others in that it describes non-spontaneous development of a territory which city authorities have decided to regenerate and attempts to make a place more attractive using precisely these ethnic elements. The structure, size and bonds of those localised ethnic enterprises are not generally or closely described in these concepts. There is also a lack of, for example, analysis of trans-national links and their importance for migrants' businesses.

Function of migrant business concentration

The spatial concentration of migrants' businesses can be considered one of the important resources of ethnic entrepreneurship (Kaplan, Li 2006, Kaplan 1998). However, in contrast to other sources of ethnic entrepreneurship such as class, ethnic or human capital, relatively little attention has been paid to the significance of space (Light 1984). The implication of the concentration of migrants' businesses can be noted mainly in agglomeration effects (Logan et al. 1994). In addition to savings reflecting the urban environment such as the use of common institutions and other resources such as the job market, information and collective learning (Keeble, Nachum 2002), Zhou (1998) assumes the use of an inter-firm network to be particularly important for migrants. Nevertheless, the agglomeration effect has a similar significance in the sense of attracting customers through the proximity and varied offer of businesses in a given locality.

Besides the economic significance, the concentration of business activities also has an important psychological and social function. The main reason is the need of the migrants to create places that recreate the sense of home (Mazumdar et al. 2000). The process of the creation of specific places for migrants is usually indicated as "place

making” (Hall, Rath 2007; Wood 1997). These localities do not have to be primarily residential areas but they are places where migrants of a given ethnic minority commute (often from considerable distances) to shop for ethnic goods, for cultural events and for the satisfaction of social interaction with their compatriots (Mazumdar et al. 2000; Teixeira 2006). The significant elements of those localities include architectural ones, as direct adaptations from the country of origin (Mazumdar et al. 2000). A second possible reason for place making can be the creation of more appealing cities for tourists when, mainly in Western Europe and Australia, new ethnic neighbourhoods arise with a subsidy from city authorities or are refurbished in a specific style (Hall, Rath 2007). This is particularly the case where ethnic restaurants are located, street markets and festivals take place and souvenir shops owned by migrants can be found (Hall, Rath 2007). These areas are often located in the inner city or in its proximity, including historical neighbourhoods.¹³

Research Results

Location and the degree of economic concentration

As mentioned above, the examined locality of Sapa lies at the urban-suburban edge of the south fringe of the compact Prague built-up area. On one side there are low-rise buildings and blocks of flats, on a second there are industrial buildings and on the two other sides it is surrounded by fields.¹⁴ There are many foreigners, predominantly Vietnamese, living in the neighbourhood of Praha-Libuš in close proximity to the locality studied, at a higher concentration than in other Prague neighbourhoods. This is supported by evidence showing that 21% of residents in Praha-Libuš in 2009 were foreign citizens in comparison to 15% for Prague as a whole. This proportion is still rather to low to designate this district an “ethnic neighbourhood” – see for example Logan et al. (2002), but it is relevant that this residential concentration of the Vietnamese began only after the Sapa area started to operate. Last but not least, there are no visible “ethnic” elements such as ethnic stores, signs, etc, in proximity to the grounds. Foreigners living there use this environment primarily to sleep and spend the predominant part of day in the nearby Sapa area (see Štěpánková 2006).

History of the grounds

¹³ The cities in question include European settlements like London, Birmingham and Manchester, all of which particularly support the creation of such neighbourhoods in their territories (Hall, Rath 2007; Shaw et al. 2004).

¹⁴ The photos of the locality you may find at web page: <http://www.sapa.biz/photo/> (10/09/2010).

Until the end of the 1990s the Sapa grounds served as a meat-combine and poultry farm. Following a gradual slump in production a small area emerged where a wholesale market was located with Vietnamese managers. After production stopped entirely the unused and already run-down brown field site was sold in 1999 to the Vietnamese joint-stock company Saparia. Sapa was not one of the first sites of Vietnamese wholesale trading in Prague but it was there that many entrepreneurs came from other now defunct sites that had usually been only temporary. In the words of one of the owners of the site: *“The grounds reached their limit in 2003.”* However, at the time of our research the grounds were only three quarters full and the real estate owners explained this by the on-going economic crisis due to which some business owners had left. So far buildings damaged in two fires in 2008 and not yet repaired also remain empty.

Physical appearance of the grounds

Sapa is a gated area, but entry is free for all visitors and during the day entry is possible via three gates. The precinct is closed during the night and security guards are the only persons left there. The grounds consist of about two dozen buildings of various sizes, including two administration buildings, approximately 16 wholesale warehouses, five halls with retail cubicles, two separate restaurants, two gates with security guards and a building housing a Buddhist temple. Except for the administrative buildings all structures are low-rise, mostly two-storey. The big warehouses are located in the north and central parts of the grounds. The most interesting and at the same time the most frequented place is the south-eastern part of the precinct close to the newly built gate. Five variously sized single storey buildings are also located here (some of them of a temporary nature) housing hundreds of small stores of about 25 square metres each. A view from above shows a colourful mosaic of roofs of variously coloured metal sheets showing the rather provisional character of those buildings. These stores are characterised by their appearance and we term them cubicles here. All this south-eastern part of the grounds is reminiscent of an Asian environment with its signboards, goods on sale, the type and aroma of the food and also the shop assistants. One of the precinct owners says: *“We do not make a pointed effort to create an environment reminiscent of Vietnam, and we don’t at all want Sapa to become a tourist destination like Sapa¹⁵ in Vietnam. However, it is up to everybody what kind of signs and other decorations they place on their leaseholds.”* His statement is rather ambiguous because the owners of the grounds did not want to build a gate visible from a long distance with Asian architectural elements. The second owner of says on this subject: *“The*

¹⁵ Sapa is an area in Vietnam, 350 kilometres from Hanoi and close to the border with China. It is a mountain district including Vietnam’s highest peaks. Sapa is one of the country’s premier tourist destinations.

gate at the entry to the grounds was designed by a Czech firm. We wanted to build a new gate and its design was created entirely by the Czech firm. We only chose one of their proposals.” Thus it is the owners of the businesses located there who intentionally create an environment reflecting their country of origin through, for instance, Vietnamese (or Chinese) shop signs, decor, dining halls, meals and foodstuffs on sale. The next significant ethnic element on the grounds will arise with the construction of the planned Buddhist temple.¹⁶

Reasons for localisation

The main reason for businesses locating on the grounds lies in their business strategies. An owner of a wholesale merchandise business said: “As I want to operate a wholesale outlet I have to be here, I couldn’t scratch living anywhere else.” The manager of the next wholesale business commented on the question of location in Sapa that, “Sapa is the most significant place in the Czech Republic from the business point of view. If I want to specialise in importing cheap Chinese goods this is the best place to sell.” The existence of this high concentration of firms with a wholesale and retail orientation to a similar segment of the market is also supported by the interests of customers. A Vietnamese entrepreneur says about this: “If you want to have a wholesale business it is easiest at Sapa. For instance, we do not need to advertise.” It was not easy for all localised entrepreneurs to obtain a place at Sapa. There is a major obstacle in the form of the capital needed to purchase a certain quantity of goods and then of course payments for the lease of a place for business. One entrepreneur says: “Only after several years in the Czech Republic have I succeeded in focusing on such a segment of the market (wholesale of consumer goods) allowing me to relocate my business from another Prague market to Sapa.” Sapa is chosen by entrepreneurs because of its offer of sufficiently big space lacking at the other Prague markets. An important role in the location is also played by a common ethnic origin – in this case that of the Vietnamese – when concentration of predominantly Vietnamese migrants’ businesses is closely intertwined with a clientele also predominantly coming from Vietnam. One respondent says on this: “I don’t think the lines of occupation are ruled in any way within the bounds of community, they simply copy one another – one invents something and the others follow him – and when there are too many for instance in food retail they begin to compete with each other.” This imitation within the bounds of the area is evidence of a degree of collective learning where entrepreneurs in one locality learn from each other (Keeble, Nachum 2002). On the contrary the availability of a wide range of ethnic services from social and educational to economic ones was not seen as important. An entrepreneur retailing clothes from Turkey said: “I use all the services located here but this is definitely not why I sell my goods here.”

¹⁶ The intent to build a Buddhist monastery is supported by a complete construction project and the necessary property adjoining the ground has already been bought.

In interviews we suggested other reasons for localisation, such as agglomeration savings resulting from the close proximity of suppliers (in the case of non-direct importers) or a shared labour market, but none of these were seen as important by respondents. The important reason for businesses' localisation at Sapa could thus be summed up as the existing high concentration of similar ethnic business activities. The given entrepreneurs do not perceive as important the possibility of using many accompanying services in this precinct, let alone see this as one of the a key reasons for their locating there.

Structure and activities of localised businesses

According to the Business Register of the Trade Office, 350 businesses are based on the grounds of Sapa.¹⁷ 98% of these firms are owned by migrants, predominantly from Vietnam, a small number from China and several individuals from Russia, Serbia or India (Table 2). Only a few Czech citizens are represented there. However, the actual number of firms conducting business on the grounds is higher because not all businesses have observed the requirement to register their business premises at the Trade Office. This is also supported by the evidence of staff from the Trade Office of Prague 12 who frequently find non-registered business premises in the course of their regular inspections. The owner of the precinct also confirms a higher number of businesses, although he refused to tell us the exact figure justifying this as a trade secret. Media sometimes quote a number of seven thousand entrepreneurs.¹⁸ In the course of our field research we also noticed entrepreneurs from Turkey, Pakistan, Bulgaria and Nepal but none of those appeared on the list of registered firms, or their country of origin was not recorded in the Business Register.¹⁹

TABLE 2

STRUCTURE OF LACALISED SUBJECTS – OFFICAL STATISTICS (TO 30th AUGUST, 2010)

	Number of localised businesses	Share	Approximate number of years of localisation on the grounds	Fields of business (%)			
				Production, services	trade,	Restaurant trade	Other

¹⁷ As of 30th. August, 2010.

¹⁸ Hospodářské noviny daily Tržnice Sapa: Místo pro sedm tisíc podnikavých Vietnamců, 15. 4. 2010 14:04 (aktualizováno: 18. 4. 2010 10:16)

[http://vyhledavani.ihned.cz/index.php?article\[gallery\]\[detail_id\]=987710&article\[gallery\]\[from\]=0&article\[gallery\]\[id\]=737770&article\[id\]=42565590&p=M00000_d#fg](http://vyhledavani.ihned.cz/index.php?article[gallery][detail_id]=987710&article[gallery][from]=0&article[gallery][id]=737770&article[id]=42565590&p=M00000_d#fg)

¹⁹ The country of origin cannot be detected in the case of some subjects due to the fact that the owners already had a permanent address in the Czech Republic.

Vietnam	301	86,0	5	95,7	3,7	0,7
China	24	6,9	4	91,7	8,3	0
Czech Republic	11	3,1	11,5	90,9	9,1	0
Other	8	2,3	8	100,0	0	0
Not detected	5	1,4	9	60,0	0	40,0
TOTAL	350	100,0	5	94,9	4,0	1,1

Source: Trade Office Praha 12, 2010

The areas of business of firms located there cannot be identified from existing databases connected to the grounds because 94.9% of them have given their business as 'optional trade' and it is impossible to specify it more precisely. Other businesses are in controlled trades, including 14 firms in restaurant services and a number of individuals working as a hairdresser, accountant, massage services, transportation and car repairs. Our field research showed that the predominant field of business of firms located there is retail and particularly wholesale trade. As well as the Vietnamese and Chinese, the wholesalers also include some individuals from Turkey, Bulgaria, India, Pakistan, Nepal and other countries.

Specialisation of migrants in wholesale trade is probably due to the fact that there are few barriers to entering this sector and migrants choose it fairly often (Kloosterman, Rath 2003). This applies to the administrative demands for opening a business, although much less to the required financial capital, which is higher than for retail or restaurant businesses. Conventional commodities like clothes, footwear, consumer goods, electronic devices, handbags, drugstore items etc. are sold. The majority of the goods sold come from China but clothes from Turkey, Italy or Poland are also sold, as are goods from Germany, for instance. Only a small proportion of commodities for the wholesale market come from Vietnam (for example furniture). Products sold at Sapa are significantly different from merchandise usually retailed by migrants in the West. Their products are usually meant for ethnic customers and thus they sell unique cultural products and merchandise offered on markets for non-standardized manufactured goods (for example Waldinger et al. 2006).

Wholesalers at Sapa differ from each other, particularly according to whether they are direct or non-direct importers of products. However, there are also businesses located on the grounds that sell both direct imports and goods purchased from other subjects located at Sapa. Direct importers are distinctive in that they are usually represented by bigger firms with more spacious premises in the permanent buildings. They have bigger supplies

of products, the owners are not present at the place of business (sometimes they are not even present in the Czech Republic) and they predominantly engage co-ethnic employees. As we found out the direct traders do not cooperate with each other in area (Figure 1). These traders generally travel to choose their products themselves or they have middlemen in a given country. They also take advantage of the Internet to order goods or they choose from samples sent by producers or wholesalers in the countries the products originate from (for example in China). These retailers are almost all Chinese and some Vietnamese and they do not sell goods individually. Their customers are the Vietnamese (often even wholesalers or retailers located on the grounds) and also Czechs or possibly other foreigners who travel to Sapa from abroad, for example from Poland, Bulgaria, Slovakia or Russia. One specific category of purchasers from direct importers is the large supermarket chains, for example Tesco or Lidl. The sales strategy is different in the case of trade chains. For instance one Vietnamese merchant describes the way of trading with supermarket chains in these words: *“We personally contact big business concerns with samples of products and then we purchase goods abroad and import them on the basis of their orders.”* We also discovered that direct importers have retail cubicles in another part of the precinct where their employees sell products as separate items. However, small retailers are also sometimes direct importers and although they lease only a small cubicle, they travel to Turkey or Italy to purchase their goods.

The second type of trader does not import products directly but purchases goods from other businessmen at Sapa or from warehouses in the surrounding area (Figure 1).²⁰ They usually drive to purchase products following a telephone call when direct importers call them. One Vietnamese trader describes the way she purchases from a Chinese firm as follows: *“When a truck with goods arrives they always give me a call. We choose from big boxes and we always have to take the whole package.”* These traders are predominantly Vietnamese. They sell their goods mainly to other Vietnamese traders and retailers and also to Czechs and other foreigners. One businesswoman said that about one third of their products are sold to Czechs. These stores sell products individually. The range of business of those entrepreneurs who buy their goods from importers is usually smaller and they are mostly located in cubicles. For the most part they sell their products themselves or they use members of their families.

In addition to wholesale firms of both these types there are also businesses located at Sapa that base their business activities on the demands of customers coming to the precinct. These businesses mainly provide services for enterprises such as production of promotional materials, furnishings and equipment for business premises (for example nail bars), insurance companies or law offices. Then there are also services of personal

²⁰ A different strategy is used by others purchasing products from Poles regularly coming directly to the Sapa grounds.

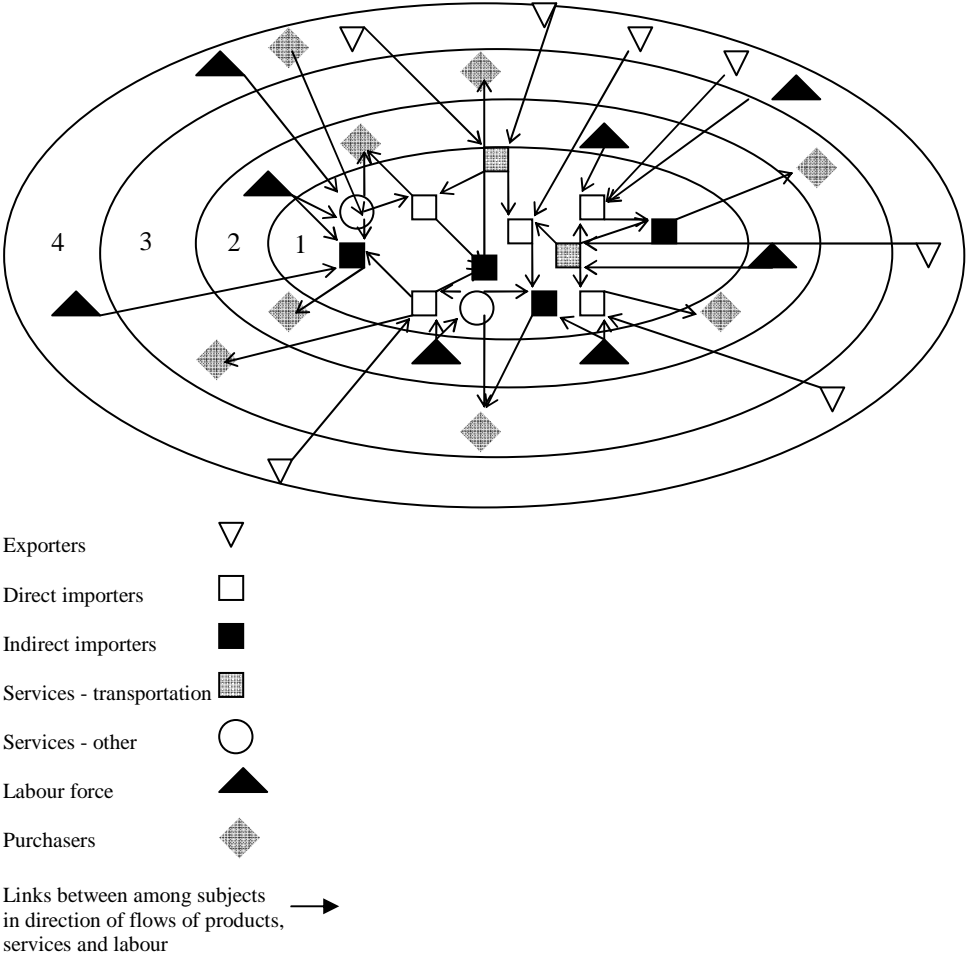
consumption such as outlets for specific foodstuffs, restaurants, fast food outlets, newsagents, hairdresser, doctors, wedding dress rentals, photographer and so on. There are also several travel agencies and airlines with offices on the grounds. These services are operated by the Vietnamese and are also directed to this ethnic group. The food traders also include traders from China. Only a very few Czech firms are located here, for example branches of some insurance companies (some of which have Vietnamese employees), a butcher's or other firms that are left over from the earlier times as a meat-processing plant, such as a firm testing the quality of foodstuffs. The amount these services are used varies. A Vietnamese businessman said on the theme: *"I use all services from Vietnamese firms. It is much more convenient and easier for me to understand."* Another Vietnamese retailer, however, said: *"I only use Vietnamese services if it is impossible to obtain them elsewhere."* Various services are also offered for children and young people, for example kindergartens, tutoring or clubs for leisure activities. Many associations and societies are also located on the premises, including both Vietnamese ones and Czech non-governmental organizations that are targeted at migrants (more Martínková 2009). One specific type of firms offering their services to some direct importers is haulage companies that transport imported goods from European harbours directly to Sapa (three or four such firms were mentioned in interviews).²¹ These firms are probably owned by Vietnamese migrants, but no respondent disclosed the names of those firms to us and nor did we find any firms specialising in transportation. In spite of this we assume that those firms are probably located at Sapa because on several occasions in the course of interviews there were non-verbal indications towards the central area of the precinct. A Vietnamese merchant said: *"I don't know how many transportation firms reside here. This information is shrouded by mystery and I don't personally use the services of any of them."* Czech transporters conveying merchandise from harbours (most often Hamburg) to the precinct also stated that when transporting goods for these firms everything is arranged verbally and all information about the transportation is given by phone. Nožina and Kraus (2009) describe the existence of firms hired by a direct importer with an order to transport imported goods from a European harbour to the Czech Republic. A constituent part of this service is the falsification of documents (invoices) in order to minimise customs duty. We assume that we came across this kind of firms in the course of our interviews.

Businesses located at Sapa operate independently. We noticed the existence of vertical integration. Vertical collaboration exists partly between firms specialising in the transportation of goods from harbours and direct importers or between direct importers and merchants located in the precinct and also with firms providing services for businesses there, such as advertising, production of promotional materials, administrative assistance

²¹ Nožina and Kraus (2009) also mention three firms.

(for instance bookkeeping), foreign travel, insurance etc. Besides collaboration between firms of the same country of origin, there is also inter-ethnic cooperation at Sapa relating to wholesale activities, predominantly between the Chinese and Vietnamese. As described above, this is a case of the sale and purchase of goods between traders on the precinct but also the organisation of imports from China and/or the use of Chinese transportation firms by the Vietnamese (see above). Relation with the owner of the grounds, i.e. the Vietnamese company Saparia Inc., is limited to recurrent signings of the lease and monthly payment of rent via bank transfer. Negotiations are also needed if they want to reduce the rent. One merchant says on this: “*They will only reduce the rent when someone is prepared to leave and sometimes it is already too late.*”

FIGURE 1
SCHEME OF LINKS AND LOCALISATIONS SUBJECTS



Note: 1. Sapa; 2. Surroundings of Sapa (Praha 12); 3. The Czech Republic; 4. China, Vietnam, Germany, Italy, Turkey, Poland etc. Arrows do not represent the intensity of links (intensity of links was not an aim of the research).

Source: Authors

Attendance at the precinct

The main reason to come to the Sapa is – according to those interviewed as well as our observation – the purchase of goods either for business or for personal use. Purchasing merchandise is often combined with a business appointment, dinner or securing other services. The grounds are visited predominantly on weekends when Vietnamese merchants from various regions of the Czech Republic close their stores and go to Sapa in Prague to purchase new goods. A Vietnamese businessman said about the reason of his visit: *“I usually come here each Saturday. I meet my wife, who purchases goods here for our business (during the crisis he is working as an agency worker in an industrial plant). We have dinner, talk with friends and we go home.”*

Our observations indicated that the majority of visitors are Vietnamese and the second largest ethnic group were Czechs, although in considerably lower numbers. Czech Roma are also often seen among visitors of the grounds. Vietnamese and Czech merchants arrive from all over the Czech Republic. Customers also arrive from abroad, for example from Poland, Russia or Bulgaria.

Conclusion

The gated area of about 35 hectares emerged in the late 1990s on the south-eastern outskirts of Prague as a place where migrants concentrated their economic activities. They named their grounds Sapa (after a tourist region of Vietnam) and journalists called the place Little Vietnam or Hanoi because of the high concentration of Vietnamese. There are almost 400 businesses officially located on the precinct (although in reality there are probably considerably more) and most of them (98%) are owned by migrants coming predominantly from Vietnam (86%) and China (7%). The main reason for their locating here is the economic advantages offered by this concentration and specialisation in the same market sector (the so-called agglomerative effect), which benefit the purchasers without any additional costs. The second significant reason for locating here is the socio-cultural character, the common ethnic origin. The Vietnamese in particular feel well in this environment and through this concentration they also attract further prospective Vietnamese businesses and customers.

The spatial concentration of migrants in Sapa does not precisely follow any model of spatial organisation of migrants in other regions of the world (see the discussion of these patterns above). The important difference lies in the fact that while in many other developed destination countries of immigration there are already whole neighbourhoods with a significant representation of one or more immigrant groups which also have economic significance, in the Czech Republic there are no such concentrations and Sapa represents a “point” of concentration rather than a “zonal” concentration. The main difference between Sapa and similar areas elsewhere

is that while in many developed immigration countries the economic function of such grounds is only secondary and their primary character is psychological and social, at Sapa it is the other way around. It is only migrants' economic activities that are concentrated on the site and they reside in the surrounding area (though not in the density known from developed immigration countries – see Štěpánková 2006). Thus models that include a primary residential function – like ethnic/immigrant neighbourhoods or ethnoburbs – are not appropriate to explain the locality that we researched. On the basis of the economic activities and links among subjects that we observed at Sapa we can state that Sapa has some similarity to the concept of the ethnic economic enclave. However, even this concept emerged out of links between living and working in the same area. The area surrounding the Sapa precinct (Praha-Libuš) has a higher concentration of migrants who have working links to the grounds (predominantly the Vietnamese who make up 21% of all people living there). Nevertheless this proportion is still fairly low and the neighbourhood has no obvious ethnic elements. It is also significant that the concentration of Vietnamese and other migrants living there only emerged following the existence of Sapa, thus chronologically the reverse from how other ethnic economic enclaves developed, for instance in the USA (Kaplan, Li 2006). The second possible close parallels to Sapa are models where migrants' economic activities become concentrated without a linkage to the high concentration of migrants dwelling in their close surroundings. Such territories are defined in the literature as ethnic commercial belts (McLaughlin, Jesilow 1998) or an ethnic central place (Kaplan 1998; Wood 1997). Their common features are that they serve for the purchase of consumer goods and services. In the same way – though up to now in a rather restricted form – the traditional significance of the grounds as a centre with important socio-cultural function is beginning to emerge even in the case of Sapa.²² However, the difference lies in the fact that at Sapa, in contrast to the experience in other countries, business is focused rather on wholesale trade and business services. Moreover, the prevailing aim at Sapa is the sale of “conventional/global” goods, rather than an “ethnic range”.

We can assume that there are specific reasons why Sapa is different in some ways from known models of the concentration of migrants' economic activities. It is primarily a case of the interaction of newly arrived migrants predominantly from Vietnam and the opportunities offered by the Czech market in a transforming economy. In contrast to the West, the importation of “global” products mainly from China was never developed in the Czech Republic. Likewise, the bankruptcy of socialist industry left areas suitable for the location of wholesale centres.

²² This significance lies predominantly in the coming together of the Vietnamese community both at celebrations of national and religious holidays and also private celebrations or simply meeting friends (including activities designed for children of migrants).

A similar situation occurred in other CEE countries, for example in Berlin and Warsaw where similar precincts also exist (Hillmann 2005; Halik 2006), although they have not yet been investigated in detail.

The significance of the Sapa grounds can be summarized as follows from a systemic point of view: at a local level there is the saturation of employment particularly for the Vietnamese community, the possibility to buy cheap goods and services for the population of the close surroundings, and to meet socio-cultural needs particularly for the Vietnamese. At the national level Sapa is significant as one of the most important sources of goods and services for the Vietnamese ethnic economy and again as a resource for meeting socio-cultural needs. However, the structure of attendance shows that Sapa also has a supranational significance (with clientele for example from Poland, Hungary, or Russia). Unfortunately, we do not have more precise economic figures on the economic significance of the precinct. As yet Sapa has no tourist significance like many analogous precincts abroad (for example the Chinese district in London's Soho or the Korean Business Area in Toronto) and thus even local and municipal authorities do not perceive its existence in this way.

Reference

- Aldrich, H. E., Waldinger, R. (1990) 'Ethnicity and Entrepreneurship', *Annual Review of Sociology*, 16, 8.
- Bagwell, S. (2008) 'Transnational family networks and ethnic minority business development: The case of Vietnamese nail-shops in the UK', *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 14, 6.
- Baláž, V., Williams, A. M. (2005) 'Winning, then losing, the battle with globalisation: Vietnamese petty traders in Slovakia', *International Journal of Urban and Regional Research*, 29, 3.
- Baláž, V., Williams A. M.. (2007) 'Path-dependency and Path-creation. Perspectives on Migration Trajectories: The Economic Experiences of Vietnamese Migrants in Slovakia.' *International Migration*, 45, 2.
- Boušková, P. 'Pracovní migrace cizinců v České republice v 70. až 90. letech', 1998, available at: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/azyl/integrace2/nks01/prispevek4.pdf>, accessed 9. January 2010.
- Brouček, S. (2003) 'Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR' in Z. Uherek (ed.). (2003).
- Čermáková, D. (forthcoming) 'Podnikání migrantů v Praze: případová studie Královská cesta', in Ouředníček, M, Temelová, J. (eds) (2011).
- Drbohlav, D. 2003 'Immigration and the Czech Republic (with Special Respect to Foreign Labor Force', *International Migration Review*, 37, 1.
- Drbohlav, D., Medová, L., Čermák, Z., Jánská, E., Čermáková, D., Džúrová, D. (2010) Migrace a (i)migranti v Česku. "Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme? (Praha, Slon).
- Ellis, M., Wright, R., Parks, V. (2004) 'Work Together, Live Apart? Geographies of Racial and Ethnic Segregation at Home and at Work', *Annals of the Association of American Geographers*, 94, 3, September.
- Fong, E., Anderson, E. E., Chen, W., Luk, Ch. 'The Logic of Ethnic Business Distribution in Multiethnic Cities', *Urban Affairs Review*, 43.

- Halik T. (2006) *The Migrant Community of the Vietnamese in Poland in the Light of State Policy and Social Evaluation* (Poznan, Wydawnictwo Naukowe).
- Hall, C. M., Rath, J. (2007) 'Tourism, migration and place advantage in the global cultural economy' in: Rath (Ed) (2007).
- Hillmann, F. (2005) 'Riders on the storm: Vietnamese in Germany's two migration systems', in Spaan, E., Hillmann, F., Naerssen, T. (Eds) (2005).
- Kaplan, D. H. (1997) 'The Creation of an Ethnic Economy: Indochinese Business Expansion in Saint Paul', *Economic Geography*, 73.
- Kaplan, D. H. (1998) 'The spatial structure of urban ethnic economies', *Urban Geography*, 19, 6, / August.
- Kaplan, D. H., Li, W. (Eds) (2006) 'Landscapes of the ethnic economy' (Rowman & Littlefield).
- Keeble D., Nachum L. (2002) 'Why Do Business Service Firms Cluster? Small Consultancies, Clustering and Decentralization in London and Southern England', *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, 27, 1.
- Kloosterman, R., Rath, J. (eds) (2003) *Immigrant Entrepreneurs: Venturing Abroad in the Age of Globalization* (Oxford: Berg Publishers).
- Li, W. (1998) 'Anatomy of a New Ethnic Settlement: The Chinese Ethnoburb in Los Angeles', *Urban Studies* 35, March.
- Light, I. (1984) 'Immigrant and Ethnic Enterprise in North America', *Ethnic and Racial Studies*, 7, 2.
- Light, I., Gold S. J. (2000) *Ethnic Economies* (San Diego, CA: Academic Press).
- Logan J. R., Alba, R. D., McNulty, T. L. (1994) 'Ethnic Economies in Metropolitan Regions: Miami and Betone', *Social Forces*, 72, 3.
- Logan J.R., Zhang, W., Alba, R. D. (2002) 'Immigrant Enclaves and Ethnic Communities in New York and Los Angeles', *American Sociological Review*. 67, 2, April.
- Martínková, Š. (2008) 'Sociabilita vietnamského etnika v Praze', in Uherek, Z., Korecká, Z., Pojarová, T. (eds) (2008).
- Mazumdar, S., Mazumdar, S., Docuyanan, F., McLaughlin, C. M. (2000) 'Creating a sense of place: The Vietnamese and Little Saigon', *Journal of Environmental Psychology*, 20.
- McLaughlin, C. M., Jesilow, P. (1998) 'Conveying a Sense of Community along Bolsa Avenue: Little Saigon as a Model of Ethnic Commercial Belts', *International Migration*, 36
- Nožina, M., Kraus, F. (2009) *Kriminální síť ve vietnamské diaspoře. Případ České republiky* (Praha, Ústav mezinárodních vztahů).
- Portes, A., Stepick, A. (1993) *City on the Edge* (University of California Press).
- Shaw, S., Bagwell, S., Karmowska, J. (2004) 'Ethnoscapes as spectacle. Reimaging multicultural districts as new destinations for leisure and tourism consumption', *Urban Studies*, 41, 10.
- Sanders, J. M., Nee, V., (1992) 'Problems in resolving the enclave economy debate', *American Sociological Review*, 57, 3, June.
- Sik, E., Wallace, W. (1999) 'The Development of Open-air Markets in East-Central Europe', *International Journal of Urban and Regional Research*. 23, 4, December.
- Štěpánková, K. (2006) *Etnická ekonomika. Případová studie vietnamské ekonomické enklávy Sapa v Praze – Libuši* (Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze).

- Teixeira, C. (2006) 'Residential Segregation and Ethnic Economies in a Multicultural City: The Little Portugal of Toronto', in Kaplan, D., Li, W. (eds) (2006).
- Uherek, Z. (2003) 'Cizinecké komunity a městský prostor v České republice', *Sociologický časopis*, 39, 2.
- Večerník, J. (2009) Czech society in the 2000s: a report on socio-economic policies and structures (Praha: Academia).
- Waldinger, R. (1987) 'Beyond Nostalgia: The Old Neighborhood Revisited', *New York Affairs*, 10, 1.
- Waldinger, R. D., Aldrich, H., Ward, R. and associates (2006) *Ethnic Entrepreneurs: Immigrant Business in Industrial Society* (Book Surge Publishing).
- Wood, J. (1997) 'Vietnamese American place making in northern Virginia', *Geographical Review*, 87.
- Zhou, Y. (1998) 'Beyond Ethnic Enclaves: Location Strategies of Chinese Producer Service Firms in Los Angeles', *Economic Geography*, 74, 3, July.
- Zhou, M. (2004) 'Revisiting Ethnic Entrepreneurship: Convergencies, Controversies, and Conceptual Advancements', *International Migration Review*, 38, 3.

Podnikání cizinců v Česku: vliv struktury příležitostí

Dita Čermáková, Soňa Schováňková, Klára Fiedlerová

Key words: International migration, entrepreneurial environment, immigrant entrepreneurship, opportunity structure, the Czech Republic

Abstrakt

Na základě analýzy statistických dat odpovídáme na otázku, zda existují odlišnosti mezi podnikáním cizinců a majority v Česku. Tvrdíme, že od začátku 90. let 20. století měli cizinci stejně jako majorita do značné míry podobné možnosti a příležitosti pro podnikání, a to například vzhledem přerušené tradici podnikání. V článku vycházíme z tzv. Interaktivního modelu Aldriche a Waldingera, kteří tvrdí, že pro podnikání migrantů jsou klíčové možnosti (struktura příležitostí) v cílové zemi. Z analýzy vyplývá, že se podnikání majority a cizinců odlišuje jen velmi málo (odlišnosti existují především v ekonomických výsledcích), že tedy vliv existující struktury příležitostí byl významnější než kapitál, se kterým migranti do Česka přišli.

Abstract

Drawing on statistic analyses we seek to find out differences among immigrants and majority business activities in the Czech Republic. We presume that immigrants had similar conditions for business as the majority (especially at the beginning of 90s.), mostly because of the unique situation after the long-lasting period of business tradition interruption. This article is based on the so called Interactive approach by Aldrich and Waldinger, who claim that the key factor for the immigrant business development is the opportunity structure in the host country. We have found out that apart from economic outcomes there is a little difference between immigrant and majority businesses activities. Therefore we conclude that the opportunity structure were for immigrant business more important than their capital and other recourses.

1. Úvod

Česko (a další země s přerušenou podnikatelskou tradicí) představuje jedinečnou možnost ověření platnosti struktury příležitostí pro podnikání cizinců tak, jak je popsali autoři Aldrich a Waldinger (1990). Hlavní premisa tohoto přístupu spočívá v předpokladu, že cizinci si volí takové podnikatelské strategie, které jsou jim umožněny existující strukturou příležitostí v cílové zemi. Domníváme se, že vzhledem k situaci dané transformací české ekonomiky měli cizinci možnost do značené míry za stejných podmínek začít podnikat a specializovat se na podobné obory jako majorita, dosahovat stejných ekonomických výsledku, či být podobní i v dalších charakteristikách svého podnikání. V případě, že náš předpoklad je správný, pak by výsledkem naší analýzy měla být žádná či jen malá odlišnost mezi podnikáním migrantů a majority.

Při ověření našeho předpokladu ovšem narážíme na velmi omezenou existenci datové základny o podnikání v Česku obecně (včetně dat týkajících se cizinců), ale i dat a informací umožňující analýzu samotné struktury příležitostí pro podnikání. V delším časovém období můžeme sledovat jen obory a intenzitu podnikání. Za kratší období pak sledujeme ekonomické výsledky a dále průřezově typy živností a některé demografické charakteristiky.

2. Cíl a metody výzkumu

Cílem našeho článku je na základě analýzy statistických dat o podnikání cizinců v Česku odpovědět na otázku, zda existují odlišnosti mezi podnikáním cizinců a majority. Naším

předpokladem je, že od začátku 90. let 20. století měli cizinci stejně jako majorita značně podobné příležitosti pro podnikání na českém trhu, a proto by neměly existovat výrazné odlišnosti ve sledované podnikatelské aktivitě, oborech podnikání či v ekonomických výsledcích. Bude-li výsledkem analýzy existence rozdílů, předpokládáme, že to bude způsobeno spíše individuálními charakteristikami a kapitálem migrantů než existující strukturou příležitostí.

V článku využíváme několika výzkumných metod. První z nich jsou analýzy dokumentů např. zákonů týkajících se pobytu a podnikání cizinců v Česku, dotačních programů a jejich přístup pro cizince, a dále pracujeme s literaturou se zaměřením na malé a střední podnikání v 90. letech. Druhou výzkumnou metodou je analýza statistických dat. Kromě základních statistických metod (podíly, intenzita jevů) měříme odlišnosti oborové specializace cizinců pomocí tzv. indexu různorodosti, který porovnává zastoupení jednotlivých skupin cizinců v oborech podnikání k majoritě.

3. Koncept „struktury příležitostí“ v širším zasazení výzkumů podnikání migrantů ve světě

Migranti a etnické menšiny v západních ekonomikách mají různý sklon k podnikání. To je vysvětlováno celou řadou faktorů. Studie, které se zabývají rozdíly v podnikání mezi majoritou a migranty/etnickými menšinami, vznikají v USA od 70. let (Hettlage 2008). Zpočátku se zaměřovaly převážně na skupinové charakteristiky a za nejdůležitější faktory pokládaly lidský a finanční kapitál spolu se specifickými sociokulturními charakteristikami, například hodnotovými systémy či neformálními skupinovými vazbami (Bonacich a Modell 1980, Light and Bonacich 1988, Light and Rosenstein 1995).¹ Pozornost se v první řadě věnuje aktérům, kteří realizují svůj podnikatelský záměr, omezeně pak širšímu společenskému kontextu, konkrétně strukturálním překážkám (např. diskriminaci) na pracovním trhu (Light 1972). Zásadní význam společenských struktur přisuzují až autoři, kteří vysvětlují vznik a rozvoj podnikání migrantů a etnických menšin prostřednictvím socioekonomických změn v daném prostředí (Aldrich a kol. 1983, Waldinger a kol. 1985).

V naší práci, která se jako jedna z prvních zabývá fenoménem podnikání cizinců v Česku², využíváme tzv. *interaktivní model* (Aldrich, Waldinger 1990), v současné době asi nejčastější přístup ke studiu podnikání migrantů a etnických menšin (Hettlage 2008). Jedná se o obecný teoretický rámec, který v sobě spojuje obě výše zmíněné oblasti zkoumání: přístup etnické/imigrantské skupiny k obchodním příležitostem (tzv. strukturu příležitostí) a skupinové faktory příznivé pro podnikání (tzv. skupinové charakteristiky). Z hlediska modelu vycházejí podnikatelské strategie etnické/imigrantské skupiny z interakce mezi obchodními příležitostmi a skupinovými charakteristikami, přičemž vše je zakořeněno v měnících se historických podmínkách (Aldrich, Waldinger 1990).

Podle Aldricha a Waldingera (1990) zahrnuje studium struktury příležitostí analýzu dvou oblastí. První oblast představují *tržní podmínky*. Autor uvádí dva typy podnikatelského prostředí: (1) omezený počet obchodních příležitostí je typický pro trh, který se orientuje na členy stejné etnické/imigrantské skupiny, (2) relativně více příležitostí pak představují trhy zaměřené na jiné etnické/imigrantské skupiny, včetně majoritní společnosti, kde podmínky pro podnikání souvisejí do značné míry s rozvinutostí a nasyceností trhu. V tomto smyslu jsou pro podnikání zásadní omezení plynoucí z kapitálové a technologické náročnosti. Migranti se více než majorita

¹ Tyto přístupy proto bývají někdy označovány jako kulturní (Waldinger a kol. 1985, Hettlage 2008).

² Tématem se dále například zabývají práce o ekonomických aktivitách Vietnamců (Hofírek, 2009) či klientském systému typickém pro ukrajinskou migraci (Čermáková, Nekorjak 2009; Nekorjak 2009).

koncentrují v oborech nenáročných na vstupní kapitál a kvalifikaci, které jsou z důvodu značné nestability, malé produktivity a s tím souvisejícím nízkým příjmem pro většinovou společnost neatraktivní (Aldrich, Waldinger 1990; Rath, Oliveira 2008). Druhou oblast analýzy struktury příležitostí představuje *otevřenost podnikání*, včetně významného vlivu státních politik a konkurence na obchodních i pracovních trzích. Aldrich a Waldinger (1990) uvádí, že vysoká konkurence mezi podnikateli souvisí s koncentrací etnických/imigrantských skupin v několika málo odvětvích, či dokonce poklesem podnikatelských aktivit migrantů a volbou jiných forem ekonomické integrace.

4. Struktura příležitostí pro podnikání

Podnikání cizinců je ovlivňováno mnoha aktéry veřejného, neziskového i soukromého sektoru, a to přímo, či nepřímo formou regulace a podpůrných programů. Programy přímo zacílené na podporu malého a středního podnikání migrantů a etnických menšin napomáhají rozvoji prostřednictvím jazykových či rekvalifikačních kurzů a dalších forem vzdělávání v oblasti podnikatelských dovedností, například účetnictví či marketingu.³ Další opatření jsou zacílená na snížení překážek v regulačním rámci, což zahrnuje snadnější přístup k půjčkám nebo nižší požadavky na získání povolení k podnikání. Politiky, které podporují rozvoj podnikání, jsou uplatňovány zejména v západní Evropě, zvláště ve Velké Británii, Německu, Holandsku či Belgii. Některé evropské státy, například Řecko či Francie, zaujímají naopak spíše restriktivní postoj (Rath, Oliveira 2008). Podnikání cizinců navíc nepřímo ovlivňují obecné regulace obchodních a pracovních trhů prostřednictvím povolení k podnikání, zákonů o minimální mzdě či pracovních standardů (Aldrich, Waldinger 1990)⁴. Důležitou formou regulace jsou také migrační politiky, které usměrňují absolutní počet cizinců-podnikatelů v zemi a současně, prostřednictvím selektivní migrace, jejich působení a koncentraci v určitých odvětvích.

4.1. Podnikatelské prostředí v Česku

Podnikání v bývalém Československu od poloviny 60. let 20. století v podstatě neexistovalo s výjimkou nelegálního (Smallbone, Walter 2001). A žádná z ekonomických reforem během komunistického režimu nezměnila téměř totální majetkovou kontrolu státu. Začátek podnikání měl po roce 1989 dramatický růst (do roku 1993 byl meziroční nárůst podnikajících subjektů více než 30 %)(Bernáček 1994). Již v roce 1992 v Česku podnikalo 20 % obyvatel a průmyslová struktura malých a středních podniků se blížila struktuře západních zemí (Bernáček, Zemplerová 1995). Jednou z příležitostí, jak začít podnikat, byla tzv. malá privatizace. Podle Bernáčka (1994) lze podnikatele začátku 90. let rozdělit do tří skupin: 1) tzv. nomenklaturní kádry, kteří měli kontakty a informace k podnikání (zakládali spíše velké podniky a korporace), 2) pracovní síla, která již v daných oborech do značné míry nelegálně pracovala (malými podnikateli se stávali např. restauratéři, taxikáři, zelináři atd.) a 3) profesionální a technicky orientovaní pracovníci, kteří byli inovativní a s velkým pracovním nasazením. Z výše uvedeného vyplývá, že podnikatelé byli na počátku 90. let velmi heterogenní skupinou. Lišili se ve vzdělání (vyšší vzdělání měla především první a třetí skupina), množstvím disponibilního finančního

³ V současnosti jsou tyto programy omezeně dostupné i v Česku, například aktivity organizace GLE o.p.s. <www.gle.cz> či MAKRO maloobchodní akademie zaměřené převážně na vietnamské maloobchodníky <www.makro.cz/public/site/cz/node/41400/Lcs_CZ/index.html>.

⁴ Podle Ratha a Oliviero (2008) jsou nepřímé politiky z hlediska podnikání cizinců dokonce významnější než politiky přímé.

kapitálu a přístupem k němu. Kapitál měla k dispozici pouze nomenklaturní skupina, ostatní úvěry jej získávaly za vysoké úroky (Bernáček 2004). Jistým společným rysem všech skupin podnikatelů byla určitá míra sociálního kapitálu, který byl založen na osobních sítích.

Situace cizinců vstupujících do podnikatelského prostředí na začátku 90. let se lišila od majority tím, že neměli přístup k malé ani kuponové privatizaci, k finančnímu kapitálu od tuzemských bank a ani neměli nárok na státní dotace. Zatímco privatizace se na vzniku středního podnikatelského stavu podílela jen minimálně, přístup k úvěrům byl pro podnikání klíčový (Bernáček 2004). Nicméně ne každý si to vzhledem požadavku stoprocentních bankovních záruk a následných vysokých úroků (15 – 20 %) mohl dovolit. Jinou možností bylo získání úvěru bez dostatečných záruk, ale za úplatek kompetentním úředníkům (Bernáček 2004). Politika české vlády týkající se podnikání začátku 90. let byla vedena s cílem vytvořit liberální prostředí bez diskriminace a s vyhnutím se jakékoliv podpoře některých oborů či skupin podnikatelů (Bernáček, Zemplinerová 1995). V oficiální rovině to znamenalo liberální legislativu podnikání bez oficiální podpory ze strany státu. Vytvořené prostředí umožňující beztestné nevracení dluhů obchodním bankám a tunelování podniků vneslo do prostředí velkou nerovnováhu.

Podle Bernáčka a Zemplinerové (1995) nastala od roku 1993 ekonomicky složitá situace pro malé a střední podnikatele, a proto se přistoupilo k realizaci několika podpůrných programů např. financovaných z Českoamerického podnikatelského fondu a od roku 1994 z tzv. předvsupního programu EU – Phare. Podpora spočívala v malých půjčkách a zárukách za úvěry⁵ nicméně tato podpora měla jen malý finanční rozsah a tedy i význam. Malého a středního podnikání se netýkala podpora lákající zahraniční investice od konce 90. let.⁶ Podpora malého a středního podnikání většího rozsahu přišla až se vstupem do EU a využívání strukturálních fondů. Cílená podpora podnikání cizinců ze strany státu či samosprávy neexistuje. Nevládní organizace sice pomoc cizincům-podnikatelům nevyklučují, ale jejich primárním cílem je především integrace cizinců zaměstnanců na pracovním trhu. Podpora podnikání se z jejich strany omezuje spíše jen na poradenství.

4.2. Legislativní rámec živnostenského podnikání cizinců z třetích zemí v Česku

Liberální politika podnikání nastavená na začátku 90. let platila i pro cizince. Jedinou odlišností bylo, že cizinci (fyzické osoby) museli absolvovat formální krok registrace živnostenského listu za poplatek u obchodního soudu. V roce 1998, kdy byl pokles podnikatelů – cizinců, vznikla cizincům opětovná povinnost se registrovat u živnostenského úřadu, což řada z nich nesplnila. Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR (dále MPO ČR) v podstatě do konce roku 2010 dokázalo s menšími ústupky čelit restriktivním tlakům Ministerstva vnitra ČR (dále MV ČR) (Kušníráková, Čížinský v tisku).

Podle zákona o živnostenském podnikání⁷ lze v Česku podnikat na základě jedné i více živností. Živnosti se dělí na ohlašovací, resp. volné, řemeslné a vázané, a koncesované. Každá z živností opravňuje k jiné podnikatelské činnosti, a také klade jiné požadavky na získání

⁵ Později programy podpory malého a středního podnikání byl např. v období 2001 – 2004. realizována prostřednictvím následujících programů: ZÁRUKA, KREDIT, TRH, START, SPECIAL, DESIGN, KOOPERACE, MARKETING, PORADENSTVÍ, REGENERACE, VESNICE.

⁶ Od roku 1998 se Ministerstvem průmyslu a obchodu a agenturou CzechInvest realizoval Program podpory rozvoje průmyslových zón. Cílem programu bylo prostřednictvím podpory ze státního rozpočtu přispět k zajištění investiční přípravy území pro investory z oblasti zpracovatelského průmyslu.

⁷ Zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání

oprávnění (podle příloh 1-4 živnostenského zákona). Nejsnáze získatelné jsou živnosti volné, kde se neprokazuje ani vzdělání ani praxe. Do této skupiny patří obory bez tzv. administrativních vstupních bariér na začátku podnikání. U vázaných a řemeslných živností se dokládá vzdělání a praxe resp. odborná způsobilost. V případě živností koncesovaných, si stát klade speciální podmínky pro jejich vydání. Rozhodnutí samotné vydává většinou MPO ČR (jedná se např. o výrobu lihovin, dopravu).

Získání dlouhodobého podnikatelského víza⁸, které je při procesu prodloužení transformováno na tzv. dlouhodobý pobyt za účelem podnikání, je relativně snadný způsob, jak si občané z třetích zemí mohou zajistit legální pobyt na území s platností až na dva roky. Z řady výzkumů je zřejmé, že v Česku pobývají cizinci, jež mají dle svého účelu pobytu primárně podnikat, nicméně jejich faktický účel pobytu je studium či zaměstnání a žádnou podnikatelskou aktivitu nevykonávají (Drbohlav 2008; Jelínková, Hánová 2010).

Novela zákona o pobytu cizinců⁹, která vstoupila v platnost 1. 1. 2011, měla mimo jiné za cíl zamezit zneužívání dlouhodobého víza a povolení k pobytu za účelem podnikání. Cizincům vznikla povinnost předložit na vyžádání platební výměr daně z příjmu, na žádost příslušného úřadu prokázat provozování živnosti či jiné podnikatelské činnosti. Systémovou změnou je zavedení informační povinnosti dotčených úřadů (živnostenský úřad, správa sociálního zabezpečení, obchodní soudy apod.) vůči MV ČR¹⁰ o přerušování, pozastavení či ukončení činnosti podnikatele-cizince. MV ČR následně zahájí správní řízení o ukončení dlouhodobého víza/povolení k pobytu cizince. Lze předpokládat, že praktický výkon novely a její dopady na legální pobyt cizinců budou známy až v průběhu roku 2011, kdy se nejasnosti spojené s převodem kompetencí mezi cizineckou policií a MV ČR usadí a nové požadavky na žádosti o povolení k pobytu podnikatelů se stanou běžnou součástí procesu vyřizování žádosti. V současné době je navíc v diskusi usnesení vlády¹¹, které navrhuje další restriktivní opatření vůči podnikatelům-cizincům. Mezi návrhy patří např. posouzení přínosu pro českou ekonomiku a společnost, podnikání ihned po příjezdu do země jen s podmínkou investování (hovoří se o 5 milionech Kč) nebo až po dvou letech pobytu na území.

5. Problematika dat o podnikání cizinců v Česku

Statistická data o podnikání cizinců v Česku jsou velmi omezená. Z veřejně dostupných zdrojů zjistíme počty cizinců s živnostenským/koncesním oprávněním podle občanství, regionu registrace a pohlaví. Pro další údaje je nutné se obrátit na orgány státní správy (MPO ČR, MF ČR) či soukromé společnosti, jež s daty pracují. Nicméně ani z těchto statistik nezjistíme základní údaje, jako např. celkový počet podnikatelů v Česku (viz níže), ekonomickou prosperitu (jen o velmi malém počtu cizinců, viz níže). Navíc po opuštění Odvětvové klasifikace ekonomických činností (OKEČ) nejsou sledovány ani obory podnikání (viz níže).

⁸ Podnikatel-cizinec ze třetí země si před svojí cestou do Česka podává na příslušném českém zastupitelském úřadě v zahraničí žádost o vízum k pobytu nad 90 dnů za účelem podnikání. Klíčovým dokumentem, jenž je součástí této žádosti je živnostenský list či koncesní listina, jejichž získání je možné pouze na území Česka. Nicméně cizí státní příslušník, který teprve hodlá přijet do Česka a o vízum si žádá, může český živnostenský list/koncesní listinu získat relativně snadno např. ve spolupráci s agenturou, kamarády či rodinou již pobývajících v Česku.

⁹ Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰ Agenda dlouhodobých víz a povolení k pobytu je od 1. 1. 2011 převedena z cizinecké policie pod MV ČR.

¹¹ Usnesení vlády č. 48/2011 o návrhu opatření k řízení ekonomické migrace, ochraně práv osob migrujících za prací a realizaci návratů.

Počet cizinců, kteří se v Česku věnují podnikání, není možné stanovit především ze dvou hlavních důvodů. První důvod vychází z legislativní úpravy podnikání, v jejímž důsledku jsou ve statistikách zachyceni jen cizinci, kteří vlastní živnostenské/koncesní oprávnění jako fyzické osoby. Sledování právnických osob podle státního občanství není možné. Příčinou je skutečnost, že v jednom subjektu může působit více společníků pocházejících z více zemí původu včetně Česka. Cizinci v právnických osobách by mohli být zachyceni ve statistikách sledujících cizince podle účelu pobytu (tzv. společník v právnické osobě). Tato statistika je však zkrácená, protože z důvodu výkonu pracovních aktivit ve firmě na základě zákona o zaměstnanosti¹² mohou tito cizinci požádat i o dlouhodobé vízum, resp. povolení k pobytu za účelem zaměstnání, a ve statistikách jsou tedy uváděni jako zaměstnanci. Navíc v této statistice zcela chybí cizinci s trvalým pobytem, jejichž účel pobytu se nesleduje. V neposlední řadě také registrační systém cizinecké policie neposkytuje od roku 2008 data podle účelu pobytu, tedy nejsou zveřejňována. ČSÚ se snaží tyto nedostatky nahradit svým odhadem sebezaměstnávajících se osob. Odhad provádí od roku 2005 a spočívá v dopočtu ČSÚ k cizincům s živnostenským oprávněním.¹³ Nicméně tento odhad již není dále strukturován, jen se z něho dozvídáme celkový počet sebezaměstnávajících se cizinců v Česku (Cizinci 2009).¹⁴ Druhý důvod, který neumožňuje zjistit počet podnikajících cizinců, nesouvisí přímo se statistikou. Jedná se o to, že oficiálně evidovaní cizinci se ve skutečnosti věnují jiné aktivitě než podnikatelské. To se týká především těch, kteří v rámci liberálního režimu získali živnostenský list/koncesní listinu a na jejich základě povolení k pobytu za účelem podnikání, aniž by podnikatelskou činnost měli v úmyslu vykonávat (viz kapitola 4). Opačný případ, kdy cizinec podniká bez živnostenského listu/koncesní listiny, je v tomto liberálním prostředí málo pravděpodobný, a živnostenské úřady na tento případ při své kontrolní činnosti nenarazily (Čermáková, Medová 2008).

Problematické je sledování oborové specializace podnikajících cizinců. Informace byly až do roku 2007 dostupné z databáze OKEČ, kterou spravovalo MPO ČR, nicméně od roku 2008 po přechodu na Klasifikaci ekonomických činností (CZ-NACE) jsou data i za tuto klasifikaci nedostupná.

Zdrojem dat o ekonomických výsledcích podnikatelů cizinců jsou podaná daňová přiznání k dani z příjmu fyzických osob¹⁵, která poskytují informace například o podnikatelském zisku či podnikatelské ztrátě. Statistika za podnikatele cizince je podskupinou všech podnikatelů fyzických osob působících v Česku. Statistiku dat za podnikající fyzické osoby cizince poskytuje na vyžádání Ministerstvo financí ČR (MF ČR). Údaje o ekonomických výsledcích podnikatelů cizinců je možné vygenerovat pouze z podaných přiznání k dani z příjmu fyzických osob, ve kterých poplatníci uvedli trvalou adresu mimo Česko. Tento postup však bohužel limituje rozsah získaných dat, neboť nezahrnuje ty cizince, kteří do přiznání uvedli svoji přechodnou adresu

¹² Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti

¹³ V roce 2009 byl celkový počet sebezaměstnávajících osob 109 tisíc cizinců (Cizinci 2010).

¹⁴ ČSÚ neuvádí, jak je odhad prováděn.

¹⁵ Předmětem daně z příjmu fyzických osob by mělo být jakékoliv zvýšení majetku poplatníka, a to peněžní, ale i nepeněžní formou (Veber, Srpová 2005: 203). Existují však i příjmy, které zvýší majetek poplatníka, ale daň se z nich neodvádí (tzv. příjmy vyňaté ze zdanění např. dědictví, a osvobozené příjmy např. sociální dávky). Zákon rozlišuje následující skupiny příjmů – příjmy ze závislé činnosti a funkčních požitků, příjmy z podnikání a jiné samostatné výdělečné činnosti, příjmy z kapitálového majetku, příjmy z pronájmu a ostatní příjmy. (Veber, Srpová 2005)

v Česku, namísto adresy v zahraničí.¹⁶ Data jsou dostupná pouze za cizince celkem bez rozdělení na státní příslušnost podnikatelů. Z hlediska řádovostní úrovně jsou údaje k dispozici za Česko, kraje, okresy a jednotlivé finanční úřady.

6. Socioekonomická analýza podnikání cizinců a majority

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem o existenci dat týkajících se podnikání cizinců lze sledovat strukturu cizinců-podnikatelů v Česku pouze u těch osob, kterým bylo vydáno živnostenské oprávnění (dále cizinci s ŽO).

Na jednoho cizince připadá v průměru 1,1 vydaných živností (u majority to bylo 1,3 ve 2. čtvrtletí 2010) (Interní MPO 2010). Mezi cizinci a majoritou existují rozdíly v typu živností, na jejichž základě je podnikání legalizováno (tabulka 1). Volnou živnost, u které se nemusí dokládat vzdělání ani praxe, má většina cizinců působících v Česku. Řemeslné a vázané živnosti, u kterých se prokazuje odborná způsobilost, získávají cizinci v podstatně menším počtu než majorita. Nejméně četné jsou pak živnosti koncesované, vydávané obvykle MPO ČR.

Tabulka 1: Typy živností (2. čtvrtletí 2010, v %)

	ŽO - jen koncesované	ŽO - jen volné	ŽO - jen řemeslné	ŽO - jen vázané	ŽO - celkem
Občané Česka	3,45	60,23	29,41	6,92	100,00
Cizinci	0,49	85,09	13,18	1,24	100,00

Zdroj: Interní statistika MPO ČR 2010

6.1 Socioekonomická analýza podnikání cizinců a majority – stav a vývoj

Důležitým ukazatelem o podnikání je podíl podnikatelů na celkové ekonomické aktivitě jak cizinců, tak majority, včetně výpočtu intenzity podnikání.¹⁷ Podíly podnikatelů jsou v obou srovnávaných skupinách téměř shodné. Živnostenskému podnikání se po celé sledované období věnuje přibližně 1/3 cizinců s postupným nárůstem podnikatelů v celých 90. letech a vrcholem mezi lety 1999 – 2003 (tabulka 2). U majority byl podíl podnikatelů v první polovině 90. let také pod 1/3 a od 1997 je stabilně třetinový. Protože toto kolísání je mnohem větší u cizinců než u majority, domníváme se, že tento jev je důsledek imigrační politiky státu, kdy např. nárůst povolení k zaměstnání v době ekonomické konjunktury nezpůsobuje takový růst podnikatelů-cizinců nebo omezení vydávání podnikatelských viz snižuje relativní podíl podnikatelů na EA cizincích apod.

Tabulka 2: Počty osob s živnostenským oprávněním v Česku 1995 – 2009 (k 31. 12.)

	1995	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009
Pracovní síla v Česku*	5 220 095	5 138 708	5 203 422	5 192 006	5 263 144	5 419 285	5 544 625	5 708 580
Občané Česka s platným ŽO	1 192 695	1 648 872	1 654 748	1 634 811	1 664 390	1 751 940	1 787 057	1 781 003
v %	22,85	32,09	31,80	31,49	31,62	32,33	32,23	31,20
Zaměstnanost cizinců	148 855	194 296	151 852	167 652	168 031	218 982	309 027	318 462

¹⁶ Jednoznačně vhodnější proměnou pro vygenerování dat o podnikatelských aktivitách cizinců by byl řádek „státní příslušnost“, který se ve formuláři povinně vyplňuje, avšak pro statistické účely se blíže nesleduje.

¹⁷ Intenzita podnikání představuje podíl podnikajících na 1000 ekonomicky aktivních cizinců dané skupiny.

Cizinci s ŽO	36 996	63 529	58 386	64 000	62 293	67 246	68 785	87 753
v %	24,85	32,70	38,45	38,17	37,07	30,71	22,26	27,56
Podíl cizinců s ŽO na celkovém počtu osob s ŽO	3,01	3,71	3,41	3,77	3,61	3,70	3,71	4,70

Poznámka: * Pracovní síla = zaměstnaní občané + uchazeči o zaměstnání evidovaní úřady práce.

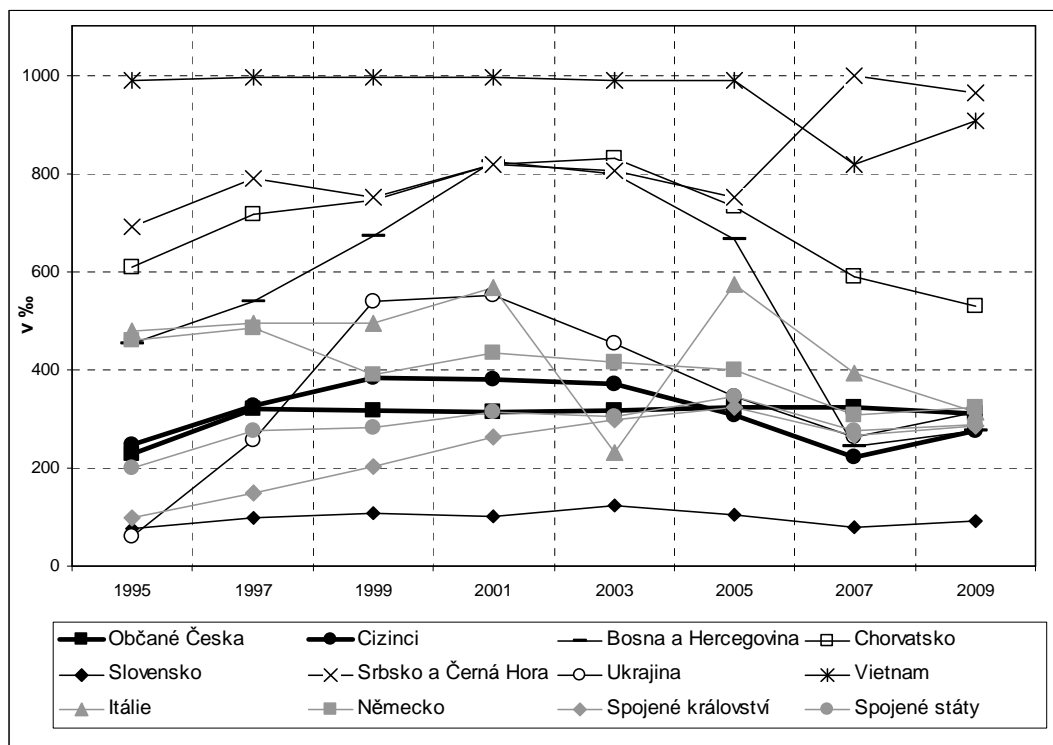
Občané Česka s platným ŽO představuje ty podnikatele, kteří nepřerušili živnost, nebyla jim ukončena či ji neukončili sami.

Zdroj: Cizinci v ČR (2003, 2005, 2007, 2009, 2010), Horáková (2007, 2010), vlastní výpočet

V intenzitě podnikání fyzických osob (graf 1) existují rozdíly při sledování cizinců podle země původu. Z výsledků v podstatě nelze vysledovat nějaký obecně platný trend, např. nelze tvrdit, že migranti ze Západu podnikají méně než migranti z Východu. Je pravděpodobné, že zde budou hrát roli specifika jednotlivých migrantů, např. upřednostňování zaměstnání před podnikáním, či existence institucionálních sítí. K nejpodnikavějším patří dlouhodobě Vietnamci a dále občané z bývalé Jugoslávie (ze Srbska, Chorvatska a Bosny a Hercegoviny).¹⁸ Na intenzitě podnikání cizinců se neprojevuje ani celkový růst cizinců s ŽO zaznamenaný v posledních letech (2008-2009, graf 2), který bývá vysvětlován restriktivními opatřeními v získávání pracovních víz na ambasádách především ve Vietnamu a Ukrajině (Kušniráková, Čížinský v tisku). Vliv mělo také neprodlužování povolení k zaměstnání cizincům ze třetích zemí, kteří pak z důvodu udržení legálnosti pobytu žádají o tzv. podnikatelská víza (Jelínková, Hánová 2010).

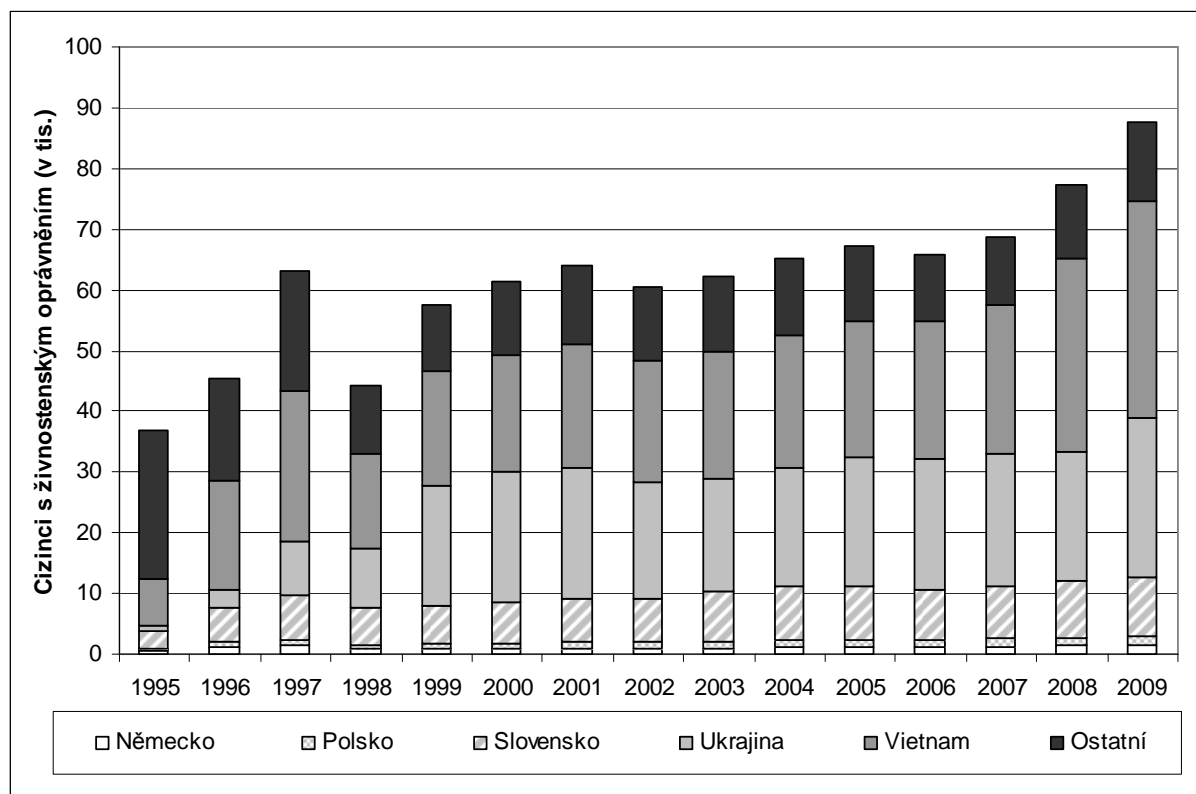
Graf 1: Intenzita podnikání fyzických osob v Česku 1995 – 2009 (k 31. 12., v ‰)

¹⁸ V roce 2007 se dokonce podnikání na ŽO věnovali všichni ekonomicky aktivní občané Srbska a Černé Hory, tedy žádný občan této země nepracoval na pozici zaměstnance. Občané Srbska a Černé Hory jsou nejvíce lokalizováni v Praze a podnikají ve službách (především v turistickém průmyslu a obchodu), což jsou obory s vyšším zastoupením podnikatelů. U Vietnamců si takto vysoký počet zdůvodňujeme tím, že i v zemi původu většina z nich pracovala jako drobní podnikatelé (Bagwell 2008) a druhým důvodem může být jejich tendence k napodobování ostatních (Nožina, Kraus 2009), tehdy si legalizovali pobyt jako podnikatelé na tento proces se dále navazují. K cizincům, kde jsou podnikatelé s ŽO zastoupeni minimálně, patří např. Poláci a Slováci (graf 2), což si vysvětlujeme tím, že Poláci navázali na stav v komunistickém období, kdy polští dělníci byli v bývalém Československu na pozicích zaměstnanců především v těžebním průmyslu. Slováci měli výjimečné postavení na českém trhu práce, kdy se na ně nevztahovala povinnost získávání pracovního povolení spojená s řadou obtíží, tudíž nebyli nuceni se uchýlovat k snadnějšímu získávání ŽO (Drbohlav a kol. 2010).



Zdroj: Cizinci v ČR, 2003 2005, 2007, 2009, 2010, Horáková (2007, 2010), vlastní výpočet
 Poznámka: Do grafu byly vybrány skupiny cizinců s největším absolutním počtem cizinců s ŽO v roce 1995.

Graf 2: Cizinci s živnostenským oprávněním 1995 – 2009, výběr zemí (k 31. 12.)



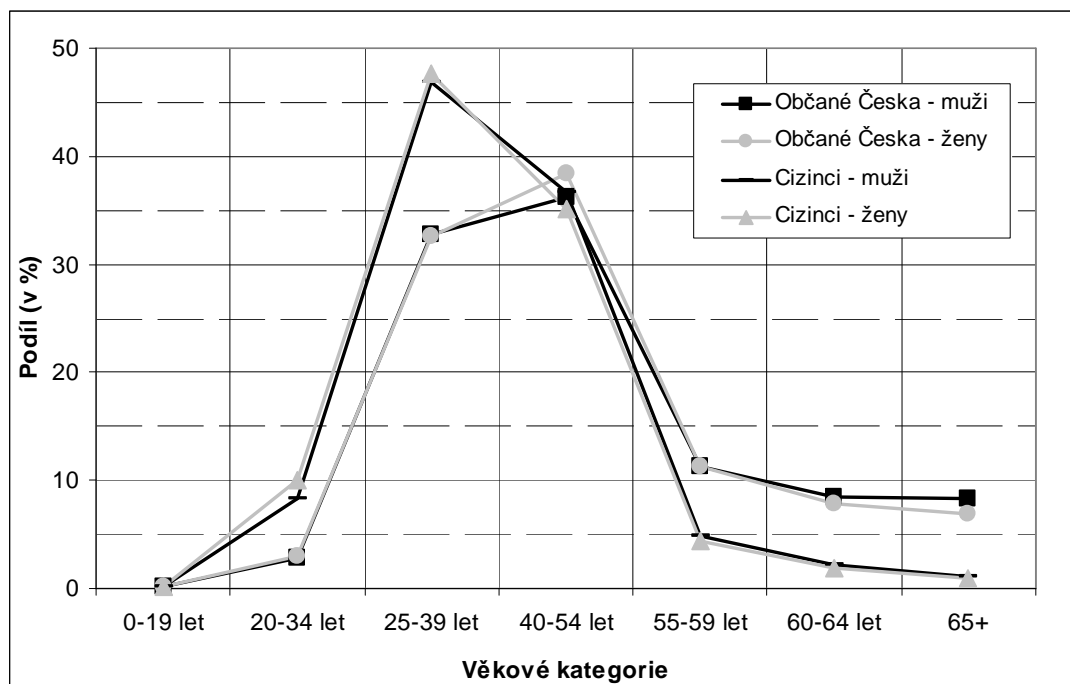
Zdroj: Horáková (2007, 2010).

Při srovnání demografické struktury podnikatelů nám data umožňují pracovat jen s pohlavím a věkem.¹⁹ Jak u cizinců, tak u majoritní společnosti mají ženy třetinový podíl, přičemž platí, že čím vyšší věková kategorie, tím je vyšší podíl žen věnujících se podnikání v majoritní společnosti, zatímco podíl žen u cizinců s věkem klesá (v kategorii nad 65 let podniká 30 % žen majority a 23 % žen u cizinců). Zatímco počet podnikajících cizinců kulminuje ve věkové kategorii 25-39 let, u majority to je o kategorii dále ve věkové kategorii 40-54 let (graf 3). Tento rozdíl může být vysvětlen mladším věkovým složením cizinců (více Drbohlav a kol. 2010). K věkové struktuře lze říci, že mladší jsou cizinci s ŽO pocházející z Východu (např. Vietnam) než cizinci ze Západu (např. Rakousko, Německo), což kopíruje věkové složení všech cizinců v Česku.

Velké rozdíly existují mezi jednotlivými skupinami cizinců. Přestože mezi živnostníky převažují muži, u některých skupin cizinců je podíl mužů a žen vyrovnaný či ženy dokonce převažují. Vyšší podíl žen mají některé země bývalého Sovětského svazu (Rusko, Bělorusko, Litva, Lotyšsko a Kazachstán), což také souvisí s vyšším podílem žen v těchto skupinách cizinců v Česku (více Drbohlav a kol. 2010).

Graf 3: Podnikání cizinců a majority podle pohlaví a věku (2. čtvrtletí 2010)

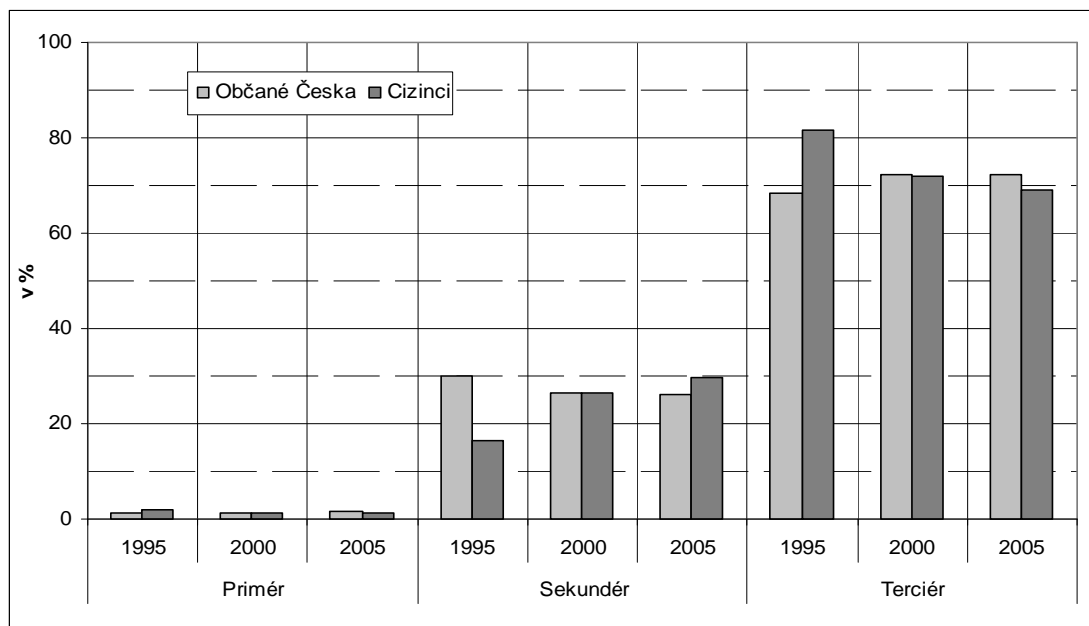
¹⁹ Data jsou platná ke konci 2. čtvrtletí 2010.



Zdroj: Interní statistika MPO ČR, 2010

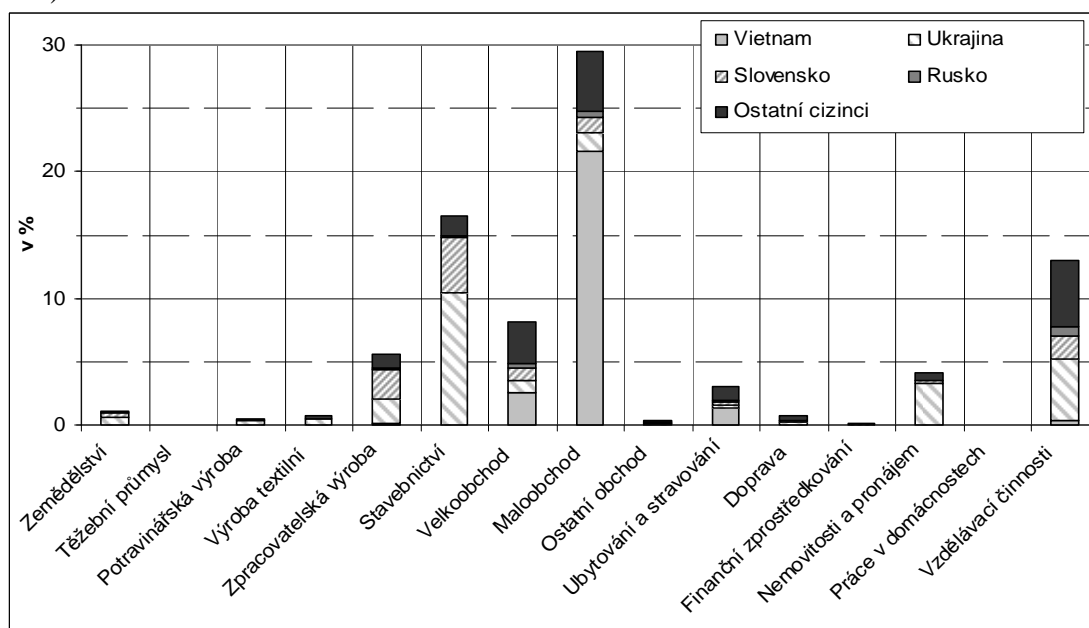
Podle sektorů národního hospodářství neexistují v Česku významné rozdíly mezi podnikateli s ŽO u cizinců a majority (graf 4). Ve sledovaném období existovaly malé rozdíly v roce 1995, kdy cizinci měli vyšší podíl v terciéru a nižší v priméru. V roce 2000 byla sektorová struktura srovnávaných skupin víceméně shodná. V roce 2005 měli cizinci vyšší podíl v sekundéru, což se týkalo vyššího podílu ve stavebnictví (graf 5), a dále pokračoval trend poklesu podílu cizinců v terciéru.

Graf 4: Podnikání cizinců a majority v sektorech národního hospodářství v letech 1995, 2000, 2005 (v %)



Zdroj: Interní statistika MPO ČR 2010

Graf 5: Oborová struktura vydaných živnostenských oprávnění cizincům v Česku (k 31.12.2005, v %)



Zdroj: Interní statistika MPO ČR 2006

Migranti ve vyspělých západních zemích si nevybírají stejné obory jako majorita (více kapitola 3). Z našeho výpočtu indexu různorodosti vyplývá, že mezi majoritou a cizinci je ve většině oborů živnostenského podnikání velmi malá odlišnost, protože index u cizinců-celkem se

v průměru pohybuje 0,35 (tabulka 3).²⁰ Ve sledovaném období se cizinci svou oborovou specializací přiblížili u většiny oborů majoritě (např. zpracovatelská výroba, ubytování, doprava), tedy index různorodosti byl v řadě oborů vyšší v roce 1995 než v roce 2005. Tento výsledek koresponduje i se srovnáním podnikání cizinců a majority v sektorech průmyslu, kdy se cizinci lišili více v roce 1995 než v roce 2005, nicméně i zde byla odlišnost velmi malá. Výjimkou je velkoobchod, kde došlo k růstu odlišnosti proti roku 1995.

Existují ovšem velké rozdíly mezi majoritou a jednotlivými skupinami cizinců. Zde jsou naše závěry do značné míry zkresleny četností jednotlivých skupin cizinců v oborech (čím početnější skupina, tím je podobnější majoritě). Z tohoto důvodu je potřeba interpretovat odlišnosti jen velmi opatrně. Svým oborovým zastoupením se majoritě nejvíce blíží Slováci, méně pak početnější Vietnamci a Ukrajinci. Největší odlišnosti existují u Rusů, Arménů, občanů z Bosny a Hercegoviny a USA.

²⁰ Za shodné rozložení skupin je považován výsledek indexu různorodosti do 10 % (respektive 0,1), výsledek do 35 % je hodnocen jako nízká segregace, do 50 % jako střední segregace a nad 50 % je segregace hodnocena jako vysoká.

Tabulka 3: Index různorodosti oborů podnikání cizinců a majority vycházejí z OKEČ (k 31. 12. 1995, 2000, 2005)

	1995	2000	2005	1995	2000	2005	1995	2000	2005	1995	2000	2005	1995	2000	2005	1995	2000	2005	1995	2000	2005
	Ostatní zpracovatelská výroba včetně energií			Stavebnictví			Velkoobchod			Maloobchod			Ubytování a stravování			Doprava			Ostatní vzdělávací, výzkumné, sociální, veřejné činnosti		
Arménie	0,83	0,78	0,78	0,86	0,68	0,66	0,63	0,60	0,57	0,87	0,56	0,58	0,88	0,71	0,66	0,83	0,72	0,72	0,73	0,47	0,44
Bosna a Hercegovina	0,85	0,73	0,74	0,86	0,72	0,69	0,58	0,55	0,55	0,77	0,58	0,56	0,89	0,69	0,56	0,82	0,72	0,70	0,72	0,53	0,51
Bulharsko	0,79	0,44	0,43	0,75	0,47	0,51	0,62	0,48	0,47	0,73	0,47	0,47	0,83	0,57	0,54	0,76	0,63	0,65	0,72	0,35	0,42
Bělorusko		0,67	0,67		0,58	0,55	0,73	0,43	0,51	0,95	0,47	0,52	0,97	0,83	0,79	0,98	0,73	0,70	0,98	0,40	0,47
Chorvatsko	0,81	0,67	0,69	0,86	0,58	0,71	0,47	0,43	0,50	0,56	0,47	0,48	0,92	0,83	0,50	0,83	0,73	0,68	0,7	0,40	0,57
Česko	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Německo	0,56	0,59	0,45	0,72	0,71	0,58	0,40	0,39	0,41	0,48	0,34	0,34	0,73	0,51	0,47	0,82	0,73	0,77	0,53	0,34	0,30
Itálie	0,75	0,66	0,64	0,85	0,8	0,77	0,48	0,42	0,38	0,75	0,42	0,39	0,88	0,68	0,55	0,98	0,72	0,66	0,74	0,50	0,45
Moldavsko		0,67	0,54		0,42	0,42	0,98	0,60	0,61		0,57	0,58	0,98	0,82	0,95		0,99	0,96		0,41	0,47
Polsko	0,75	0,47	0,43	0,72	0,36	0,39	0,42	0,33	0,34	0,49	0,35	0,36	0,79	0,51	0,50	0,73	0,59	0,53	0,65	0,31	0,30
Rusko	0,71	0,55	0,54	0,78	0,57	0,61	0,57	0,50	0,47	0,58	0,49	0,51	0,89	0,65	0,55	0,74	0,54	0,59	0,57	0,37	0,36
Slovensko	0,48	0,27	0,23	0,44	0,35	0,32	0,29	0,24	0,25	0,34	0,31	0,29	0,47	0,34	0,29	0,45	0,40	0,35	0,41	0,24	0,27
Vietnam	0,48	0,68	0,72	0,52	0,80	0,80	0,42	0,46	0,49	0,51	0,40	0,39	0,41	0,45	0,44	0,53	0,87	0,81	0,41	0,41	0,41
Ukrajina	0,62	0,32	0,34	0,62	0,37	0,39	0,51	0,33	0,34	0,52	0,35	0,35	0,75	0,38	0,33	0,65	0,55	0,43	0,48	0,35	0,37
Spojené království	0,90	0,80	0,74	0,80	0,86	0,97	0,80	0,58	0,61	0,97	0,69	0,62	0,96	0,83	0,78	0,97	0,74	0,75	0,76	0,35	0,32
Spojené státy	0,62	0,72	0,68	0,84	0,97	0,81	0,55	0,52	0,54	0,64	0,46	0,49	0,88	0,78	0,71	0,73	0,73	0,75	0,66	0,39	0,40
Srbsko a Černá Hora	0,70	0,63	0,49	0,72	0,65	0,46	0,58	0,57	0,37	0,56	0,56	0,36	0,72	0,53	0,46	0,76	0,59	0,65	0,62	0,53	0,40
Celkem cizinci	0,39	0,33	0,20	0,39	0,32	0,33	0,33	0,39	0,38	0,41	0,45	0,34	0,34	0,34	0,28	0,39	0,45	0,27	0,31	0,44	0,30

Poznámka: Tučně jsou vyznačeny ty indexy, kde byl počet cizinců v oboru vyšší nebo roven 100, tedy ti co vstoupili do vyhodnocování. Naše intervaly indexu: do 0,25 žádná odlišnost, do 0,35 nízká odlišnost, do 0,50 střední odlišnost a nad 0,50 je vysoká odlišnost.

Vzorec: $Dxy = 0,5 \sum |(xi/X) - (yi/Y)|$. Kdy xi a yi jsou počty cizinců a majoritní populace v oborech podnikání; X a Y potom jejich celkové počty ve všech oborech (Massey, Eggers 1990: 1160-1161). Hodnoty indexu se pohybují v rozmezí 0-100 (respektive 0-1) a říkají, jaké procento cizinců by muselo změnit obor podnikání, aby rozložení v oborech bylo shodné s průměrem Česka (hodnota 0 znamená žádnou odlišnost, hodnota 100 úplnou odlišnost). Z důvodu správné interpretace výsledku indexu jsme hodnotili pouze cizince, kde v daném oboru podnikalo více než 100 cizinců podle země původu.

Zdroj: Interní statistika MPO ČR 2006

6.2. Ekonomické výsledky podnikatelských aktivit cizinců

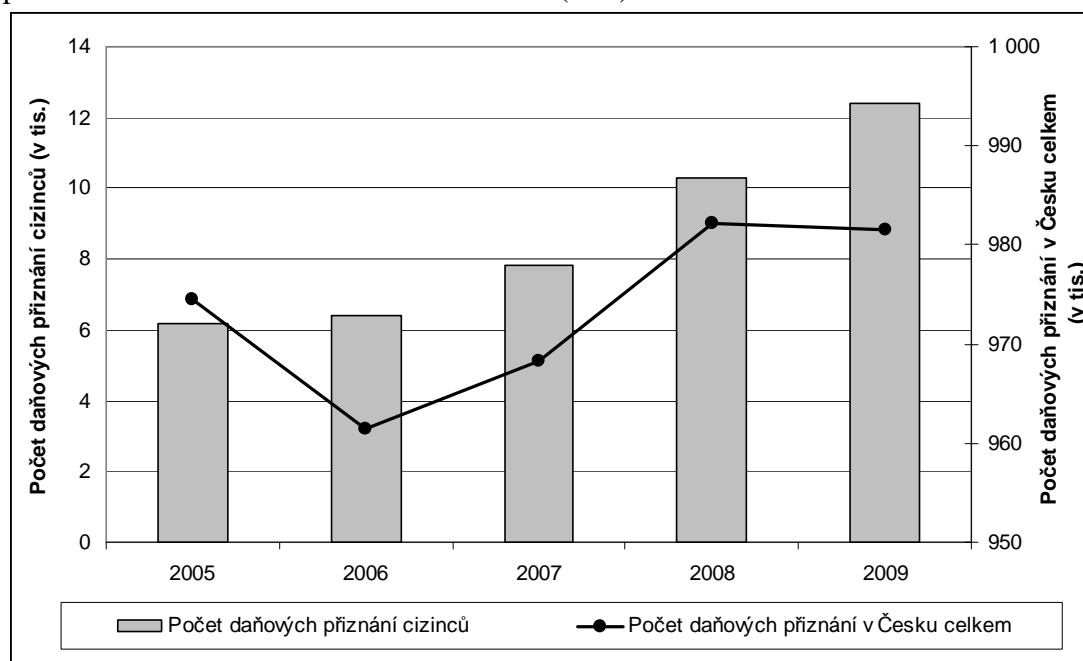
Charakteristika statistiky o ekonomických výsledcích podnikatelských aktivit cizinců je charakterizována v kapitole 5 výše. Použitá data se shodnou vypovídací schopností, resp. s minimálním vlivem legislativních změn, jsou dostupná za jednotlivé roky 2005 – 2009 jak za podnikatele fyzické osoby cizince, tak i všechny podnikatele fyzické osoby v Česku. Sledované indikátory jsou následující:²¹

- Počet daňových přiznání k dani z příjmu fyzických osob z podnikání
- Průměrný podnikatelský zisk a průměrná podnikatelská ztráta z podnikání (v Kč)
- Podíl daňových přiznání k dani z příjmu fyzických osob z podnikání se ziskem (v %)

Celkový počet vygenerovaných daňových přiznání k dani z příjmu podnikajících fyzických osob ze zahraničí činí přibližně 13 % všech daňových přiznání podnikatelů cizinců a navíc se jedná o podmnožinu všech podnikatelů v Česku (graf 6).

Z porovnání vývoje počtu těchto daňových přiznání za podnikatele cizince a všechny podnikatele v Česku je patrné, že v případě cizinců se počet přiznání resp. rozsah sledovaného souboru plynule zvyšoval až do roku 2009, což v souvislosti s růstem počtu cizinců v Česku, a také s jejich snahou zachovat si legální pobyt na území změnou účelu pobytu ze zaměstnání na podnikání v průběhu hospodářské krize, není zcela překvapující. Naopak v případě počtu daňových přiznání všech osob podnikajících v Česku byl vývoj značně nepravidelný. V letech 2006 a 2007 byl zaznamenán pokles počtu daňových přiznání v porovnání s rokem 2005, aby v následujících letech došlo opět k nárůstu počtu daňových přiznání až na hodnotu cca 980 tis., které bylo dosaženo jak v roce 2008, tak i 2009.

Graf 6: Počet daňových přiznání k dani z příjmu fyzických osob z podnikání cizinců a všech podnikatelů v Česku v letech 2005 – 2009 (v %)



Zdroj dat: Interní statistika MF ČR 2010

²¹ Kromě výše uvedených ukazatelů byly sledovány i indikátory za celou ČR, tj. zahrnující jak občany ČR, tak i cizince, kteří podali svá daňová přiznání.

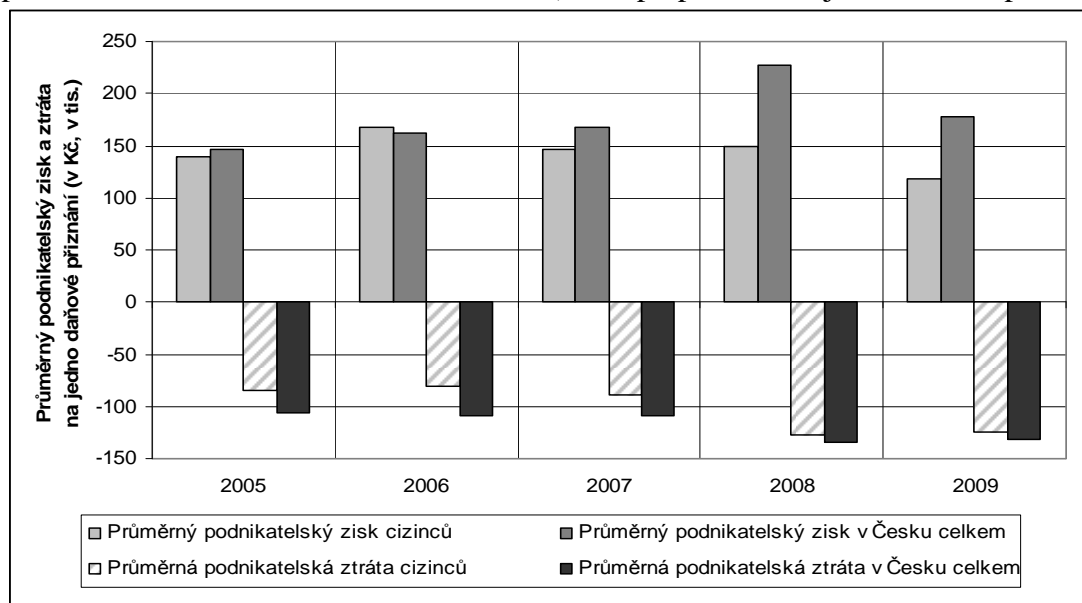
Z přiznání k dani z příjmu fyzických osob z podnikání je možné vygenerovat i informace o efektivnosti podnikání (Veber, Srpová 2005), resp. podnikatelském zisku a ztrátě. Celkový počet daňových přiznání zahrnutých do analýzy vychází z počtu daňových přiznání analyzovaných výše.

Při porovnání průměrného podnikatelského zisku (graf 7) byl v případě cizinců i u všech podnikatelů v Česku soulad v letech 2005 – 2007. Nicméně v následujících dvou letech došlo k výrazně odlišnému vývoji. Zatímco v případě podnikatelů-cizinců došlo k poklesu jejich zisku, u všech podnikatelů v Česku došlo naopak k jeho nárůstu.

Průměrný podnikatelský zisk cizinců se v letech 2005 – 2008 pohyboval na úrovni zhruba 150 tis. Kč, avšak v roce 2009 došlo k poklesu na necelých 120 tis. Kč. Co se týká všech podnikatelů v Česku, jejich průměrný zisk byl mírně rostoucí v letech 2005 – 2007 a také se pohyboval na úrovni přibližně 150 tis. Kč. V následujícím roce došlo dokonce k výraznému nárůstu zisku, a to až na necelých 230 tis. Kč, avšak v roce 2009 došlo k poklesu zisku na 177 tis. Kč, což i tak překonalo úroveň let 2005 – 2007.

V průběhu celého sledovaného období let 2005 – 2009 byla průměrná podnikatelská ztráta cizinců vždy nižší než v případě všech podnikatelů v Česku, ačkoliv se během sledovaných pěti let ztráta zvyšovala. Zatímco v letech 2005 – 2007 byl rozdíl ve ztrátě mezi cizinci a všemi podnikateli zhruba 20 % (v případě cizinců dosahoval hodnoty přibližně 80 tis. Kč a u všech podnikatelů byl mírně pod 110 tis. Kč). V letech 2008 a 2009 se průměrná podnikatelská ztráta u obou sledovaných skupin zvyšovala, a to až na zhruba 125 tis. Kč u cizinců a zhruba 130 tis. Kč u všech podnikatelů v Česku.

Graf 7: Průměrný podnikatelský zisk a podnikatelská ztráta podnikatelů cizinců a všech podnikatelů v Česku v letech 2005 – 2009 (v Kč, přepočteno na jedno daňové přiznání)

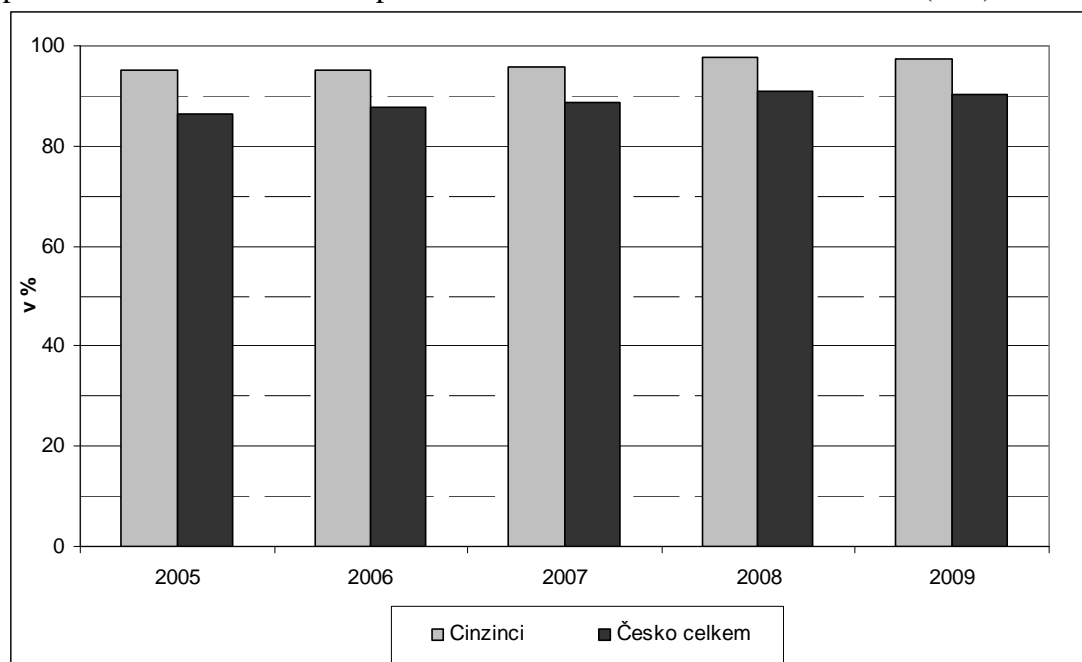


Zdroj dat: Interní statistika MF ČR 2010, vlastní výpočty

Podnikatelský zisk byl v průběhu celého sledovaného období (2005 - 2009) dokonce u více než 95 % daňových přiznání cizinců a během sledovaných let se navíc zvyšoval až na úroveň 98 % (graf 8). V porovnání se všemi podnikateli v Česku je sledovaná podskupina

cizinců velmi úspěšná, neboť podnikatelský zisk byl v případě všech podnikatelů v Česku ve sledovaném období „pouze“ u 86 – 90 % daňových příznání z celku.²²

Graf 8: Podíl daňových příznání k dani z příjmu fyzických osob z podnikání se ziskem – podnikatelé cizinci a všichni podnikatelé v Česku v letech 2005 – 2009 (v %)



Zdroj dat: Interní statistika MF ČR 2010, vlastní výpočty

Závěr

Cílem našeho článku bylo zjistit, zda se liší podnikání cizinců od podnikání majority. Zvolili jsme si strukturalistický přístup, který vychází z interaktivního modelu autorů Aldricha a Waldingera (1990) a vysvětluje podnikání migrantů jako souhru struktury příležitostí pro podnikání a individuálního kapitálu migrantů. Ve výzkumu jsme vycházeli z předpokladu, že především v začátku 90. let existovala stejná či obdobná struktura příležitostí pro podnikání jak u majority, tak u cizinců, a to především díky přerušené podnikatelské tradici během komunistického období. Pokud by se naše očekávání nepotvrdilo, bylo by to pravděpodobně způsobeno spíše individuálními charakteristikami (tedy kapitálem) přicházejících migrantů než odlišnou strukturou příležitostí.

Z analýzy podnikatelského prostředí a podmínek podnikání vyplynulo, že struktura příležitostí byla pro cizince i majoritu na počátku 90. let velmi podobná, avšak v následujících letech docházelo k pozvolnému vytváření rozdílů. Oficiální politikou státu bylo vytvořit liberální prostředí pro podnikání bez státních intervencí. Na druhou stranu se však vytvořil různý přístup k podnikatelským úvěrům a určitá beztrestnost nekalých podnikatelských aktivit, což vneslo do prostředí nerovné podnikatelské podmínky. Pro cizince existovaly rozdíly v přístupu k bankovním úvěrům, dotacím, a navíc museli řešit legalizaci svého pobytu.

Data, se kterými jsme pracovali, nejsou dostačující. K velkému zkruslení došlo tím, že jsme mohli použít jen data o fyzických osobách podnikajících na základě živnostenského oprávnění a nikoliv o osobách právnických. Také u ekonomických výsledků pracujeme jen

²² Podnikatelská ztráta je pak v případě podnikatelů cizinců i podnikatelů v Česku celkem doplněk do 100 % k podnikatelskému zisku.

s cizinci, kteří ve svém daňovém přiznání uvedli trvalý pobyt mimo území Česka (jedná se o cca 13 % všech cizinců, kteří jsou držiteli živnostenského oprávnění). Za patnáctileté časové období srovnáváme obory podnikání a intenzitu podnikání (data nám umožňují srovnání až od roku 1995). Za pětileté ekonomické výsledky (2005 až 2009) průřezově typy živností a některé demografické charakteristiky podnikatelů (2010).

V naší analýze jsme došli k závěru, že existuje malá odlišnost většiny sledovaných socioekonomických charakteristik mezi podnikáním migrantů a majority. Nicméně náš předpoklad, že struktura příležitostí hrála důležitou roli při podnikání obou srovnávaných skupin spíše než individuální kapitál migrantů, můžeme potvrdit jen částečně. Důvodem jsou ekonomické výsledky migrantů, které se na jedné straně liší od majority nižším ziskem, ale na druhé straně minimálním počtem cizinců ve ztrátě. V ekonomických výsledcích se také ukázal mnohem větší dopad ekonomické krize na migranty než na majoritu (shodně tak u závislé činnosti, Drbohlav a kol. 2010). Další charakteristiky jsou shodné či existují mírné vysvětlitelné odlišnosti. Téměř celé sledované období 1995 až 2009 jsou shodné podíly podnikatelů - v každé skupině se podnikání věnuje třetina a výkyvy jsou vysvětlitelné změnami v imigrační politice. V oborech podnikání se sledované skupiny blíží nejvíce v roce 2000, avšak méně v roce 1995. Při zohlednění různé věkové a pohlavní struktury cizinců jsou charakteristiky podnikatelů téměř shodné. Nezodpovězenou otázkou zůstává, jaký by byl výsledek naší analýzy za první porevoluční roky, které patřily v podnikání v Česku k nejdynamičtějším. Za toto období však bohužel neexistují dostupná data.

Porovnáním zejména socioekonomických charakteristik cizinců a majority lze konstatovat, že nejsou významné rozdíly, nicméně při srovnání jednotlivých skupin cizinců tomu tak není. Existují velké rozdíly především v intenzitě podnikání, kdy na jedné straně jsou Slováci s 10% podílem podnikatelů a druhý extrém představují občané Srbska, Černé Hory a Vietnamu s více jak 90% podílem. V oborové specializaci se od majority nejvíce liší Rusové a cizinci z bývalé Jugoslávie, kteří se koncentrují v maloobchodu a velkoobchodu. Také podíl podnikatelek se ve sledovaných skupinách podle země původu lišil. K vysvětlení těchto rozdílů by však bylo nutné realizovat kvalitativní výzkum se zaměřením na adaptaci etnických skupin na nové prostředí a na způsoby využívání svých zdrojů (kapitál), což je sice nad rámec tohoto článku, avšak tématem pro další výzkum podnikatelských aktivit cizinců v Česku.

Literatura

ALDRICH, H. E., CATER, J., JONES, T., McEVOY, D. (1983): From Periphery to Peripheral: The South Asian Petite Bourgeoisie in England. *Research in the Sociology of Work*, 2, s. 1-32.

ALDRICH, H. E., WALDINGER, R. (1990): Ethnicity and Entrepreneurship. *Annual Review of Sociology*, 16, č. 8, s. 111-135.

BAGWELL, S. (2008): Transnational family networks and ethnic minority business development: The case of Vietnamese nail-shops in the UK. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 14, č. 6, s. 377 – 394.

BERNÁČEK, V. (1994): Small Businesses and private entrepreneurship during transition. The case of the Czech Republic. <http://www1.ceses.cuni.cz/benacek/BERLIN%20SME.pdf>. 5.3.2011.

BERNÁČEK, V., ZEMPLINEROVÁ, A. (1995): Problems and Environment of Small Businesses in the Czech Republic. http://www1.ceses.cuni.cz/benacek/SME_1995-SBE.pdf. 5.3.2011.

BONACICH, E., MODELL, J. (1980): *The Economic Basis of Ethnic Solidarity*. University of California Press, Berkeley a Los Angeles, 294 s.

- ČERMÁKOVÁ, D., MEDOVÁ, L. (2008): Nelegální migrace a nelegální ekonomické aktivity migrantů z hlediska kontrolních činností kompetentních orgánů. In: Drbohlav (ed.): Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu). Karolinum, Praha, s. 73-84.
- ČERMÁKOVÁ, D., NEKORJAK, M. (2009): Ukrainian Middleman System of Labour Organisation in the Czech Republic. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 100, č. 1, s. 33-43.
- ČERNÁ, L. (2010): Police and practices of highly skilled migration in times of the economic crisis, ILO. 47 s.
- Cizinci v České republice 2002 (2003). Český statistický úřad, Praha.
- Cizinci v České republice 2004 (2005). Český statistický úřad, Praha.
- Cizinci v České republice 2006 (2007). Český statistický úřad, Praha.
- Cizinci v České republice 2008 (2009). Český statistický úřad, Praha.
- Cizinci v České republice 2009 (2010). Český statistický úřad, Praha.
- DRBOHLAV, D. (ed.) (2008): Nelegální ekonomické aktivity migrantů: Česko v evropském kontextu. Karolinum, Praha, 312 s.
- DRBOHLAV, D., MEDOVÁ, L., ČERMÁK, Z., JÁNSKÁ, E., ČERMÁKOVÁ, D., DZÚROVÁ, D. (2010): Migrace a (i)migranti v Česku. "Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme? Slon, Praha, 250 s.
- HETTLAGE, R. (2008): From Ethnic Business To Hybrid Entrepreneurs. Working Paper Nr. 0803. Kalaidos University of Applied Sciences, Zürich. 28 s.
http://www.fachhochschulstudium.ch/tl_files/downloads/Publikationen/2008/Downloads/8_Working%20Paper%200803.pdf
- HOFÍREK, O. (2009): Vietnamská imigrantská ekonomika v České republice. <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2185257>. 30.11. 2009.
- HORÁKOVÁ, M. (2007): Mezinárodní pracovní migrace v ČR. Bulletin č. 18. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. Praha.
- HORÁKOVÁ, M. (2010): Mezinárodní pracovní migrace v ČR. Bulletin č. 25. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. Praha.
- Interní statistika MPO ČR, 2006
- Interní statistika MPO ČR, 2010
- Interní statistika MF ČR, 2010
- JELÍNKOVÁ, M., HÁNOVÁ, M. (2010): Současná situace migrantů na Plzeňsku. <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2269140>. 5.3.2011.
- KUŠNÍRÁKOVÁ, T., ČIŽINSKÝ, P. (v tisku): 20 let české migrační politiky, Liberální, restriktivní, anebo ještě jiná? *Geografie-Sborník ČGS*.
- LIGHT, I. (1972): *Ethnic Enterprise in America*. University of Kalifornia, Berkley, 209 s.
- LIGHT, I., BONACICH, E. (1988): *Immigrant Entrepreneurs: Koreans in Los Angeles 1965-1982*. University of California Press, Berkeley, 506 s.
- LIGHT, I., ROSENSTEIN, C. (1995): *Race, Ethnicity, and Entrepreneurs in Urban America*. Aldine de Gruyter, New York, 255 s.
- NEKORJAK, M. (2009): *Mezisyvěty: Organizované zaměstnávání migrantů z Ukrajiny v České republice*. [Disertační práce] Fakulta sociálních studií, Masarykova Univerzita, Brno, 180 s.
- NOŽINA, M., KRAUS, F. (2009): Kriminální síť ve vietnamské diaspoře. Případ České republiky. *Ústav mezinárodních vztahů*, Praha, 124 s.
- MASSEY, D. S., M. L. EGGERS (1990): The Ecology of Inequality: Minorities and the Concentration of Poverty. *American Journal of Sociology*, 95, č. 4, s. 1135-1188.
- OLIVEIRA, C. R., RATH, J. (eds) (2008): *Immigrant Entrepreneurship*. *Migrações Journal*, č. 3, s. 1-287.

SMALLBONE, D., WELTER, F. (2001): The distinctiveness of entrepreneurship in transition economies. *Small Business Economics*, 16, č. 4, s. 249–262.

VEBER, J., SRPOVÁ, J. (2005): *Podnikání malé a střední firmy*. Grada Publishing, a.s., Praha. 304 s.

WALDINGER, R., WARD, R., ALDRICH, H. (1985): Ethnic Business and Occupational Mobility in Advanced Societies. *Sociology*, 19, č.4, s. 586-597.

WALDINGER, R. (1994): The Making of an Immigrant Niche. *International Migration Review*, 28, č. 1, s. 3-30.

Zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání

Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů

Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Souhrn

Podnikání cizinců v Česku: vliv struktury příležitostí

Cílem tohoto článku je aplikování strukturalistického přístupu Waldingera a Aldrige (1990) na Česko. Jedná se o přístup, který charakterizuje podnikání migrantů a předpokládá, že cizinec si volí takové strategie podnikání, jež mu umožňují existující struktury příležitostí v cílové zemi. Předpokládáme tedy, že především na počátku 90. let měli cizinci a majorita velmi podobné příležitosti pro podnikání, takže mezi podnikáním cizinců a majoritní společnosti nebudou výrazné rozdíly

V článku bylo použito několik metod výzkumu: analýza dokumentů týkajících se legislativy podnikání a pobytu cizinců v Česku, dotačních programů a jejich dosažitelnosti pro cizince, a také hodnocení malého a středního podnikání cizinců zejména v 90. letech; další výzkumnou metodou je analýza statistických dat prostřednictvím běžných statistických metod (podíly, intenzita jevu), včetně sledování oborové specializace cizinců pomocí indexu různorodosti, který porovnává rovnoměrnosti zastoupení skupin cizinců v oborech podnikání vůči majoritě.

Z analýzy podnikatelského prostředí je patrné, že snaha vytvořit liberální podnikatelské prostředí jak pro cizince, tak pro majoritu se vzhledem k určité beztrestnosti za ilegální podnikatelské aktivity nepodařilo. Vzhledem k tomu, že státní podpora malého a středního podnikání byla mála, cizinci nemožností přístupu nebyli nějak zvlášť znevýhodněni. Požadavky na legální pobyt podnikatelů cizinců se od konce 90. let pozvolna zpříšňují, například spíše pro cizince diskriminační podmínkou registrace živnostenského listu u obchodního soudu, která se neaplikuje u občanů Česka či v souvislosti s novelou zákona o pobytu cizinců platnou od 1. 1. 2011, jež mimo jiné zavádí informační povinnosti ze strany příslušných úřadů vůči MV ČR z důvodu zamezení zneužívání pobytu na území za účelem podnikání.

Překážkou pro statistickou analýzu podnikání cizinců je velmi omezená datová základna o podnikání v Česku (včetně dat o podnikání migrantů). Za dlouhodobé patnáctileté časové období sledujeme pouze obory podnikání a intenzitu podnikání. Za kratší časové období několika let hodnotíme typy živností a některé demografické charakteristiky, a také ekonomické výsledky.

Podíly podnikatelů na celkové ekonomické aktivitě jak cizinců, tak i majority jsou v obou srovnávaných skupinách téměř shodné. Na živnostenském podnikání se po celé sledované období zaměřuje přibližně 1/3 cizinců a stejný podíl ekonomicky aktivních u majority. Z výsledků intenzity podnikání sledované za cizince podle země původu nelze vysledovat obecně platný trend, který by například charakterizoval podnikatele cizince ze Západu a z Východu, nicméně je zřejmé, že k nejvíce podnikajícím cizincům patří dlouhodobě Vietnamci a také občané bývalé Jugoslávie. Mezi cizinci a občany Česka neexistují významné rozdíly v zaměstnanosti podle sektorů národního hospodářství. Z hlediska demografických charakteristik umožňují dostupná data porovnání pouze podle pohlaví a věku podnikatelů cizinců a majority. U obou sledovaných skupin se podnikání věnuje pouze 1/3 žen a současně platí, že v majoritě se s věkem zvyšuje podíl žen podnikatelek, avšak u žen cizinek tento podíl klesá. Z hlediska věkové struktury skupin cizinců jsou mladší podnikatelé z Východu v porovnání s podnikateli ze Západu, což koresponduje s věkovým složením těchto skupin v Česku.

Ekonomické výsledky, byly analyzovány na základě podaných daňových přiznání k dani z příjmu fyzických osob z podnikání cizinců a všech podnikatelů v Česku. V souvislosti s velmi omezenou dostupností relevantních dat byla sledována pouze část (cca 13 %) daňových přiznání všech podnikatelů cizinců, tato skupina je navíc podmnožinou všech

podnikatelů v Česku. Ve sledovaném období 2005 – 2009 došlo k nárůstu počtu podnikatelů cizinců, což souvisí jednak s pokračujícím příchodem cizinců ze zahraničí, tak i s jejich snahou o změnu účelu pobytu na území ze zaměstnaneckého/studentského na podnikatelský, aby si zajistili legálnost svého pobytu i v případě propuštění ze zaměstnaneckého poměru/ukončení studia. Z výsledků šetření vyplývá, že skupina podnikatelů cizinců měla v průběhu sledovaného období let 2005 – 2009 nižší podnikatelský zisk v porovnání se všemi podnikateli v Česku, avšak na druhou stranu je u nich patrná i menší podnikatelská ztráta v průběhu celého sledovaného období. Z uvedeného tedy vyplývá, že podnikatelské aktivity cizinců byly v průběhu sledovaného období efektivnější v porovnání se všemi podnikateli v Česku.

Výzkum ukázal, že předpoklad, podle kterého měla být struktura příležitostí byla pro podnikání migrantů i majority více důležitá než individuální kapitál migrantů, platí pouze z části. Důvodem jsou ekonomické výsledky, které na jedné straně poukazují na efektivnější podnikání migrantů, na druhé straně se v jejich případě projevuje větší dopad ekonomické krize. Při porovnávání socioekonomických charakteristik jednotlivých skupin migrantů bylo zjištěno, že dochází k významným rozdílům například v intenzitě podnikání, kdy např. Slováci dosahují 10 % a Srbové, Černošáci a Vietnamci více než 90 %. Z hlediska oborové specializace se od majority nejvíce liší Rusové a občasné bývalé Jugoslávci, kteří se zaměřují na maloobchod a velkoobchod. K vysvětlení těchto rozdílů by však bylo třeba realizovat kvalitativní výzkum na adaptaci etnických skupin na nové prostředí, což by mohlo být tématem pro další výzkum podnikatelských aktivit cizinců v Česku.

Tabulka 1: Počty osob s živnostenským oprávněním v Česku 1995 - 2009 (k 31. 12.)

Tabulka 2: Typy živností (2. čtvrtletí 2010)

Graf 1: Intenzita podnikání fyzických osob v Česku 1995 – 2009 (k 31. 12., v ‰)

Graf 2: Cizinci s živnostenským oprávněním 1995 - 2009, výběr zemí (k 31. 12.)

Graf 3: Podnikání cizinců a majority podle pohlaví a věku (2. čtvrtletí 2010) (v ‰)

Graf 4: Podnikání cizinců a majority v sektorech národního hospodářství v 1995, 2000, 2005

Graf 5: Oborová struktura vydaných živnostenských oprávnění cizincům v Česku (k 31.12.2005) (v tis.)

Tabulka 3: Index různorodosti oborů podnikání cizinců a majority (k 31. 12. 1995, 2000, 2005)

Graf 6: Počet daňových příznání k dani z příjmu fyzických osob z podnikání cizinců a všech podnikatelů v Česku v letech 2005 – 2009

Graf 7: Průměrný podnikatelský zisk a podnikatelská ztráta podnikatelů cizinců a všech podnikatelů v Česku v letech 2005 – 2009 (v Kč, přepočteno na jedno daňové příznání

Graf 8: Podíl daňových příznání k dani z příjmu fyzických osob z podnikání se ziskem – podnikatelé cizinci a všichni podnikatelé v Česku v letech 2005 – 2009 (v ‰)

Summary

Entrepreneurship of Foreigners in the Czech Republic: Impact of Opportunities Structure

The aim of this article is to apply structural approach of Aldrich and Waldinger (1990) on the case of the Czech Republic. This approach deals with entrepreneurship of migrants and presumes that foreigners opt for the strategy of entrepreneurship that enables them structures in the final country. We presume that foreigners and major society had, namely at the beginning of the 90th, very similar conditions to run their business so there will not be significant differences between entrepreneur activities of foreigners and majority.

There were applied several research methods in the article: analysis of documents on entrepreneurial legislation and stay of foreigners, entrepreneurs, in the Czech Republic, grants and their accessibility for foreigners and also evaluation of small and medium entrepreneurship of foreigners in the 90th; another research method was the analysis of statistical data through common statistical methods (rates, intensity), including research of the business field specialization of foreigners through dissimilarity index that compares equality of representation of groups of foreigners and majority in entrepreneurial business fields.

Based on the analysis of the entrepreneurial environment that we carried out, it is obvious that the effort to create liberal entrepreneurial environment both for foreigners and for the majority was not fulfilled. Due to the fact that the state support of small and medium enterprises was very limited, foreigners were not negatively affected in this respect. Requirements on legal stay of entrepreneuring foreigners have become more strict from the end of the 90th by e.g. discriminating condition of the registration of the trade licence with the Commercial Court that is not applied for in case of Czech citizens, or in relation with the amendment of the foreigners stay act effective 1 January 2011 that among others introduces the information duty of authorities to the Ministry of the Interior of the Czech Republic to avoid misusing long-term residence permit for the purpose of entrepreneurship.

The main difficulty for our statistical analysis was limited availability of necessary data on entrepreneurship in the Czech Republic (including those on foreigners). We were able to analyse data for long-term period of time of fifteen years only in case of fields of specialization and the intensity of entrepreneurship. Data on types of business and several demographic characteristics as well as economic results were evaluated for shorter periods of time.

Rate of entrepreneurs among foreigners and the majority is almost equal. Only 1/3 of foreigners and the same portion of economically active Czech businessmen have been interested in trading. Based on our research of the intensity of business activities of foreigners depending on their nationality, there are not any general characteristics, e.g. typical for Western or Eastern businessmen. Nevertheless it is obvious that in the long term perspective there have been most businessmen among Vietnamese and from countries of previous Yugoslavia. There are not any significant differences in business activities in economic sectors between the majority and foreigners. As for demographic characteristics, available data enable comparing the age and sex structure of foreigners and majority businessman. There is only 1/3 of women involved into business activities in both groups, moreover the age of businesswomen grows with age in case of the majority, however, decreases in case of foreigner women. As for age groups of foreigners, younger business traders come from Eastern countries comparing with older foreigners from Western countries. This is also in compliance with age groups of these migrants in the Czech Republic.

Economic results were analysed based on submitted income-tax returns of entrepreneurs-foreigners and all entrepreneurs in the Czech Republic. With regard to the fact

of limited access to data only a part (about 13 %) of income-tax returns of all entrepreneurs-foreigners, moreover this group is a subset of all entrepreneurs in the Czech Republic. There was an increase number of entrepreneur foreigners between 2005 and 2009, which relates to the increasing number of foreigners in the Czech Republic and also with their efforts to change their purpose of stay from employment/study onto business to secure legality of their stay in case of being let go from the job or in case of studies termination. Based on results, it seems that between 2005 and 2009 the group of entrepreneur-foreigners used to have lower business profit comparing with all entrepreneurs in the Czech Republic, however, on the other hand it is obvious that they had lower business loss. It is therefore obvious that entrepreneur activities of foreigners were more effective comparing to all entrepreneurs in the Czech Republic.

Our research also proved that the expectation of the structure of opportunities to be more important for entrepreneur activities of both foreigners and majority comparing to their individual capital is true only partially. Reason being are economic results that proves effective entrepreneurship of migrants and also indicate deeper impact of economic crisis on them. When analysing socioeconomic characteristics of each group (based on the nationality) of migrants, it was found out that there are significant differences in e.g. dissimilarity index that was 10 % in case of Slovakia and up to 90 % in case of Serbians, Montenegrins and Vietnamese. In the branch specialization there was the biggest difference from results of the majority in case of Russians and ex-Yugoslavia citizens that focuses on retail and wholesale. It would be, however, necessary to carry out qualitative analysis on adaptation of ethnic groups in the new environment to explain these differences. This can be the topic for another research of entrepreneurial activities of foreigners in the Czech Republic.

Table 1: Types of trading licence (2nd quarter of 2010)

Table 2: Intensity of entrepreneurship of persons in the Czech Republic 1995 – 2009 (as of 31.12.)

Graph 1: Dissimilarity Index of foreigners and majority 1995 – 2009 (as of 31.12.)

Graph 2: Foreigners holding trading licence 1995 – 2009, selected countries (as of 31.12.)

Graph 3: Entrepreneurship of foreigners and majority after sex and age (2nd quarter of 2010, in %)

Graph 4: Entrepreneurship of foreigners and majority in sectors of national economy in 1995, 2000, 2005

Graph 5: Branch structure of trading licences issued to foreigners in the Czech Republic (as of 31.12.2005, in thousands)

Table 3: Dissimilarity index of branch of entrepreneurship of foreigners and majority (as of 31.12.1995, 2000, 2005)

Graph 6: Number of income tax returns of entrepreneuring foreigners and all entrepreneurs in the Czech Republic in 2005 – 2009.

Graph 7: Average business profit and loss of entrepreneurs foreigners and all entrepreneurs in the Czech Republic in 2005 – 2009 (in CZK, recalculated to one income-tax return)

Graph 8: Portion of income-tax returns in profit of entrepreneuring foreigners and all entrepreneurs in the Czech Republic 2005 – 2009 (in %).

Pracoviště autorů: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, GEOMIGRACE – Geografické migrační centrum, Albertov 6, 128 43 Praha 2; e-mail:dita@natur.cuni.cz, sonas@email.cz, klara.fiedler@gmail.com.

UKRAINIAN MIDDLEMAN SYSTEM OF LABOUR ORGANISATION IN THE CZECH REPUBLIC

DITA ČERMÁKOVÁ* & MICHAL NEKORJAK**

**Department of Social Geography and Regional Development, Faculty of Science, Charles University, Prague, the Czech Republic. E-mail: dita.cermakova@seznam.cz*

***Institute for Research on Reproduction and Integration, Faculty of Social Studies, Masaryk University, Brno, the Czech Republic. E-mail: nekorjak@fss.muni.cz*

Received: November 2007; revised April 2008

ABSTRACT

Since the early 1990s, due to increasing immigration to the Czech Republic, a middleman system has been established in order to organise (irregular) labour of migrants mostly from Ukraine. Due to its extent, the breadth of activities involved and interconnection with Mafia structures, this system is relatively specific and plays a significant role within the labour migration environment. With respect to the fact that the middlemen and the migrant workers are mostly from Ukraine, we regard the entire system as a type of ethnic economy. This system has two hierarchic levels, the first of which deals with the procurement of irregular migrant labour. The second level is based on the relations between middlemen and organised crime. The paper tries to explain the causes for the establishment of the middleman system of labour organisation, to describe its operation, and the roles and mutual links among individual actors.

Key words: Ethnic economy, irregular migration, organised crime, Ukraine, Czech Republic

INTRODUCTION

Labour migration of Ukrainians occurred in the Czech Republic as early as the beginning of the political-economic transformation in the 1990s. In the first half of the 1990s it was un-organised irregular migration that prevailed, based on the personal contacts of individuals, mostly on the principle of family or neighbour networks (Bedzir 2001; Nekorjak 2005). The typical features of this period were a high demand for a cheap labour force (especially in the building industry), as well as a liberal visa regime with post-Soviet countries. Aspirations to a stricter control of the influx of immigrants from third party countries appeared later and culminated in 2000 with the adoption of new foreign legislation and introduction of a visa requirement.

The second half of the 1990s can be considered as a period where both the regular and irregular

activities of migrants from the post-Soviet region, with the Ukrainians prevailing, were institutionalised. A parallel organised system was established that provides access to the labour market to regular, quasi-regular and irregular immigrants. However, this was gradually joined by Ukrainian organised crime groups as well, that profit from the whole system (Nekorjak 2006).

The aim of this paper is to analyse the main reasons for the establishment of the system of hiring Ukrainian employees organising migrant labour from Ukraine in the Czech Republic, as well as its operation, including a description of its structure and the roles of individual actors. The present system of labour organisation concerns the migrants on the secondary labour market of the Czech Republic who mostly come from Ukraine. During our research however, we also came across migrants from Moldavia, Belarus, Russia, Mongolia, Bulgaria and Romania.

Nevertheless the system is dominated by the Ukrainians, who also form the second largest group of foreign workers in the Czech Republic. As of 31 December, 2006, 67,480 Ukrainians possessed a work permit or a trade licence (Czech Statistical Office 2007).¹ The number of irregular Ukrainian immigrants is probably the same (Drbohlav 2003).

Our paper proceeds from three-year qualitative research, which was performed in the years 2004–2007 and is based on interviewing 30 Ukrainian workers, seven middlemen, 10 Czech employers, five Czech policemen and one Mafia member. To illustrate some of the conclusions, we made use of the data collected within the quantitative investigation (autumn 2006) that focused on the research of irregular economic activities performed by immigrants in the Czech Republic. A total of 69 questionnaires were collected from the immigrants whose residence or work was at variance with Czech legislation. The respondents were from Ukraine (N = 64), Moldavia (N = 4) and Belarus (N = 1), and they worked in Prague and its surroundings. The aim was to compare the immigrants who are part of the organised system of labour procurement (N = 30) with those who do not make use of middlemen services (N = 39). We compared the subjective evaluation of the immigrants' lives divided into seven thematic groups: illegality of residence and work, conditions in the country of origin, transfer, economic activity (sort, type and place of work, length of stay, co-workers, time distribution, relationships at work, salary), housing, social relationships and personal characteristics.

FIRST LEVEL IN THE MIDDLEMAN SYSTEM OF MIGRANT LABOUR ORGANISATION, ITS OPERATION AND MAJOR ACTORS

The system of organised immigrant employment in the Czech Republic consists of two hierarchically ordered levels and four basic actors (see Figure 1). The first level is based on interaction between workers and middlemen, with Czech employers also intervening; the second level represents a sort of extension to the first one and is based on relations between middlemen and organised crime. Both levels not only differ in the type of the major actors but also in various circumstances of their establishment and operation.

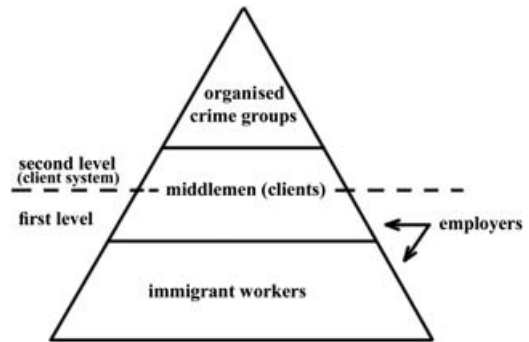


Figure 1. *Actors and structure of Ukrainian middleman system of labour organisation in the Czech Republic.*

We consider the present shape of the first level in the system of migrant labour organisation to be the result of an interaction of migrants' sources and their possibilities, ensuing from the conditions on the Czech labour market which are also influenced by State policy. Thus, we proceed from the presumption formed by Waldinger in his interactive approach, which presumes that economic strategies of migrants on the labour market are a result of their active adaptation to the given conditions – to the structure of opportunities available to them in the country of destination (Aldrich & Waldinger 1990; Waldinger 2000). Middlemen had to recognise and appropriately react to the demand for cheap (immigrant) labour; to the needs of immigrants looking for a job in unfamiliar social settings, and to the legal environment that restricts free access to the labour market for immigrants in the Czech Republic.

Although the entrepreneurs who employ migrants are also key actors of the first level, we did not include them directly in our analytical schema but as an external element. This is because we consider the system of organised employment as a type of enterprise in the Ukrainian ethnic economy (see below). Czech entrepreneurs are not included in the hierarchical relationships established within the Ukrainian ethnic economy. They are autonomous actors, who make use of the services offered to them by the central actors of the Ukrainian ethnic economy: the middlemen.

Ukrainian middlemen – Whether the migrant joins the labour organisation system as a

middleman or as a worker depends on his/her life strategy and sources: human and social capital. Instead of employment, the middlemen focus on management activity because their human capital enables them to. The interviews imply that they are familiar with the Czech environment: namely with its complex and complicated laws, which regulate work and the residence of foreigners, they are well acquainted with the Czech labour market, they know the Czech language and are able to establish contact networks with all important actors. The middlemen's strategy is permanent residence in the Czech Republic, whereas workers tend to prefer temporary stays or a strategy known as circulatory labour migration (e.g. Castles 2002).²

The middlemen started to operate relatively early in the post-revolutionary period, together with the new wave of Ukrainian migration to the Czech Republic.³ Since the beginning, their role has been based on informal personal contacts with migrants and Czech employers. Their activities included job seeking, negotiations with authorities, interpreting, provision of accommodation and solving emergency situations related to migration. According to Černík (2005, p. 2), a middleman is 'a man or woman from the former Soviet Union who established contacts and a social background in the Czech Republic during his/her previous stays'. It can also be a Czech person but, as in the migrant workers, there is a clear dominance of immigrants from Ukraine. For this reason, this phenomenon is near the concept of an ethnic economy. As one of the examples of an ethnic economy, Light and Karageorgis (1994, p. 648) refer to creating a 'coethnic employment network, which allows the channelling of a coethnic member into non-coethnic firms'. In further writing, Light and Gold (2000) labelled controlled job placement and establishing of ethnic niches within government workplaces and companies owned by members of mainstream groups as one of the two segments of an ethnic economy called an ethnic controlled economy. The firms of middlemen function as personal placement services which allow the placement of immigrants into Czech firms. However, middlemen's firms often operate as subcontracted firms, especially in the building industry and cleaning services. In this case middlemen's companies operate as firms belonging to the second segment of

ethnic economies labelled as an ethnic ownership economy. An ethnic ownership economy is defined as an economy formed by co-ethnics self-employed by employers and their employees.⁴ Thus, a middleman operates within both segments of the ethnic economy described by Light and Gold (2000; see also Light 2005).

The existence of middlemen in international labour migration is mentioned in other studies as well, yet very marginally – as a part of the whole phenomenon of irregular migration, and a lot of questions which ensue from the Czech environment are not mentioned at all. For example in Portugal, Malheiros (1999) describes ethnic agents who, by means of networks, provide recruitment of migrants from Cape Verde or from Guinea to the building industry. In the United States, an increase in subcontracting arrangements was observed in the second half of the 1980s. In connection with government restrictions against irregular migrants, the number of irregular migrants supplied to the labour market through subcontractors increased to 10 per cent (Durand *et al.* 1999; Phillips & Massey 1999). As opposed to the examples mentioned above, the activity of middlemen in the Czech Republic is much broader. The migrant often remains in contact with the middleman throughout his/her stay, and the middleman supplies other services such as the provision of information, a visa, in some cases a work permit, transport and accommodation; he also transfers the salary from Czech employers, provides protection and grants loans.

The role of middlemen became gradually professionalised and institutionalised through formal companies. The pressure on the formalisation of middlemen activities was primarily related to an increase of the barriers for foreigners from third party countries since the second half of the 1990s. In the course of time – especially at large companies – the possibility to pay irregular migrants directly was reduced because there was a stronger need to legalise labour costs. Also, the entrepreneurs wanted to transfer the responsibility for employing irregular or quasi-regular migrants to another subject, thus the subcontracting strategy could develop fully.⁵ Middlemen were interested in a formalisation of their activities too, because the establishment of companies made it easier for them to get the documents necessary for regular residence. At the same

time, the existence of companies enables them to secure (quasi-)regular status for Ukrainian workers, because they can prove the purpose of their stay when filing their applications with Czech authorities.

The major activity of a middleman is to provide the required number of migrants to employers. This can concern a small number of migrants, or even hundreds. Work performed by migrants is invoiced to the Czech employer by the middleman. From the money received the middleman pays salaries to migrants, but retains a large part of the money. Workers themselves do not often know how big the part of money retained by the middleman is, but they reckon it is 30 to 50 per cent, the same range was stated by the middlemen themselves in our research. Apart from their profit, the middlemen use this money to pay charges to the Mafia, accommodation, taxes in quasi-regularly employed migrants, social and health insurance, and the back payments as well if the immigrant borrows money from the middleman. The concentration of these – often informal – services within one firm is another specific feature of the Ukrainian middleman system of labour organisation in the Czech Republic. Its consequence is the restriction of entrepreneurial opportunities within the Ukrainian ethnic economy.

Migrants whose work is organised through middlemen – According to Massey *et al.* (1994), migrants tend to other migrants who, through their own social capital: facilitate access to the labour market and also help with language problems, searching for accommodation, solving emergency situations, etc. This principle is also the basis of the system of Ukrainian organised labour mediation in the Czech Republic, where the relationship between middlemen and immigrant workers can be defined as an exchange of economic, cultural and social capital, namely, as an exchange of money for the provision of services, for whose procurement the middlemen have appropriate social capital (contacts) and incorporated cultural capital (knowledge).

The number of migrants involved in the labour organisation through middlemen can hardly be determined exactly. On the basis of our findings and estimates of the migrants themselves, we assume that half of all immigrants from Ukraine have some experience with middlemen, which

is also partly supported by our non-representative sample where the percentage of migrants with middlemen was 43 per cent. It is common that a migrant is integrated into the system of organised employment in the country of origin. However, the integration can also take place in the Czech Republic, where the migrant is contacted by a middleman after arrival, or he/she seeks a contact later, or he/she is asked by a Czech employer to use the middleman the company co-operates with.

Our findings show that a certain number of the migrants are in contact with more middlemen, some organise transport for them, some provide visas, and some arrange work for them. On the opposite side of the relationship types there are migrants who are very closely tied to middlemen, and this relationship has the form of a restraint of personal freedom. Within these enforced tight relationships, the immigrant cannot change jobs freely, change the middlemen or return home at will. The middlemen use various coercive means such as threats and intimidation, or they withhold the immigrants' money or documents. If the immigrant does not conform to the middleman's will, he/she risks being physically assaulted or deprived of money, or he/she will become an illegal migrant. Although these extreme situations are not unusual, they still do not prevail in the system of organised employment. If this was the case, the confidence and thus the relations between the workers and the middlemen would collapse, as well as the entire system of organised employment.

The middleman's migrants often stay in the Czech Republic irregularly, namely, without valid visas and residence permits, or quasi-regularly. The most common strategy of quasi-regular labour market integration of foreigners in the Czech Republic is employing them without a work permit. Quasi-regular immigrants are formal partners of the middleman's company, or they have a trade licence. However, in fact they are neither entrepreneurs nor self-employed. The reason for this behaviour is based on the fact that immigrants holding a trade licence do not have to apply to Czech labour offices for work permits. Thus, their access to economic activity is less restricted by protectionist policy. One third of our study consisted of quasi-regular migrants (middlemen's employees or partners), the rest were irregular migrants without a residence and work permit.

The question remains open as to what is the difference between the migrants who use middlemen services and those who do not. We have already mentioned that in the analysed sample there was a certain difference between both groups observed in the size of companies and the type of work. Migrants are supplied by middlemen primarily to big companies and for seasonal work. On the other hand, migrants outside the system work in companies with fewer employees and their work is more permanent. Other differences were observed in income. Total monthly net income of migrants ranges from 10,000 to 15,000 CZK.⁶ The income of migrants with a middleman was within this range or lower, while the income of migrants without a middleman was within this range or higher. The difference in income is probably related to higher job stability on one hand and to the fact that immigrants do not have to pay the middlemen for their services on the other. Also, a difference was observed between men and women, each sex forming half of the study. Men in our sample participated in the system of organised employment more often: 67 per cent, whereas women used a middleman only in 33 per cent of all cases.

Employers employing migrants through middlemen – Demand for a cheap and non-qualified labour force is a (rather old) phenomenon that exists within a worldwide context. Employers are forced to solve this lack of workers by employing migrants who are willing to work, and what is more their requirements are not too high (Piore 1979). The employers' demand however, has to cope with legislative immigration restrictions and other circumstances, which leads them into co-operation with middlemen, namely, to the use of the system of organised labour migration. Regulations focused on the control of the labour force from the East not only affect the migrants themselves but also employers in the Czech Republic, for whom the regular recruitment process is also administratively difficult and time consuming.⁷

Because of structural conditions and life strategies (temporary labour migration), the migrants focus on the secondary labour market, which is characterised by high labour turnover and a seasonal character, for example in building, where the most Ukrainians are employed (Czech

Statistical Office 2007). The need for fast conclusion (and termination) of contracts with immigrants encounters legislative barriers that can be evaded by means of irregular or quasi-regular employment. Moreover, we must consider the fact that irregular employment and both regular and quasi-regular subcontracting means a decrease in the costs of insurance and taxes paid for the employee by Czech companies. Middlemen are able to flexibly provide the companies with the required number of employees – irrespective of their legal status – for whom the Czech employers bear no responsibility. The risks and costs related to immigration of workers demand, fluctuations in/and sanctions in the event of breaking the law because of irregular or quasi-regular employment are assumed by Ukrainian middlemen. This externalisation of risks and costs is, according to Czech entrepreneurs, the most important stimulus to use the system of organised employment.

The data from the questionnaires indicate that the use of middlemen in the recruitment of foreigners is also influenced by the size of the company and its branch specialisation. Middlemen are mostly used by medium-sized and large companies, small companies use them less frequently. For big companies, perhaps negotiating with middlemen is an easier way to recruit a sufficient number of workers. Also, quantitative data point to certain branch differentiation. Although the use of middlemen is common in all branches where migrants from Ukraine work, there are some branches, such as the building, textiles, food industries as well as some services, where they are used more frequently. On the contrary, in food-service and trade this is least frequent. Certain branches are considered as a 'traditional' domain where migrants from Ukraine work and these were the branches around which the system of organised labour mediation has formed since the beginning, which can be the reason why there are branches where the mediation has not been fully developed yet.

All three actors described above act in the institutional frame of the modern state. Laws and policies in the sphere of migration differentiate immigrants according to their country of origin and equip them with different sets of rights and duties (Morris 2002). Immigrants from third party countries, one of them being Ukraine, are

among the most disadvantaged immigrant groups in the Czech Republic. The procedures of obtaining visas and work permits – which are the instruments of labour market protection policy – are complicated and time consuming. Massey *et al.* (1998) maintain that high demand for a cheap labour force on one the hand and stronger barriers formed by the state on the other, create space for the establishment of both regular and irregular strategies and institutions, which try to cope with these barriers. The relevance of this conclusion is also proved in the Czech Republic (Hofírek & Nekorjak 2007). The middleman system of labour organisation is of a mixed character. It helps immigrants and employers to overcome these barriers more easily by applying regular, irregular and quasi-regular strategies. The importance of the State is also evident in the case of establishing a specific social field: the second stage in the middleman system of labour organisation.

SECOND STAGE IN THE MIDDLEMAN SYSTEM OF LABOUR ORGANISATION: THE CLIENT SYSTEM

The second stage in the organised employment of foreigners is called the client system. This term began to be used in the Czech Republic to refer to the entire system of organised employment of Ukrainian immigrants. However, we think that it should refer to relations between middlemen and Mafia members only. The term client comes from the post-Soviet environment of organised crime and it is not primarily related to labour migration, as shall be explained hereafter.

Collected findings entitle us to interpret two issues, the first of which concerns the links between the Mafia and middlemen, the second deals with reasons for the establishment of the client system, which we explain by means of two concepts: reproduction of the 'krysha' institution in a transnational environment and partial de-etatisation of the social space of Ukrainian immigrants in the Czech Republic, which is related to their social exclusion.

Establishment of the client system I: Reproduction of 'krysha' – Ukrainian groups of organised crime, so-called *brigades* within the environment of the Ukrainian ethnic economy apply a

well-proven institution designed to generate profit, which came into being as early as the Soviet era: the so-called krysha, namely, roof. Thus, organised crime within the 'client' system does not apply a brand new strategy but reproduces an already established model of relations and policies that is well-proven in another context and that organised crime is familiar with.

The original institution is the so-called racket: Under the threat of violence or company destruction, the entrepreneurs pay a regular sum of money. It is a purely predatory strategy that can lead to a company's breakdown and even its seizure by the racketeers. Krysha differs from a racket in the fact that it establishes a certain reciprocity as it is based on the concern of the racketeers over a long-term and stable money supply, which is secured by the company's prosperity. The sums collected are not fatal for the entrepreneurs, and the protection provided ensures that payments are not claimed by other groups as well. Krysha can also protect against the invasion of non-organised gangsters because the brigades, being a part of the underworld, can sometimes eliminate these individuals or small groups in a more effective (and always more severe) way than the police.

The groups of organised crime in Ukraine (and in post-Soviet countries) are not a phenomenon that emerged as late as after the split of the Soviet Union. Enforcement of payments by the actors of the shadow economy – namely, a racket – started to occur in the 1960s, under the reign of Leonid Brezhnev. Organised crime – contrary to its own traditions embodied in the traditional code of honour of the 'thieves in law' – started to gradually enter into alliance with the nomenclature as well as with the armed forces and the police forces. The interconnection with the State sphere thus extended the services provided by organised crime to their clients: traditional protection against violence was extended by protectionism provided by state apparatus (McFaul 1995; Radaev 2000). The political-economic disintegration after the split of the USSR meant further strengthening of the role of organised crime in post-Soviet republics. The groups of organised crime have connections (good social capital), financial capital and are able to exert or to prevent violence: in the post-soviet environment of weak state power in the 1990s, the availability

of armed force was a considerable advantage of the Mafia (McFaul 1995; Radaev 2000; Markovskaya *et al.* 2003).

Because of the interconnection with state agencies, the *krysha* has become a much sought-after institution for some entrepreneurs of the official, irregular and illegal economies. This is one of the reasons of the ambivalence of the term *client*, which started to be commonly used to refer to both voluntarily and involuntarily participating actors. In the case of enforced relationships it is a euphemism, which conceals the true nature of the interactions based on violence. As the term *client* is ambivalent, we use this word in inverted commas. Labelling from the environment of organised crime was also gradually adopted by the Czech language, and within the context of Ukrainian labour migration the term refers to the middleman.

Establishment of the client system II: Partial de-etatisation and social exclusion – Normalisation of organised crime participation in the enterprising environment, its interconnection with state administration, creation of the '*krysha*' and efforts to assert this model of relations and profit generation among Ukrainian immigrants in the Czech Republic, is not enough to explain the institutionalisation of the client system, in our opinion, because it requires more conditions to be able to exist. We see these conditions in partial de-etatisation of the social space of Ukrainian immigrants, which is related to their social exclusion, especially with their problematic inclusion to the right to be protected against physical violence and crime.

The development of modern states tended towards the gradual centralisation of military force. The reduction of purely private armies and elements of police supervision meant that the state has become the only executor of legitimate violence. In exchange for the pacification of the population, the imaginary social contract obliged the state to provide its citizens with generalised protection: namely, protection that follows generally respected rules, not private liberties of those who possess the means of violence. A similar process of centralisation (and de-personalisation) also took place in the sphere of tax collection and administration which, from the private activity of local feudal lords, turned to a state monopoly of public nature.

According to the analysed interviews, in the environment of Ukrainian immigrants in the Czech Republic the State does not fulfil any of its monopoly functions, although it makes demands for its legitimate and monopoly regulation. That is why we call this situation partial de-etatisation of the social field of Ukrainian immigrants. In the sphere of violence and protection performance, as well as in the sphere of tax collection, the Ukrainian groups of organised crime successfully compete with the Czech state. In the 1990s, when organised crime started its active attempts at the seizure of the rising Ukrainian ethnic economy, the Czech state did not prevent this process. The main causes are the exclusion of immigrants from the right to protection, which is related to discrimination, to the irregular status of many immigrants, to the temporary nature of their stay, to links at home and to the problematic efficiency of the fight against transnational organised crime. The discrimination of immigrants in this context has the form of an inactivity of security elements. According to the interviews with middlemen and workers, especially in the first half of the 1990s, when organised crime tried to dominate organised labour migration from Ukraine, the Czech police considered the attempts at extortion as a problem among Ukrainian immigrants, so they did not actively attempt to solve it. At present, this approach is changing and the Ministry of Interior is planning a regulation of Ukrainian organised labour migration, which should also eliminate the influence of the Mafia.

We have already mentioned that an unknown number of Ukrainian irregular immigrants sojourn in the Czech Republic. A big part of those who have regular status actually do not work under the standard conditions required by Czech laws, and their status is in fact quasi-regular. It should be pointed out that employment agents recruit both types of immigrants, or actually often participate in creating their irregular or quasi-regular status, and their companies commonly operate on principles of irregular employment. That is why the immigrants face a problem that is difficult to solve: either they agree with involuntary payments to middlemen, which enable them to continue to work, or they can appeal to the Czech police, but in this case they risk deportation due to violation of laws.

If the immigrant is willing to ask police for protection, and police are willing to provide it, he/she has to face another problem. Most immigrants from Ukraine return home because their stay has the character of temporary (cyclic) labour migration. The protective power of Czech police does not reach to Ukraine though. Even if the immigrant does not plan to return, or wants to hide from the Mafia, he/she has to take into account the third, indirectly involved group of actors: his/her family and relatives. The moment a middlemen becomes a 'client' of the Mafia, his/her relatives indirectly become a group of hostages.

Mafia-worker relations – Organised crime does not take money from immigrant workers directly, and the sums are not extremely high, which lowers the willingness of immigrants to actively resist and does not discourage them from participation in such a system of labour organisation. The money is collected by means of middlemen, who pay US\$30–50 for each of their workers monthly. The relations between the Mafia and workers thus, are not direct, but mediated, which results in two important consequences. First, the Mafia does not have to exert pressure on each immigrant worker separately, but it is enough to control and extort only the middlemen. Second, the Mafia does not have to use violence extensively, which reduces the risk of conflict with the Czech State. The money is taken from the immigrants by the middleman before the payment of the rest of the salary thus, the whole action does not look like robbery, and no physical resistance of the victim has to be overcome. If the immigrant disapproves of the payments, the pressure does not have a primarily violent form, but takes the form of a prospective exclusion from the Czech labour market – from networks and services provided by the middlemen.

Mafia-middlemen relations – As has already been mentioned, the principle of money generation by means of the 'racket' is less convenient and more risky than by means of the 'krysha' on a long-term basis. Krysha presumes a long-term relationship as well as concern of Mafia over the prosperity of its 'clients'. This concern over prosperity implies a set of reciprocal services that the groups of organised crime are able and willing to provide. Protection against extortion

or liquidation by competing groups or solitary criminals is the primary protection, though not the only one. According to our findings, there are also two types of reciprocal services available to the middlemen: administrative and economic services.

Administrative services are based on the procurement of required permits related to leaving and residence in the Czech Republic. This concerns for instance, the procurement of passports, visas, required permits and confirmations. These services are provided by organised crime either by their own production, the purchase of fake documents or on the basis of social networks, namely, interconnection with employees of state institutions – both Czech and Ukrainian. It is more convenient for the bribed civil servant if mutual transactions are performed through a limited number of people, instead of contacts with individual immigrants or employment agents. However, this does not mean that some immigrants and middlemen do not use the strategy of bribery.

There are two types of economic services provided by the Mafia to its 'clients'-middlemen: the provision of financial loans and the control of competition. If the middleman gets into financial difficulties, the Mafia can provide the required loan to cover his/her needs – for example, to prevent the middleman from getting into insolvency and to prevent his/her employment network from collapsing. The second type is based on a restriction of overly keen competition, which could endanger the prosperity and stability of a middleman's enterprise in the given region. Thus, this does not only include elimination of middlemen not willing to conform to involuntary taxation, but also special-purpose control of the market environment restraining free competition.

Not all the administrative and economic services are always available to the middleman, and if they are, he/she is not always willing to make use of them. It is wrong to regard the relationship between the Mafia and the Ukrainian ethnic economy as only symbiotic (mutually advantageous), or as parasitic. The middlemen are not a homogeneous group and their relationship to organised crime is not only based on structural conditions but also on their attitudes, or on the tension between utilitarianism and morals/ethics. Our research brings the results that Mafia-middlemen relations are not one-dimensional and they can change in relation to

one person over the course of time. The nature of the qualitative research implies that we are only able to capture individual types, yet cannot answer the question as to which type of relations is currently dominant in the middleman system of labour organisation in the Czech Republic.

CONCLUSION

During the 1990s, together with an increasing international immigration to the Czech Republic, a system of organised employment was established, which provides access to the labour market to immigrants from Ukraine. According to our findings, about half of all Ukrainian migrants in the Czech Republic have some experience with it. We regard this system of organised employment as a core segment of the Ukrainian ethnic economy in the Czech Republic. The present shape of the two-level hierarchic system was formed gradually in the Czech Republic, as a result of a concurrence of several factors: demand for cheap and flexible labour, demand for work on the part of the migrants themselves, stricter legislative conditions governing the access of migrants from third party countries to the Czech labour market, and the established de-etatised social space of Ukrainian immigrants' historic experience from the country of origin of the migrants has also played a role.

The middlemen differ from one another in the number of migrants for whom they provide work and in the number of employers who they co-operate with, in the tightness of relations with individual migrants, in the extent of services procured for immigrants, and in observance of laws. Our quantitative investigation indicated that middlemen more often co-operate with large companies and they also specialise in branches where seasonal work prevails, mainly in the building industry. The existence of middlemen is also described in foreign literature (e.g. Durand *et al.* 1999; Malheiros 1999), but the situation in the Czech Republic is specific not only in the number of immigrants involved and the use of middlemen's services throughout the whole period of residence, but also in the scope of services provided by the middleman: invoicing of the work performed by migrant workers and paying their salary, as well as assistance procuring information, visas, in some cases work permits, transport, accommodation, protection, financial loans, etc.

A specific feature of the Ukrainian middleman system of labour organisation in the Czech Republic is the second level called the client system. Its establishment is not originally related to labour migration. It is a type-model of both enforced and voluntary relations (mainly with entrepreneurs, politicians, officials) that organised crime started to use as early as during the existence of the Soviet Union, and it was brought later to the environment of labour migration in the Czech Republic. This also occurred because of the fact that Ukrainian labour migration in the Czech Republic was regarded as temporary, for a long time there was no well-established state concept of the integration of foreigners, and problems of the immigrants were perceived as solely their own business. Thus, it was impossible to prevent the post-Soviet organised crime in time from starting to participate in organised Ukrainian labour migration and to make it one of the sources of its income. It uses the middlemen for this purpose (which it calls 'clients'), and in return it provides them primarily with protection against competing groups of organised crime in addition to other services. The tightness of relations between middlemen and the Mafia is various and ranges from enforcement to voluntary co-operation.

However, recently political changes have occurred in this sphere as state institutions have declared an effort to deal with middlemen (Národní 2005; Zpráva 2006). The Government of the Czech Republic has made the Ukrainian middleman system of labour organisation one of the targets of its policy to combat illegal immigration. However, our attitude to such efforts by the State is rather sceptical. It seems to us that state policies do not sufficiently reflect the causes leading to the establishment of this institution and its problematic aspects but they focus only on combating its negative consequences. Thus, a planned programme of so-called 'green cards' may bring about some improvements. What strategies will be applied, when it will take place and what changes it will bring is not yet clear. What overall impact on the Ukrainian middleman system of labour organisation it will have, will be the subject of future research.

Acknowledgements

We are grateful to Evert-Jan Visser and two anonymous referees for comments and criticism on earlier drafts

of this paper. Our research was supported by the Charles University Science Foundation No. G/GEO/254/2005: The Ethnic Economy in the Czech Republic; Ministry of Labour and Social Affairs No. MSM0021622408: Reproduction and Integration of Society; Ministry of Labour and Social Affairs No. IJ 057/05-DP1: International Migration and Migrants' Illegal/Irregular Economic Activities: The Czech Republic in a Broader European Context.

Notes

1. According to the Czech Statistical Office (2007) there are 260,000 foreign workers or trade licence holders in the Czech Republic. The most numerous immigrant group are Slovak citizens (99,637), then Ukrainians (67,480) and Vietnamese (23,602). The highest proportion of employed foreigners works in manufacturing and construction industries. The majority of immigrants' occupations require low or no qualification (Horáková 2007).
2. In our quantitative sample, the average length of stay of migrants was 40 months.
3. On previous waves of Ukrainian migration to the Czech Republic see Markus (1994).
4. This is the original definition of ethnic economy by Bonacich and Modell (1981). Light and Gold (2000) have innovated this classical notion by introducing a second segment of the ethnic economy: the ethnic controlled economy.
5. Quasi-regular economic activity of an immigrant is considered to be a situation when an immigrant possesses a residence permit as well as a work permit/trade licence but he/she violates work-related laws, for example, he/she works in a different region, branch or profession or for a different employer than it is stated in his/her work permit, or he/she smuggles goods or is employed although having a trade licence.
6. Exchange rate: US\$1 = 16.4 CZK (1 March 2008). Average net income in the Czech Republic is 18,000 CZK.
7. According to Čížinský (2004), the process from the decision to employ a foreigner from a third party country to the commencement of employment can take up to eight months in the Czech Republic.

REFERENCES

ALDRICH, H.E. & R. WALDINGER (1990), Ethnicity and Entrepreneurship. *Annual Review of Sociology* 16, pp. 111–135.

- BEDZIR, V. (2001), Migration from Ukraine to Central and Eastern Europe. In: C. WALLACE, & D. STOLA eds., *Patterns of Migration in Central Europe*. pp. 277–293. New York: Palgrave.
- BONACICH, E. & J. MODELL (1981), *The Economic Basis of Ethnic Solidarity: Small Business in the Japanese American Community*. Berkeley, CA: University of California Press.
- CASTLES, S. (2002), Migration and Community Formation under Conditions of Globalisation. *International Migration Review* 36, pp. 1143–1168.
- ČERNÍK, J. (2005), Klientický Systém Jako Quasi-feudalismus v Česku. *Migraceonline* [cit. 14. 1. 2005]. Available at: <http://www.migraceonline.cz/studie_f.shtml?x=218348>.
- ČIŽÍNSKÝ, P. (2004), Jaké Právní Normy Upravují Zaměstnání Cisinců [Cit. – 30. 12. 2005] Available at: <http://www.migraceonline.cz/clanky_f.shtml?x=173394>.
- CZECH STATISTICAL OFFICE (2007), *Foreigners in the Czech Republic 2007*. Praha: Český statistický úřad.
- DRBOHLAV, D. (2003), Immigration and the Czech Republic (with a Special Focus on the Foreign Labour Force). *International Migration Review* 37, pp. 194–224.
- DURAND, J., D.S. MASSEY & E.A. PARRADO (1999), The New Era of Mexican Migration to the United States. *Journal of American History* 86, pp. 518–536.
- HOFÍREK, O. & M. NEKORJAK (2007), Neregulární Práce Imigrantů v České Republice. *Sociální práce/ Sociální práce* 2, pp. 78–90.
- HORÁKOVÁ, M. (2007), *Zpráva o vývoji Pracovních Migrací 1993–2006*. Praha: Research Institute for Labour and Social Affairs.
- LIGHT, I. (2005), The Ethnic Economy. In: N.J. SMELSER & R. SWEDBERG, *The Handbook of Economic Sociology*, pp. 650–677. New York: Russel Sage Foundation.
- LIGHT, I. & S.J. GOLD (2000), *Ethnic Economies*. San Diego, CA: Academic Press.
- LIGHT, I. & S. KARAGEORGIS (1994), The Ethnic Economy. In: N.J. SMELSER & R. SWEDBERG, *The Handbook of Economic Sociology*, pp. 647–671. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- MALHEIROS, J.M. (1999), Immigration, Clandestine Work and Labour Market strategies: The Construction Sector in the Metropolitan Region of Lisbon. In: M. BALDWIN-EDWARDS & J. ARANGO, eds., *Immigrants and the Informal Economy in Southern Europe*, pp. 169–186. London: Frank Cass Publisher.
- MARKUS, V. (1994), Ukrainians in the Czech and Slovak Republic. In: A.L. PAWLICZKO, eds., *Ukraine*

- and Ukrainians throughout the World: *The Demographic and Sociological Guide to the Homeland and Its Diaspora*, pp. 147–156. Toronto: University of Toronto Press.
- MARKOVSKAYA, A., A. PRIDEMORE & C. NAKAJIMA (2003), Laws Without Teeth: An Overview of the Problems Associated with Corruption in Ukraine. *Crime, Law and Social Change* 39, pp. 193–213.
- MASSEY, D.S., L. GOLDRING & J. FURANE (1994), Continuities in Transnational Migration: An Analysis of Nineteen Mexican Communities. *American Journal of Sociology* 99, pp. 1492–1533.
- MASSEY, D.S., J. ARANGO, G. HUGO, A. KOUAOUCI, A. PELLEGRINO & J.E. TAYLOR (1998), *Worlds in Motion, Understanding International Migration at the End of the Millennium*. Oxford: Clarendon Press.
- MCFAUL, M. (1995), State Power, Institutional Power, and Politics of Privatisation in Russia. *World Politics* 47, pp. 210–243.
- MORRIS, L. (2002), *Managing Migration: Civic Stratification and Migrants Rights*. London: Routledge.
- NÁRODNÍ STRATEGIE BOJE PROTI OBCHODOVÁNÍ S LIDMI: PRO OBDOBÍ 2000–2007 (2005), Praha: Ministry of Interior of the Czech Republic.
- NEKORJAK, M. (2005), Pracovní Migrace Ukrajinců do České Republiky. In: L. HUČKO ed., *Duchovní a Kulturně Společenská Podpora Integrace Národnostních Menšin*, pp. 21–36. Praha: Apoštolský exarchát Řeckokatolické církve v České republice.
- NEKORJAK, M. (2006), Klientský Systém a Ukrajinská Pracovní Migrace do České Republiky. *Sociální studia* 1, pp. 89–109.
- PIORE, M.J. (1979). *Birds of Passage: Migrant Labour in Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RADAEV, V. (2000), The Role of Violence in Russian Business Relations. *Russian Social Science Review* 41, pp. 39–66.
- PHILLIPS, J.A. & D.S. MASSEY (1999), The New Labor Market: Immigrants and Wages after IRCA. *Demography* 36, pp. 233–246.
- WALDINGER, R. (2000), *Still the Promised City? African-Americans and New Immigrants in Postindustrial New York*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- ZPRÁVA O SITUACI V OBLASTI MIGRACE NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY ZA ROK 2005 (2006), Praha: Ministry of Interior of the Czech Republic.

13. Klientský systém a jeho specifika

Dita Čermáková

13.1. Úvod

Ve výpovědích migrantů z post-sovětského prostoru, informujících o svých neoprávněných ekonomických aktivitách v Česku (viz kapitoly 11 a 12), velmi často zaznívá termín „klient“. Zmíněná vazba na klienta se dotýká různých oblastí života migrantů v Česku, např.: „...*práci mi sehnal klient*“; „...*ubytování platím klientovi*“; „... *klient mi slíbil sehnat povolení*“. Také z tohoto důvodu jsme se rozhodli tomuto rozšířenému jevu věnovat cíleně pozornost, a to jak ve směřování rozhovorů s migranty, tak i v rámci dotazníkového šetření, kam jsme zařadili několik otázek dotýkajících se speciálně klientského systému. Pro doplnění poznání fenoménu klientského systému jsme dále realizovali rozhovor se dvěma zaměstnavateli, kteří využívají služeb klientů, a také se dvěma migranty z Ukrajiny, kteří vystupují v roli klientů.

V první části této kapitoly představujeme vznik klientského systému v Česku, jeho historické kořeny, vnitřní strukturu a také popíšeme jeho fungování včetně srovnání s obdobným jevem v zahraničí. V druhé části kapitoly vyhodnotíme poznatky shromážděné z dotazníků od migrantů z post-sovětského prostoru. Dotazníky pocházejí ze dvou kol šetření (metodologie dotazníkového šetření viz kapitola 11). V prvním kole (respondenti z Prahy a okolí, rok 2005) soubor obsahoval 69 respondentů ze zemí bývalého Sovětského svazu, z toho 30 mělo závislost na klientovi v některé oblasti života v Česku. Přímo klientského systému se týkaly tři otázky. Ve druhém kole (respondenti z dalších vybraných regionů Česka, rok 2007) byl dotazník rozšířen na celkových 16 otázek vztahující se k této problematice, celkem bylo shromážděno 66 dotazníků (od respondentů ze zemí bývalého Sovětského svazu), z toho 33 respondentů mělo v době vyplňování dotazníku vztah ke klientovi. V dotaznicích jsme sledovali důvody využívání klientů, konkrétní podobu poskytovaných služeb klienty, výši plateb klientům a (ne)dobrovolnost setrvávání migrantů v systému. Cílem rovněž bylo najít odpověď na otázku, v čem se liší migranti zapojení do klientského systému od migrantů, kteří na systému neparticipují. Sledujeme jejich míru integrace, (ne)legalitu pobytu a práce v Česku, podmínky v zemi původu, přesun do Česka, ekonomické činnosti (druh, typ a místo výkonu práce, délku pobytu, spolupracovníky, vztahy na pracovišti, mzdy), bydlení, sociální vztahy a osobní charakteristiky (vzdělání, věk, pohlaví, rodinný stav).

13.2. Vznik klientského systému v Česku

Klientský systém je zaběhlý způsob organizace práce pro migranty z post-sovětského prostoru, jehož kořeny lze hledat v rurálním prostředí Sovětského svazu (Černík 2005; Nekorjak 2006). Název systému je odvozen od klienta, jak se nazývá člověk, který zprostředkovává práci pro migranty. Označení „klient“ se zdá z logiky obchodních vztahů (na pozicích klientů jsou přece migranti) zavádějící. Klient ovšem není jen zprostředkovatel práce pro migranty, ale kromě dalších služeb poskytovaných migrantům a jejich zaměstnavatelům je také součástí širšího systému, na jehož vrcholu stojí organizovaný zločin (více Nekorjak 2006). Právě od jeho postavení v organizovaném zločinu je odvozen název klient. Klient z povahy své činnosti má v systému velmi silné postavení a zde je možné spatřovat příčinu aplikace tohoto označení do tzv. nižšího stupně celého systému. Odtud byl také převzat i do celé společnosti.

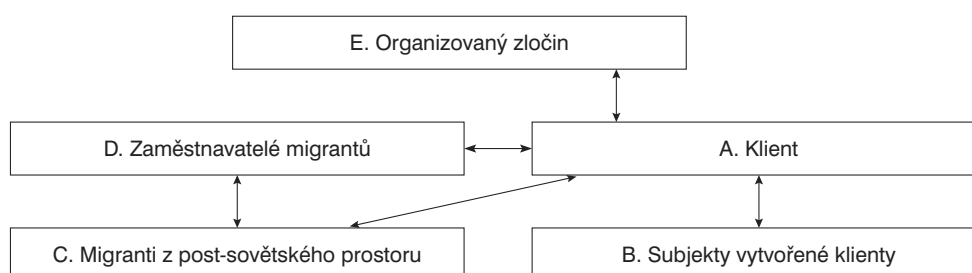
Vznik klientského systému v Česku lze hledat v 90. letech minulého století. V první polovině 90. let převládala spíše neorganizovaná ilegální práce migrantů založená na osobních kontaktech jednotlivců, často na principu rodinných či sousedských sítí (Nekorjak 2005). Teprve až v druhé polovině 90. let se začaly tyto osobní vztahy organizovat a institucionalizovat a tím byl umožněn větší přístup na pracovní trh legálním, kvazi-legálním i nelegálním imigrantům. Právě hlavními organizátory se stali tzv. klienti, většinou první migranti, kteří se v novém prostředí dokázali zorientovat, rychle si osvojili jazyk a využili svých sociálních dovedností (Nekorjak 2006). Za institucionalizací zprostředkovatelské činnosti klientů nestojí jen jejich osobní zájem legalizovat svůj pobyt a výdělek, ale také poptávka ze strany zaměstnavatelů. Ti měli potřebu flexibilně získávat pracovní sílu, oficiálně nezaměstnávat nelegální migranty, ušetřit náklady spojené s náborem pracovníků a také legalizovat výdaje za mzdu vyplacenou migrantům (Čermáková, Nekorjak v tisku). Svou roli zde sehrála i policie – byť dle Nekorjaka (2006) menší, než sama prezentuje –, která např. zvýšenou kontrolní činností omezila možnosti nabídky pracovní síly migrantů skrze různá shromaždiště (např. u Výstaviště v Praze-Holešovicích). Při výčtu aktérů, kteří se podíleli na vytváření systému, nelze opomenout ani samotné migranty, kteří narazili na neznalost prostředí, jazyka a velmi složitý proces získávání povolení k zaměstnání a pobytu. V této fázi stále nehovoříme o klientském systému tak, jak začal fungovat přibližně na přelomu tisíciletí. Svou roli zde sehrála vysoká kriminalita v rámci etnické skupiny Ukrajinců. Malé skupiny i jednotlivci přepadali a vydírali migranty nejčastěji při převozu vydělaných peněz domů (Černík 2005). Policie nedokázala řešit tyto problémy a veřejný konsenzus byl nemíchat se do etnických vztahů migrantů. Podle Nekorjaka (2006) právě toto byl ten okamžik, kdy se do „odstátněného“ prostoru nasunul organizovaný zločin, tedy tzv. druhý stupeň klientského systému.

Existence prostředníků při zprostředkovávání práce migrantů je popsána i v jiných zemích. Nicméně jde o velmi okrajové zmínky v rámci celého fenoménu nelegální migrace, přičemž řada otázek vyplývajících z českého prostředí není vůbec zmiňována. Například v Portugalsku popisuje Malheiros (1999) etnické agenty, kteří prostřednictvím sítí zajišťují nábor migrantů do stavebnictví z bývalých portugalských kolonií. V USA byl např. zaznamenán nárůst „subkontraktování“ v druhé polovině 80. let.

V souvislosti s vládními restrikcemi namířenými proti nelegálním migrantům vzrostl počet nelegálních migrantů dodávaných na trh práce přes subdodavatele na 10 % (Phillips, Massey 1999; Durand, Massey, Parrado 1999). Na rozdíl od výše uvedených příkladů je činnost prostředníků v Česku daleko širší. Migrant často zůstává s prostředníkem v kontaktu celý svůj pobyt a ten zajišťuje další služby, jako např. poskytování informací, víza, v některých případech pracovní povolení, dopravu, ubytování, vyplácí mzdu, zajišťuje mu ochranu, poskytuje půjčky.

13.3. Popis fungování systému a jeho hlavních aktérů

Klientský systém v dnešní podobě má podle Nekorjaka (2006) dva hierarchicky uspořádané stupně, v jejichž středu stojí klient (viz obrázek 13.1). První stupeň je založen na interakci mezi klienty (A), subjekty vytvořenými klienty (B), migranty (C) a českými zaměstnavateli (D). Druhý stupeň představuje jakousi nadstavbu prvního a je založen na vztazích mezi klienty a organizovaným zločinem (E). První stupeň může existovat bez druhého, opačně nikoliv. Významným aktérem stojícím mimo těchto pět aktérů je stát, který svým legislativním rámcem a jeho následným vymáháním ovlivňuje prostředí, kde tento systém funguje.



Obr. 13.1 – Schéma hlavních aktérů klientského systému v Česku
Zdroj: Čermáková, Nekorjak v tisku (dále upraveno)

13.3.1. Klient

Hlavní úlohu v systému má klient. Jeho úkolem je zajišťovat požadovaný počet migrantů pro zaměstnavatele. Může se jednat o malý počet migrantů, ale i o stovky. Migranty na pracovišti buď klient sám kontroluje, nebo to dělá s pomocí svých spolupracovníků. V některých případech není klient na pracovišti zaměstnavatele přítomen vůbec a migranti zcela následují instrukce zaměstnavatelů (náplň práce, pracovní doba atd.). Odvedená práce migrantů je fakturována zaměstnavateli. Klient z obdržných peněz vyplácí migrantům mzdu, ale část peněz si ponechává. Migranti sami často přesně nevědí, jak velká část vydělaných peněz zůstává klientovi. Tyto údaje získané z našeho dotazníkového šetření se pohybují v rozmezí od 20 % do 45 % hodinové mzdy migranta. Stejně rozmezí udávali i sami klienti. Kromě svého zisku z těchto peněz klienti hradí poplatky mafii, ubytování migrantů, u kvazi-legálně zaměstnaných

migrantů odvádí daně, sociální a zdravotní pojištění, splácí půjčky od organizovaného zločinu. Všechny nelegálně vyplacené peníze migrantům (bez účetního dokladu) musí klient vyvést z firmy, aby je legalizoval. K tomuto účelu klient organizuje zakládání dalších firem vlastněných osobami, které úřady mohou jen obtížně vyhledat a od nichž jsou prostředky složitě vymahatelné: např. bezdomovci nebo cizinci, kteří se již nezdržují na území Česka. Na tyto firmy jsou převáděny peníze v bezhotovostní formě a v hotovosti se vrací zpět ke klientovi. Těchto firem, se kterými klient spolupracuje, může být i několik. Dotazovaní klienti sami tvrdili, že žádné „šéfy“ ani napojení na organizovaný zločin nemají. Podle jejich názoru jsou mafie v oblasti pracovní migrace z post-sovětského prostoru minulostí 90. let. Nicméně dále přiznávali, že si od ruský mluvících osob půjčují peníze, získávají přes ně veřejné zakázky (např. úklid veřejných prostor, úklid v nemocnicích atd.) a kupují si od nich různá potvrzení, která jsou nutná při vyřizování pobytu a práce migrantů.

13.3.2. Zaměstnavatelé migrantů

Dalším významným subjektem prvního stupně systému jsou zaměstnavatelé migrantů. Ti narážejí na velikou regulaci zaměstnávání migrantů z třetích zemí a s tím spojenou časovou náročnost. Průměrná doba, ve které je získána pracovní síla ze třetích zemí do Česka, se pohybuje mezi šesti až osmi měsíci (Čížinský 2004). Migrantů z post-sovětského prostoru obsazují pracovní místa na tzv. sekundárním trhu práce. Jde o místa, o která majorita nemá zájem. Jsou to nízko kvalifikované a neatraktivní obory, pro které je typická vysoká fluktuace pracovní síly. Zaměstnavatelé mají proto potřebu rychlého uzavírání (a rušení) kontraktů s migranty. Zde však naráží na legislativní bariéry, které obcházejí pomocí zprostředkování pracovní síly od jiného subjektu či pomocí vlastního nelegálního zaměstnávání migrantů. Využívání klientů k získávání pracovní síly znamená také snížení nákladů českých firem za placení pojistného a daní za zaměstnance. Klienti tedy na sebe berou rizika a náklady spojené (a) s imigrací pracovníků, (b) s výkyvy poptávky a (c) s postihy za porušování zákonů kvůli ilegálnímu nebo kvazi-legálnímu zaměstnávání. Tato externalizace rizik a nákladů je podle českých podnikatelů nejdůležitějším stimulem při využívání systému organizovaného zaměstnávání.

13.3.3. Migrantů

Migrantů participující v klientském systému pocházejí převážně z Ukrajiny, v menší míře z Moldavska a Běloruska. Řadíme je do prvního stupně systému. Obvykle je migrant do systému organizovaného zaměstnávání začleněn již v zemi původu. Ke kontaktování migranta klientem může dojít i po jeho příjezdu do Česka. Specifickým případem je situace, kdy je migrant českým zaměstnavatelem požádán, aby využil klienta, se kterým firma spolupracuje.

Počet migrantů, kterých se v Česku týká organizace práce přes klienty, lze těžko přesně určit. Nekorjak (2006) uvádí, že s klientským systémem má zkušenost 40–50 % imigrantů z Ukrajiny. Z našeho vzorku 135 respondentů z post-sovětského prostoru uvedlo 63 (46,7 %, viz Tab. 13.1), že v současné době je jejich práce organizována přes klienta a dalších 11 v minulosti mělo zkušenosti s klientem.

Migranti	Podíly migrantů 1. dotazníkové šetření (%) N = 69 (2005)	Podíly migrantů 2. dotazníkového šetření (%) N = 66 (2007)	Celkem podíl migrantů (%)	Celkem migrantů
S klientem	43,5	50,0	46,7	63
Bez klienta	56,5	50,0	53,3	72
Celkem	100	100	100	135

Tab. 13.1 – Migranti z post-sovětského prostoru ve vztahu ke klientskému systému, N=135 (2005, 2007)

Zdroj: vlastní dotazníkové šetření

Důvody	Podíl migrantů (%)
Neorientování se v českém zákonodárství, které reguluje práci cizinců v Česku	64
Nedostatečné znalosti českého jazyka	48
Neorientování se v českém zákonodárství, které reguluje pobyt cizinců v Česku	39
Požadavek českých zaměstnavatelů mít klienta	36
Neorientování se na českém trhu práce	21
V Česku je běžná věc mít klienta	21
Neschopnost si hledat práci na inzerát	12
V zemi původu migranta je obvyklé využívat služeb zprostředkovatele pro zařizování různých věcí	12
Jiné důvody	12
Neorientování se ve fungování české společnosti a státu	9
Přinucení ze strany klienta	3

Tab. 13.2 – Důvody vedoucí k využívání služeb klienta, N=33, 2007

Zdroj: vlastní výzkum

Migranti jako hlavní tři důvody využívání služeb klienta uvádějí svoji neschopnost se vyznat v českém zákonodárství, které reguluje práci a pobyt, svou nedostatečnou jazykovou znalost a také požadavek českých zaměstnavatelů mít klienta (Tab. 13.2). S tím také souvisejí služby, které migranti od klientů získávají. Je zřejmé, že klient slouží jako prostředník při vyplácení mzdy od zaměstnavatele, zajištění práce a ubytování (Tab. 13.3). V posledních letech je v Česku velký nárůst migrantů s pracovním povolením. Domníváme se, že se zde promítají aktivity klientů, kteří nabízejí povolení k práci a pobyt. Tento náš závěr potvrzují i odpovědi migrantů, kdy mezi služby poskytované klientem patří i zajištění povolení k práci a pobytu. Migranti, kteří si koupí povolení od klienta, se přesunou z nelegálního postavení do pozice kvazi-legální. Kvazi-legální imigranti jsou formálně zaměstnanci ukrajinského prostředníka nebo jsou formálními společníky jeho firmy, případně mají živnostenské oprávnění. Fakticky ale vykonávají práci u českých firem na bázi subkontraktování, čímž porušují českou legislativu (více kapitola 1). V našem výzkumném souboru migrantů

z post-sovětského prostoru byla třetina tzv. kvazi-legálních migrantů (zaměstnanců či společníků prostředníka).

Druhy služby	Podíl migrantů (%)
Vyplácení mzdy	88
Zajištění práce	79
Zajištění ubytování	48
Zajištění pracovního povolení	45
Zajištění pobytového víza	30
Poskytování informací	30
Placení daní	18
Poskytování ochrany	15
Zajištění dopravy mezi Českem a zemí původu	9
Placení pojištění	6
Tlumočení z/do českého jazyka	6
Půjčování peněz	6
Jiné služby	0

Tab. 13.3 – Služby klienta poskytované migrantům, N = 33, 2007
Zdroj: vlastní výzkum

Problematickým bodem klientské systému je vztah mezi klienty a migranty, který je mocensky asymetrický (Čermáková, Nekorjak v tisku). Souvisí to s tím, že u kvazi-legálních nebo ilegálních imigrantů, tedy ve většině případů, není tento vztah právně regulovaný – je postaven mimo sankční moc českého práva. To znamená, že vzájemný vztah migranta a prostředníka stojí především na vzájemné důvěře, kterou lze zneužít. Je však na druhé straně pravda, že existuje velká variabilita vztahů podle jejich těsnosti. Podle Čermákové, Nekorjaka (v tisku) je určitá část migrantů v kontaktu s více prostředníky. Přes některé si organizují dopravu, přes jiné obstarají vízum a mají také více prostředníků, kteří jim sjednávají práci. Na druhém pólu typů vztahů jsou migranti, kteří jsou velmi úzce vázaní na prostředníky – až má tento vztah podobu omezení osobní svobody. Imigrant v těchto vynucených těsných vztazích nemůže svobodně změnit práci, nemůže změnit klienta nebo se podle své vůle vrátit domů. Klienti jako donucující prostředky využívají vyhrožování a zastrašování, zadržují peníze imigrantů nebo jejich dokumenty. Pokud se imigrant nepodřídí vůli prostředníka, riskuje, že bude fyzicky napaden nebo přijde o peníze, či se stane nelegálním migrantem. V našem výzkumném vzorku uvedlo 15 (23 %) migrantů, že mělo konflikt s klientem, ostatní vztah s klientem hodnotili jako bezkonfliktní. Konflikty se týkaly vyplácené odměny (zadržování části mzdy, vyplácení nižší částky, zpožděné platby), nesplnění slíbených služeb (např. zařízení pracovního a pobytového povolení, zajištění lepšího bydlení) a bránění odchodu migranta od klienta.

V našem výzkumném vzorku jsme identifikovali rozdíly mezi migranty zapojenými do klientského systému a těmi, kteří uvedli, že služeb klienta nevyužívají. Statisticky

významné rozdíly existovaly ve stupni integrace migranta, velikosti firmy zaměstnávající migranty, zemi původu spolupracovníků, typu práce a migranty hodnocené spokojenosti s prací. Podle našich závěrů klienti dodávají migranty především do velkých firem a na práce sezonní povahy (Tab. 13.4). Naopak migranti mimo systém pracují ve firmách s méně zaměstnanci a povaha prací je trvalejšího charakteru. Pro velké firmy se jeví vyjednávání s prostředníky jednodušší cestou, jak nabírat dostatečný počet pracovníků. Naopak pro menší firmy není individuální vyjednávání, případně aktivní vyhledávání jednotlivých imigrantů tak nákladné. Poslední statistický rozdíl u sledovaných proměnných se ukázal ve výši příjmu. Migranti s klientem mají příjem nižší než migranti, kterým mzdu vyplácí přímo zaměstnavatel. Určitý rozdíl v příjmech patrně souvisí jednak s nižší stabilitou zaměstnání a také se srážkami klienta. V dalších sledovaných charakteristikách (Tab. 13.4) nebyl statisticky významný rozdíl mezi oběma zkoumanými soubory migrantů.

Sledované proměnné	Signifikance
Velikost firmy	0,000
Příjem	0,063
Pohlaví migranta	0,104
Občanství spolupracovníků	0,017
Sezonní práce	0,024
Délka pobytu v Česku	0,232
Obor práce	0,062
Čistý příjem	0,398
Vzdělání	0,571
Zasílání remitancí	0,776
Počet pracovních hodin denně	0,092
Typ ubytování	0,859
Spokojenost s pracovní situací	0,015

Tab. 13.4 – Test statistické významnosti rozdílů mezi skupinami migrantů s/bez klienta

Zdroj: vlastní výpočet

Poznámka: Vypočteno na základě Menn-Whitney a Wilcoxonova testu. Rozdíly existují u proměnných, jejichž signifikance je nižší než 0,05.

Skupina migrantů zapojených do klientského systému měla nižší stupeň integračního indexu než migranti mimo tento systém (Tab. 13.5). Integrační index byl konstruovaný na základě indexu spokojenosti (Index 1) a indexu znalosti českého jazyka (Index 2). Horší jazykovou znalost migrantů s klientem lze přičítat vyšší separaci migrantů na pracovišti (jejich spolupracovníky jsou převážně krajané i jiní cizinci) a také v rámci bydlení. Celkově nižší spokojenost migrantů jen ukazuje negativní dopad asymetrického vztahu mezi migranty a klienty. Nižší celková spokojenost migrantů zapojených v klientském systému pramení z nedostatečné informovanosti migranta o reálné situaci v Česku (přichází od klienta nebo jeho spolupracovníka v zemi pů-

vodu). Také se sem pravděpodobně promítá jistá beznaděj plynoucí z asymetrického vztahu s klientem a bezvýhodnost celé situace.

Migranti	Index 1 (průměr)	Index 2 (průměr)	Index 1 a 2 (průměr)
s klientem	11,17	12,05	23,31
bez klienta	12,00	12,70	24,20
Celkem migranti (průměr)	11,60	12,39	23,77

Tab. 13.5 – Integrovaný index dle zapojení migrantů do klientského systému

Zdroj: vlastní výpočet

Poznámka: Indexy jsou sestaveny jako průměr nasčítaných odpovědí migrantů. **Součet Indexu 1 a Indexu 2, hodnoty 8 (nejmenší integrace) až 40 (největší integrace).** **Index 1 = index spokojenosti (4–20 bodů):** spokojenost s pracovní situací (1 – velmi nespokojen ... 5 – velmi spokojen), spokojenost s celkovou životní situací (1 – velmi nespokojen ... 5 – velmi spokojen), splnění migračních cílů v ČR (1 – vůbec se nenaplnily ... 5 – plně se naplnily), spokojenost s bydlením (1 – velmi nespokojen ... 5 – velmi spokojen). **Index 2 = index znalosti českého jazyka (4–20 bodů):** porozumění mluvené řeči (1 – nejhorší ... 5 – nejlepší), mluvení (1 – nejhorší ... 5 – nejlepší), čtení (1 – nejhorší ... 5 – nejlepší), psaní (1 – nejhorší ... 5 – nejlepší).

13.4. Závěr

Cílem této kapitoly bylo popsat vznik, fungování a hlavní aktéry klientského systému v Česku. Současné poznání obohacujeme především kvantifikací některých otázek z oblasti života nelegálních a kvazi-legálních migrantů v Česku. Vyhodnocení dvoukolového dotazníkového šetření nám mimo jiné umožňuje srovnání migrantů participujících v systému s migranty fungujícími na trhu práce samostatně.

Klientský systém je zaběhlý způsob organizace práce pro migranty z post-sovětského prostoru, jejichž práce a další služby jsou organizovány přes prostředníky, pro něž se vžilo označení „klient“ (Nekorjak 2005, Černík 2005). Celý systém má dvě hierarchické úrovně, přičemž první je tvořena migranty, jejich zaměstnavateli, klienty a jejich pomocníky. Druhý stupeň je založen na vztahu migrantů a organizovaného zločinu. Celý tento systém funguje v prostředí, které je velmi silně ovlivněno restriktivní legislativou státu vůči migrantům z třetích zemí a následným nedostatečným vymáháním práva.

V našem 135členném vzorku migrantů z post-sovětského prostoru (dohromady dvě kola šetření, v letech 2005 a 2007) bylo celkem 63 (46,7 %) migrantů závislých na klientovi a dalších 11 ve své minulosti. Z toho se dá vyvozovat, že tento systém může být v oblasti mezinárodní pracovní migrace v Česku velmi rozšířen (jsme přesvědčeni, že tomu tak je i přes to, že náš výzkumný vzorek není statisticky reprezentativní). Migranti sice uvádějí, že v systému setrvávají dobrovolně, ale existují zde okolnosti (neschopnost se vyznat v českém zákonodárství, jež reguluje práci a pobyt, nedostatečná jazyková znalost, požadavek českých zaměstnavatelů mít klienta), které je nutí v něm dále setrávat. Ve srovnání se zprostředkováváním práce pro migranty v zahraničí je činnost prostředníků v Česku daleko širší. Klienti zasahují nejen do pracovní sféry života migranta (vyplácení mzdy, zajištění práce, pracovních a pobytových povov-

lení), ale i do sféry soukromé (např. zajištění ubytování a ochrany, půjčování peněz). Vztah migranta a klienta je mocensky asymetrický a není právně regulován. V našem vzorku čtvrtina migrantů v minulosti řešila nějaký konflikt s klientem – jednalo se o výši dohodnuté odměny, nesplnění slíbených služeb a problémy při rozhodnutí migranta odejít od klienta.

Migranti zapojení do klientského systému mají nižší stupeň integrace měřený jejich spokojeností a jazykovou znalostí. Tento výsledek si odůvodňujeme vyšší separací migrantů na pracovišti (jejich spolupracovníky jsou převážně krajané i jiní cizinci) i jejich odloučením v rámci bydlení. Nábor migrantů přes klienty podle našich výsledků využívají převážně velké firmy na práce sezonního charakteru.

Další vývoj klientského systému lze jen těžko odhadnout. Domníváme se, že klíčovou roli pro jeho další existenci sehrává stát a zakořeněný organizovaný zločin. Jaké strategie uplatní státní instituce, kdy se uskuteční a jakou změnu to přinese, však zřejmě ještě není. Také nevíme, do jaké míry je aktivita státu v oblasti klientského systému ovlivněna organizovaným zločinem (viz Výroční 2007). Celkový dopad případných změn na ukrajinský systém neformální organizace práce imigrantů bude předmětem dalšího výzkumu.

8. Nelegální migrace a nelegální ekonomické aktivity migrantů z hlediska kontrolní činnosti kompetentních orgánů

Dita Čermáková, Lenka Lachmanová

8.1. Úvod

Cílem této kapitoly⁸³ je stručně analyzovat objektivně zjištěnou situaci o porušování pobytových a pracovních předpisů cizinci v Česku, a to včetně nelegálních přechodů státní hranice. Pracujeme zde jak s volně dostupnými daty, tak i s údaji, které nám přímo poskytly oslovené státní orgány. Údaje se věnují dodržování pracovní a pobytové legislativy cizinci (zákona o pobytu cizinců, zákona o azylu, zákona o zaměstnanosti, zákona o živnostenském podnikání a zákona o ochraně státních hranic). Hlavními kontrolními orgány těchto legislativních ustanovení jsou SCPP/SCP⁸⁴, ÚP a ŽÚ. Kontrolní činnost provádějí také celní orgány a nověji i inspektoráty práce, nicméně jejich datové soubory nebyly analyzovány. Hlavní kontrolní orgány provádějí kontroly nejčastěji samostatně, avšak řada kontrol probíhá i ve vzájemné součinnosti. S jiným úřadem nejčastěji kooperuje SCPP/SCP. Jednotlivé státní instituce provádějí kontroly podle kontrolního plánu, namátkově a dále z podnětu jiného správního orgánu nebo veřejnosti. Počet kontrol si určují jednotlivé instituce a většinou není stanoven. Data o kontrolách a jejich výsledcích následně poskytují nadřízeným orgánům: MV ČR, MPSV ČR a MPO ČR. Vzhledem k vzájemné součinnosti kontrolních orgánů se statistiky o provedených kontrolách a jejich výsledky mohou vzájemně překrývat. Toto překrytí nelze na základě námi zpracovávaných dat odhalit. Proto zpracováváme jednotlivé datové soubory za každý resort zvlášť.

Získané údaje o výsledcích kontrolní činnosti hlavních kontrolních orgánů jsme podrobily základní deskriptivní analýze, sofistikovanější analytické postupy jsme neuplatňovaly zejména s ohledem na omezenou vypovídací schopnost podkladových dat a jejich „nereprezentativní“ sběr. Vybrané proměnné jsme sledovaly zejména v důsledku lepší srovnatelnosti a relevance pro ostatní kapitoly knihy v období šesti let (2001–2006), zároveň bylo snahou do analýzy zakomponovat i regionální dimenzi

⁸³ Používáme zde částečně odlišnou terminologii, než jak byla navržena v úvodní kapitole knihy (např. nepoužíváme termín „neoprávněné ekonomické aktivity“, ale pouze „nelegální práce/podnikání“). Důvodem je dodržení pojmů a termínů, které v podkladových datových souborech používají státní orgány. K definici jednotlivých pojmů viz dále v textu.

⁸⁴ Od vstupu Česka do schengenského prostoru již jen Služba cizinecké policie.

a strukturu zachycených cizinců dle státního občanství. Nicméně při interpretaci získaných údajů je třeba mít na paměti, že data jsou popisem pouze části reality postižené kontrolní činností, a výsledky tak nelze brát jako výpověď o skutečném stavu nelegální migrace a nelegálních ekonomických aktivit migrantů v Česku (např. Horáková, Polívka, Pfeifer 2001).

8.2.1. Nelegální migrace – údaje SCPP/SCP

Údaje o nelegální migraci jsou k dispozici ve Zprávě o situaci v oblasti migrace na území České republiky (dále jen Zpráva), kterou vytváří pro každý rok MV ČR.⁸⁵ Nelegální migrace je zde definována jako „zjištěné případy nelegálního vstupu osob přes státní hranice na území státu ..., nedovoleného způsobu opuštění státu ... a nelegálního pobytu cizinců ve vnitrozemí“ (Zpráva 2007a, s. 114). Statisticky jsou odděleně sledovány dvě kategorie nelegální migrace: 1) přes státní hranice ČR a 2) porušování pobytového režimu. První kategorie se vztahuje k nelegálnímu vstupu osob do Česka,⁸⁶ druhá pak k nelegálnímu pobytu cizinců v Česku. Nicméně do kategorie porušování pobytového režimu patří jak „klasické“ případy, kdy je cizinec porušující pobytový režim zadržen ve vnitrozemí (např. neplatné pobytové vízum), tak i cizinci, u nichž bylo porušení pobytového režimu (např. překročení doby platnosti pobytového víza) zjištěno až na hranicích při jejich výjezdu z Česka.

Vývoj nelegální migrace cizinců přes státní hranice Česka (resp. osob zadržených při této činnosti) můžeme sledovat již od roku 1993, avšak teprve od roku 2000 lze v úplnosti sledovat i kategorii porušování pobytového režimu. U nelegální migrace cizinců přes státní hranice došlo za dobu existence samostatného Česka k poklesu každoročně zadržených osob o více než 90 % ze 41 765 cizinců v roce 1993 na 3676 cizinců v roce 2006 (Zpráva 2002; Zpráva 2007a). Tento dramatický pokles v počtu zadržených může být výsledkem skutečného poklesu počtu osob nelegálně přecházejících přes české hranice zejména v důsledku změn politické, ekonomické či bezpečnostní situace ve zdrojových zemích (např. ukončení války v zemích bývalé Jugoslávie, utlumení konfliktu v Čečensku, Afghánistánu), ale i zvyšující se kvality zabezpečení hranic, změny role Česka ze země tranzitní na zemi cílovou či zaváděním relevantních opatření v Česku či sousedních zemích (např. Dublinské úmluvy). Na druhou stranu však pokles počtu zadržených nemusí nutně znamenat snížení skutečného objemu migrantů nelegálně překračujících státní hranice a může být zapříčiněn změnami ve strategiích a taktikách migrantů,⁸⁷ jež snižují pravděpodobnost jejich zadržení (např. zvýšení využívání služeb převaděčů, falešných cestovních dokumentů či zvýšené používání vozidel oproti přechodu zelené hranice) (viz Futo, Jandl 2005; Jandl 2007). Skutečný objem nelegální migrace přes státní hranice tak, nejen v Česku, zůstává neznámý, nicméně lze soudit, že bude podstatně vyšší než údaje o zadržených osobách. V zahraniční literatuře se lze setkat s odhady počtů nelegálních migrantů založených

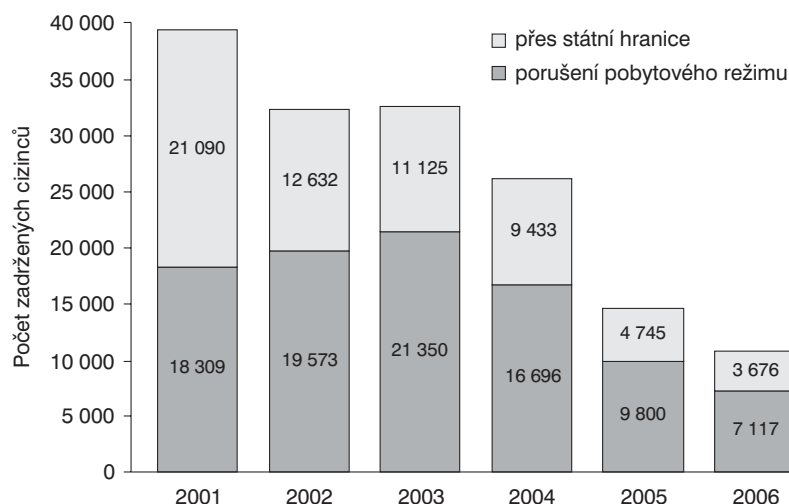
⁸⁵ Zprávy za uplynulé roky jsou k dispozici na webových stránkách MV ČR. Vybrané údaje jsou též na webových stránkách ČSÚ.

⁸⁶ Nelegálního vstupu se mohou dopustit jak cizinci, tak i občané Česka.

⁸⁷ Na tyto změny v procesu nelegální migrace přes státní hranice v Česku již několik let upozorňuje i zmiňovaná Zpráva.

na počtu zadržených – např. se odhaduje, že na jednoho zadrženého cizince připadají dva cizinci, kteří „úspěšně“ hranici přejdou, nicméně tyto odhady byly stanoveny pro vnější hranici EU-15⁸⁸, a nelze je tak přímo aplikovat na české hranice (Heckmann, Wunderlich 2000; Jandl 2004).

Zaměříme-li se na obě složky nelegální migrace v Česku v průběhu posledních několika let, můžeme u obou konstatovat jednoznačný trend poklesu (viz Graf 8.1).



Graf 8.1 – Počet zadržených cizinců při nelegální migraci v Česku, 2001–2006

Zdroj: Zpráva 2007a

Kategorii porušování pobytového režimu lze dále rozdělit na cizince zadržené ve vnitrozemí a na cizince zadržené na hranicích při výjezdu z Česka. U obou skupin došlo ve sledovaném období k poklesu. V roce 2001 bylo ve vnitrozemí zadrženo 10 909 cizinců, v roce 2006 jen 5094. U cizinců zadržených na hranicích při výjezdu z Česka byl pokles ještě markantnější (7400 v roce 2001 oproti 2023 v roce 2006) (Zpráva 2007a). Důvodů snižování počtu zadržených cizinců při porušování pobytového režimu může být několik. Významnou roli jistě hraje počet a kvalita provedených kontrol, o nichž bohužel Zpráva konkrétní údaje neposkytuje. Je však naznačováno, že snižování počtu osob překračujících pobytový režim souvisí „s častým prováděním ... pobytových kontrol a bezpečnostních akcí útvarů SCPP, ať už samostatně nebo v součinnosti s dalšími orgány státní správy“ (Zpráva 2006, s. 125). Důležitým faktorem může být také větší snaha cizinců si „legalizovat“ pobyt (např. turistickým vízem či živnostenským oprávněním), jak naznačují experti v kapitole 9 této knihy. Zpráva (2007a) navíc ještě hovoří o možném vytlačování nelegálních pracovníků ze třetích zemí pracovní silou z členských zemí EU, která díky právu na volný pohyb osob pobývá v Česku legálně, nicméně význam tohoto faktoru spíše nepovažujeme za zásadní. V souvislosti s poklesem osob zadržených při výjezdu se můžeme domnívat, že zde

⁸⁸ EU v době, kdy ji tvořilo 15 zemí.

také mohou mít vliv změny na hraničních přechodech – např. provádění kontroly na hraničních přechodech pouze jedním z hraničních států (Jandl 2007). Opět je však nutné zmínit, že výše uvedená data vypovídají pouze o zadržených osobách, nikoliv o skutečném objemu nelegální migrace.

Struktura cizinců zadržených při nelegální migraci dle občanství je i v novém tisíciletí (tj. od roku 2001 do 2006) odlišná mezi oběma hlavními kategoriemi nelegální migrace. Zatímco mezi zadrženými pro porušení pobytového režimu jednoznačně dominovali občané Ukrajiny (74 % zadržených v této kategorii, tj. téměř 69 000 osob), následovaní občany Vietnamu (3,6 %) a Běloruska (dtto), Moldavska a Ruska (2,9 % a 2,4 %), mezi zadrženými cizinci nelegálně překračujícími státní hranici patřili k nejpočetnějším občané Ruska (13 % zadržených v této kategorii nelegální migrace, tj. cca 8200 osob), Číny (10,3 %), Indie (7,7 %), Rumunska (7,5 %) a též i sousedního Polska (7,2 %) a Německa (dtto) (Zpráva 2006, Zpráva 2007a). Odlišnost struktur je reflexí odlišnosti obou typů nelegální migrace – tj. nelegální migrace přes státní hranice spíše jako migrace tranzitní,⁸⁹ propojená s převaděčskými sítěmi i s azylovou procedurou, versus nelegální migrace – porušení pobytového režimu spíše jako migrace pracovní.

V regionálním průmětu se porušování pobytového režimu (v období 2001–2005) z hlediska místa zadržení nejvíce objevilo v kraji Královehradeckém (32 % zadržených) – v důsledku vysokého počtu zadržených na hranicích s Polskem zejména při výjezdu z Česka na Ukrajinu – a v Praze (27 % zadržených) – pravděpodobně z důvodu přirozené ekonomické atraktivity tohoto města pro migranty, ať už legální či nelegální. V Moravskoslezském kraji pak bylo zadrženo 12 % cizinců v důsledku vysokého počtu osob zadržených z obou výše uvedených důvodů (Zpráva 2006). Nicméně vliv na regionální strukturu zadržených může mít také rozdílnost v kontrolní aktivitě jednotlivých místně příslušných útvarů SCPP/SCP.

8.2.2. Nelegální zaměstnávání cizinců – údaje ÚP

Dalšími zdrojovými daty s přímou vazbou na neoprávněné ekonomické aktivity cizinců v Česku jsou údaje o kontrolní činnosti ÚP (dále jen Kontrolní), které nám pro roky 2001–2006 poskytlo MPSV ČR. Jedná se o výsledky kontrolní činnosti, které jednotlivé (okresní) úřady práce souhrnně hlásí na MPSV ČR.⁹⁰ Výběr z těchto údajů je také k dispozici ve výše zmíněné Zprávě MV ČR.

ÚP jsou hlavní kontrolní institucí na úseku zaměstnanosti cizinců.⁹¹ Při výkonu kontrolní činnosti se obecně řídí zákonem o státní kontrole, pro provádění kontrol nemají žádnou speciální metodiku. Kontroly u zaměstnavatelů zaměstnávajících cizince provádějí úřady práce nejčastěji na základě vlastní plánované kontrolní a monitorovací činnosti (cca 56 % kontrol ve sledovaném období), u čtvrtiny kontrol byl dán podnět

⁸⁹ V případě občanů sousedních států se pak spíše jedná o porušení hraničního režimu při turistice či při návštěvách obchodů v Česku (Zpráva 2007a).

⁹⁰ Kvalita údajů je poměrně dobrá, ovšem v detailnějším pohledu se místy objevují nepřesnosti, např. některý ÚP nedodá podklady či nejsou udány počty zkontrolovaných cizinců, ale jen počet zjištěných nelegálně zaměstnaných cizinců aj.

⁹¹ Kontrolní činnost v oblasti nelegálního zaměstnávání byla také přenesena na orgány celní správy (Zpráva 2006).

k zahájení kontroly ze strany SCPP/SCP.⁹² Zbylé kontroly byly provedeny z podnětu jiných státních orgánů či veřejnosti. Samotné kontroly provádí ÚP buď samostatně nebo ve spolupráci s dalšími státními orgány – a to nejčastěji s SCPP/SCP (cca 41 % kontrol v období 2001–2006) (Kontrolní 2007). Základní přehled o počtu kontrol a jejich výsledcích přináší tabulka 8.1.

Rok	Počet zaměstnaných cizinců – evidence ÚP (k 31. 12.)	Počet všech kontrol provedených ÚP	– Z toho počet kontrol u zaměstnavatelů zaměstnávajících cizince	Počet zkontrolovaných cizinců* a jejich podíl na počtu zaměstnaných cizinců	Počet zjištěných nelegálně zaměstnaných cizinců a jejich podíl na počtu zkontrolovaných cizinců
2001	103 652	11 238	1 306	nebylo sledováno (–)	2 349 (–)
2002	101 179	11 078	1 382	11 188 (11,1 %)	2 317 (20,7 %)
2003	105 738	10 597	1 760	9 833 (9,3 %)	2 547 (25,9 %)
2004	107 984	9 845	1 430	9 889 (9,2 %)	1 646 (16,6 %)**
2005	151 736	9 933	1 631	9 534 (6,3 %)	2 017 (21,2 %)**
2006	185 075	10 424	1 474	12 094 (6,5 %)	3 788 (31,3 %)**
Celkem	—	63 115	8 983	52 538 (–)	14 664 (23,4 %)

Tab. 8.1 – Kontrolní činnost ÚP a zaměstnaní cizinci v Česku, 2001–2006

Zdroj dat: Kontrolní 2007, Cizinci 2007

Poznámky: * Počty zkontrolovaných i nelegálně zaměstnaných cizinců zahrnují i občany EU/EHP

** Údaje pro roky 2004 až 2006 zahrnují jak osoby nelegálně zaměstnané, tak i tzv. nezdokumentované zaměstnané, u nichž zaměstnavatel nedodržel informační povinnost (dle §87 zákona o zaměstnanosti) – tj. nepodal písemnou informaci o zaměstnávání občanů EHP, Švýcarska nebo jejich rodinných příslušníků, popřípadě cizinců, kteří nepotřebují povolení k zaměstnání. Je tedy nutné si uvědomit, že údaje pro dané roky nejsou zcela srovnatelné s předchozím obdobím.

Celkem bylo mezi lety 2002 až 2006 zkontrolováno přes 52 000 cizinců u téměř 9000 zaměstnavatelů (viz Tab. 8.1). Tedy na jednu kontrolu připadalo v průměru necelých 6 zkontrolovaných cizinců, z čehož bylo průměrně u 1,6 cizince zjištěno nelegální zaměstnávání. Ačkoliv ve sledovaném období klesal počet všech kontrol vykonaných ÚP, počty kontrol u zaměstnavatelů zaměstnávajících cizince měly spíše oscilující tendenci. Se zvyšujícím se počtem kontrol u zaměstnavatelů zahraniční pracovníky spíše klesal počet zkontrolovaných cizinců a naopak – lze tedy soudit, že pokud přibýval počet kontrol zaměstnavatelů zaměstnávajících cizince, pak to byly spíše kontroly u zaměstnavatelů s malými počty zaměstnaných cizinců. V roce 2002 bylo během jedné kontroly u zaměstnavatelů v průměru zkontrolováno 8,1 zahraničních pracovníků, zatímco o rok později bylo během jedné kontroly průměrně zkontrolováno jen 5,6 pracujících cizinců.

Dáme-li do vzájemného vztahu počet zaměstnaných cizinců v daném roce s počtem zkontrolovaných cizinců (viz Tab. 8.1), zjistíme, že v průběhu daného období soustavně klesala relativní velikost zkontrolovaného vzorku cizinců. Nicméně je nutné tuto informaci interpretovat jen velmi opatrně, neboť počet zkontrolovaných cizinců není vzhledem k přítomnosti nelegálních zahraničních pracovníků přímou

⁹² SCPP/SCP nedisponuje oprávněním kontrolovat legálnost zaměstnávání.

„podmnožinou“ počtu zaměstnaných cizinců. Lze tedy s jistou opatrností říci, že kontrolní činnost ÚP se nezvýšila adekvátně rostoucímu počtu legálně zaměstnaných cizinců v Česku, což je zřejmě důsledkem relativně prudkého nárůstu (o 79 %) v počtu zaměstnaných cizinců v letech 2001 až 2006, ale i nedostatečné kapacity těchto úřadů.

Nelegální zaměstnávání (včetně nezdokumentovaného zaměstnávání) bylo mezi lety 2002–2006 zjištěno u 23 % zkontrolovaných cizinců (viz Tab. 8.1). Podíl nelegálně zaměstnaných na počtu zkontrolovaných cizinců se v jednotlivých letech pohyboval kolem 20 %, s výrazným poklesem v roce 2004 pravděpodobně v souvislosti se vstupem Česka a sousedních zemí do EU a změnou podmínek pro zaměstnávání občanů EU.

Z doplňujících údajů pro rok 2006, které jsou uvedeny ve Zprávě (2007a) plyne, že při kontrolách je nejčastěji zjištěno takové porušení zákona o zaměstnanosti, kdy zaměstnavatel nepodal informaci úřadu práce o zaměstnání cizince, pro kterého není vyžadováno pracovní povolení (515 porušení), dále cizinec neměl platné pracovní povolení (505 porušení), zaměstnavatel neměl povolení příslušného úřadu práce získávat zaměstnance ze zahraničí (144 porušení). Častější bylo také porušení § 102 odst. 2 zákona o zaměstnanosti (o povinnosti zaměstnavatele vést evidenci občanů EU a cizinců, které zaměstnává nebo kteří jsou k němu vysláni k výkonu práce zahraničním zaměstnavatelem) a § 93 odst. 2 (o vyslání cizince k výkonu práce mimo místo výkonu práce).

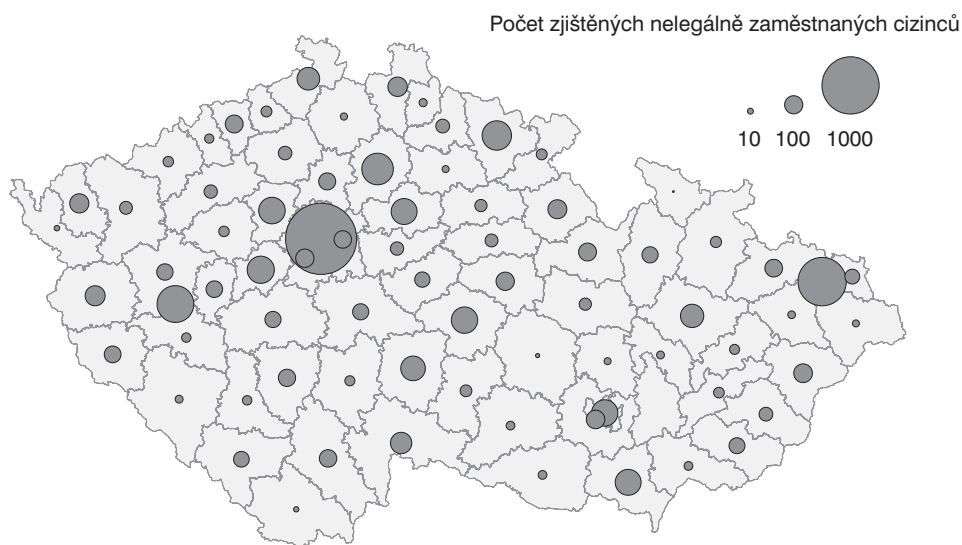
Z hlediska struktury zjištěných nelegálně/nezdokumentovaně zaměstnávaných cizinců dle občanství v období 2002–2006 jasně dominují občané Ukrajiny (5600 zjištěných nelegálně zaměstnaných) a občané Slovenska (4266 zjištěných nelegálně a nezdokumentovaně zaměstnaných). S velkým odstupem potom následují občané Vietnamu (420 osob), Rumunska (279 osob), Moldavska (250 osob) a Bulharska (242 osob) (Kontrolní 2003; 2004 a 2007).

Jednoduchou ilustraci počtu a regionálního rozložení zjištěných nelegálně zaměstnaných cizinců za období 2002–2005⁹³ přináší obrázek 8.2. V daných letech byl největší počet nelegálně zaměstnaných zahraničních pracovníků zjištěn v tzv. městských okresech – Praze (1544 cizinců), Ostravě (710 cizinců) a Plzni (412 cizinců). Větší počet nelegálně zaměstnaných byl zjištěn také v okrese Mladá Boleslav (305 osob), Trutnov (263 osob), Beroun (224 osob) a Kladno (215 osob). Vyšší incidence zjištění nelegality zaměstnávání ve významných městech by mohla naznačovat vyšší objem nelegálně pracujících v těchto oblastech i ve skutečnosti (jak naznačuje např. Horáková 2000 či kapitola 9 této knihy), nicméně v důsledku nejednotnosti metodiky a „nereprezentativnosti“ prováděných kontrol tuto hypotézu nelze potvrdit.

V rámci analýzy získaných dat jsme se pokusily nalézt jednoduché korelační vztahy (pomocí Pearsonova korelačního koeficientu) mezi vybranými proměnnými. Jako referenční období jsme použili rok 2005⁹⁴. Do analýzy vstoupila data pro jednotlivé okresy

⁹³ Toto období bylo vybráno na základě dostupnosti dat za jednotlivé okresy.

⁹⁴ Tento rok byl použit z důvodu dostupnosti vhodných detailních údajů pro jednotlivé (okresní) úřady práce.



Obř. 8.2 – Počet zjištěných nelegálně zaměstnaných cizinců v okresech Česka, 2002–2005
Zdroj: Kontrolní 2003; 2004; 2005; 2006

o počtu zaměstnaných cizinců evidovaných ÚP (k 31. 12. 2005), počtu zkontrolovaných cizinců a počtu zjištěných nelegálně zaměstnaných cizinců. Výsledky korelační analýzy uvádí tabulka 8.2.

Dle očekávání byla zjištěna velmi těsná závislost mezi všemi sledovanými proměnnými. Největší korelační koeficient (0,965) byl zjištěn mezi počtem legálně zaměstnaných cizinců a počtem zkontrolovaných cizinců během kontrol ÚP. Nicméně i oba další koeficienty jsou velmi vysoké (0,879, resp. 0,843) a ukazují na významnou závislost mezi počtem zkontrolovaných cizinců a počtem zjištěných nelegálně zaměstnaných cizinců, resp. na závislost mezi počtem legálně zaměstnaných cizinců a počtem

		Zaměstnaní cizinci	Zkontrolovaní cizinci	Zjištění nelegálně zaměstnaní cizinci
Zaměstnaní cizinci	Pearsonův koeficient korelace	1,000	0,965	0,843
	N	77	68	71
Zkontrolovaní cizinci	Pearsonův koeficient korelace	0,965	1,000	0,879
	N	68	68	68
Zjištění nelegálně zaměstnaní cizinci	Pearsonův koeficient korelace	0,843	0,879	1,000
	N	71	68	71

Tab. 8.2 – Korelační analýza vybraných proměnných v okresech Česka, 2005

Zdroj: vlastní výpočet

Poznámky: Korelace je signifikantní na 99% hladině významnosti.

zjištěných nelegálně zaměstnaných cizinců. Tedy zjednodušeně vyjádřeno, má počet zkontrolovaných zahraničních pracovníků i počet zjištěných nelegálně zaměstnaných cizinců úzký vztah k počtu legálně zaměstnaných cizinců v daném okrese. I když řada aspektů naznačuje, že toto tvrzení aplikované ve smyslu „čím více legálně zaměstnaných zahraničních pracovníků v daném okrese, tím více nelegálně zaměstnaných cizinců“ by mohlo platit i v realitě (viz kapitola 9), nelze to na základě našich podkladových dat s určitostí potvrdit. Zdrojová data totiž nelze považovat za „reprezentativní“ vzhledem k tomu, že kontroly nejsou z velké většiny prováděny namátkově (náhodně), ale spíše cíleně na místa „podezřelá“ z nelegálního zaměstnávání cizinců.

8.2.3. Nelegální podnikání cizinců – údaje ŽÚ

Získat živnostenské oprávnění bylo pro cizince od začátku 90. let relativně snadné (Drbohlav 2003), mnohem snadnější než získat a udržet si povolení k zaměstnání. I přes některá legislativní zpřísnění toto stále platí. Proto lze očekávat, že na území Česka nebude mnoho cizinců, kteří se věnují podnikání bez jakéhokoliv oprávnění. Z tohoto důvodu vycházíme z předpokladu, že cizinci zjištění během kontrol živnostenských úřadů jako nelegálně podnikající jsou přímou „podmnožinou“ všech cizinců podnikajících na základě živnostenského oprávnění. Naopak oficiální deklarace podnikání je zneužívána pro legalizaci pobytu a práce cizinců v rámci tzv. „Švarc systému“ (viz kapitola 1).

Hlavním kontrolním orgánem živnostenského podnikání cizinců jsou územně příslušné ŽÚ. Na rozdíl od úřadů práce postupují při kontrolní činnosti podle jednotné metodiky MPO ČR, která je však interním materiálem a nebyla nám poskytnuta. Podkladová data o výsledcích kontrol ŽÚ nám také nebyla poskytnuta v územním detailu správních obvodů, ale pouze agregovaně za jednotlivé kraje. ŽÚ v období 2001–2006 provedly celkem 74 038 kontrol u zahraničních fyzických osob a zahraničních právnických osob⁹⁵, což představuje každoročně cca 19,2 % zkontrolovaných cizinců s živnostenským oprávněním (ŽO) (Tab. 8.3).

Z naší jednoduché analýzy vzájemných závislostí (viz Tab. 8.4) vyplývá, že existuje velmi silná závislost mezi počtem cizinců s živnostenským oprávněním a počtem provedených kontrol (Pearsonův korelační koeficient se rovnal 0,943) a rovněž i relativně silná závislost mezi počtem cizinců s živnostenským oprávněním a počtem zrušených (pozastavených) živností (Pearsonův korelační koeficient se rovnal 0,686) v jednotlivých krajích Česka. Též vztah mezi počtem kontrol a počtem zrušených živností je statisticky významný a relativně silný (Tab. 8.4). Lze tedy odvodit, že počet provedených kontrol v krajích se odvíjí od počtu podnikajících cizinců.

Vysoký počet kontrol ŽÚ lze považovat za opodstatněný, protože u 15 841 (38,4 %) zkontrolovaných cizinců došlo v období 2003 a 2006 k porušení živnostenského zákona (Tab. 8.3). Závažnějších porušení, kdy úřad přikročil k zrušení (pozastavení) živnosti cizince, se ve stejném období dopustilo 3101 (7,5 %) zkontrolovaných subjektů (Tab. 8.3).⁹⁶ Z dat vyplývá, že od roku 2001 dochází k pozvolnému poklesu podílu

⁹⁵ Resp. též právnických osob s účastí cizince ve statutárním orgánu.

⁹⁶ Rok 2001 je výjimečný vzhledem ke kontrolám v návaznosti na novelu živnostenského zákona.

	Počet cizinců s ŽO	Počet kontrol u subjektů se zastoupením cizince	Podíl zkontrolovaných cizinců na celkovém počtu cizinců s ŽO (%)	Počet zjištěných porušení živnostenského zákona	Podíl porušení živnostenského zákona z celkového počtu zkontrolovaných cizinců (%)	Zrušení (pozastavení) ŽO	Podíl zrušení (pozastavení) ŽO z celkového počtu zkontrolovaných (%)
2001	64 000	21 327	33,3	*	*	9 025	42,3
2002	60 532	11 473	19,0	*	*	2 066	18,0
2003	62 293	9 835	15,8	2 962	30,1	638	6,5
2004	65 219	10 933	16,8	4 736	43,3	1 219	11,1
2005	67 246	10 825	16,1	4 747	43,9	838	7,7
2006	65 722	9 645	14,7	3 396	35,2	406	4,2
Celkem	—	74 038	—	15 841	38,4**	14 192 (3 101)**	19,1 (7,5)**

Tab. 8.3 – Kontrolní činnost živnostenských úřadů a cizinci s živnostenským oprávněním v Česku, 2001–2006

Zdroj dat: Interní 2007, Cizinci 2007

Poznámky: * Údaj není k dispozici. ** Jen za období 2003–2006.

		Cizinci s ŽO	Kontroly ŽÚ	Zrušení (pozastavení) živnosti na základě výsledků kontrolní činnosti ŽÚ
Cizinci s ŽO	Pearsonův koeficient korelace	1,000	0,943**	0,686**
	Sig. (2-tailed)		0,000	0,007
	N	14	14	14
Kontroly ŽÚ	Pearsonův koeficient korelace	0,943**	1,000	0,595*
	Sig. (2-tailed)	0,000		0,025
	N	14	14	14
Zrušení (pozastavení) živnosti na základě výsledků kontrolní činnosti ŽÚ	Pearsonův koeficient korelace	0,686**	0,595*	1,000
	Sig. (2-tailed)	0,007	0,025	
	N	14	14	14

Tab. 8.4 – Korelační analýza vybraných proměnných v krajích Česka, 2006

Zdroj: Vlastní výpočet

Poznámka: Při výpočtu závislosti byl použit Pearsonův korelační koeficient.

* Korelace je signifikantní na 95% hladině významnosti.

** Korelace je signifikantní na 99% hladině významnosti.

zrušených (pozastavených) živnostní cizinců, nicméně podíl porušení z celkově zkontrolovaných cizinců je stále velmi vysoký (30,1 %–43,9 %, více v tabulce 8.3).

Například v roce 2001 prováděly ŽÚ kontroly plnění pobytového režimu⁹⁷ u zahraničních fyzických osob a zrušily v Česku více než devět tisíc živnostenských oprávnění,

⁹⁷ Ve smyslu §5 odst. 4 živnostenského zákona a čl. VI., bodu 24. přechodných ustanovení zákona č. 356/1999.

z toho jen v Praze bylo zrušeno nebo pozastaveno 3650 živnostenských oprávnění. Vysoký počet zrušených živností byl následkem především nedohledání cizince na uvedené adrese či jeho nepřítomnosti v Česku (Interní 2007). Z našich zkušeností víme, že na jedné adrese oficiálně sídlí řádově i desítky provozoven cizinců, kteří se tam ve skutečnosti nezdržují a v některých případech zde není ani uveden název subjektu.

Podle oficiálních výsledků kontrol ŽÚ, které máme k dispozici ovšem pouze za Jihočeský a Ústecký kraj, tak v roce 2004 cizinci v těchto krajích nejčastěji porušovali živnostenský zákon např. provozováním jiné činnosti, než je deklarována, nepřítomností osoby se znalostí českého jazyka v provozovně, nevystavováním dokladů o prodeji a neplněním dalších formálních náležitostí (neoznačená provozovna, neinformování úřadu o změně dokladů, nepřijímání písemností). Přestupky cizinců dle státního občanství jsme neměli k dispozici. Z regionálního pohledu bylo za období 2001–2006 nejvíce živnostenských oprávnění zrušeno (pozastaveno) v Praze (5678) a Středočeském kraji (2058) a v Plzeňském kraji (1093). Interpretace této skutečnosti je ovšem velmi obtížná, neboť významný vliv na počty zjištěných přestupků může mít aktivita jednotlivých ŽÚ. Domníváme se však, že Praha se širším zázemím kumuluje více nelegálně podnikajících cizinců, kteří se zde lokalizovali v souvislosti s přirozenou ekonomickou atraktivitou jádrové oblasti, která zároveň poskytuje určitou anonymitu velkoměsta.

8.3. Závěr

Provedená základní analýza vychází z výsledků kontrolní činnosti kompetentních úřadů – SCPP/SCP, ÚP a ŽÚ, které sledují (ne)legalitu vstupu a pobytu cizinců, jejich práce a podnikání na území Česka. Pracovaly jsme s údaji buď v podobě, v jaké je dané kontrolní orgány postupují nadřízeným orgánům (příslušným resortním ministerstvům), nebo ve formě, ve které jsou publikovány ve Zprávě. Za hlavní referenční období byly zvoleny roky 2001 až 2006. Je třeba upozornit, že uvedená data vztahující se k různým aspektům procesu nelegální migrace umožňovala jen omezenou interpretaci, především v důsledku způsobu provádění kontrol (výběru kontrolovaných subjektů, kvalitě kontrol aj.), který je nejednotný, nereprezentativní a o němž není dostatek dostupných informací. Z těchto příčin mají analyzované údaje jen malou vypovídací hodnotu o reálném stavu sledovaných jevů. Druhým důvodem velkým k opatrnosti při interpretaci dat je, že analyzovaná data nevypovídají o závažnosti nelegálních aktivit migrantů, ale pouze o počtech prohřešků.

Ve sledovaném šestiletém období (2001–2006) došlo u kontrol nelegální migrace a podnikání cizinců k poklesu počtu zjištěných osob překračujících zákon. Vývoj u zjištěných nelegálně zaměstnaných neměl jednoznačný trend, spíše osciloval s výraznějším poklesem v roce 2004 pravděpodobně v souvislosti se vstupem Česka a sousedních zemí do EU a změnou podmínek pro zaměstnávání občanů EU. Velmi významný pokles v počtu zjištěných porušení legislativy byl zaznamenán u nelegálních přechodů státních hranic a nelegálních pobytů na území. Důvodů tohoto poklesu může být několik. Snížení počtu zadržovaných osob při nelegální migraci může být

způsobeno skutečným snížením tlaku na Česko, např. poklesem objemu tranzitních migrantů v důsledku zklidnění politické situace např. na Balkáně či Kavkaze, zkvalitněním ochrany hranic, uplatněním relevantních opatření v azylové proceduře vycházejících z mezinárodních úmluv či snahou pobývajících migrantů o „legalizaci“ pobytu (skrze turistické vízum či živnostenské oprávnění). Nicméně pokles počtu zadržených také může být výsledkem změn strategií nelegálních migrantů (např. větší zapojení převaděčských sítí, využívání falešných dokladů), které činí jejich odhalení těžším. V neposlední řadě může mít významný vliv struktura, kvalita a počet prováděných kontrol, o nichž bohužel nejsou standardně dostupné informace. Právě struktura kontrolní činnosti je zásadní, byť velmi málo poznanou proměnnou, která má dopad na získaná data ve všech oblastech procesu nelegální migrace.

U kontroly cizinců-podnikatelů došlo spíše k poklesu zjištěných závažnějších porušení, kdy ŽÚ přikročil ke zrušení (pozastavení) činnosti. Domníváme se, že za snížením stojí kontrolní činnosti úřadu, v rámci nichž jsou postupně rušeny živnosti cizinců, kteří se na území nevyskytují nebo se nevěnují podnikání.

Nelegální ekonomické aktivity (včetně nezdokumentovaného zaměstnávání) byly mezi lety 2002–2006 zjištěny u cca 17 % zkontrolovaných cizinců – 12 135 zaměstnanců a 5167 podnikatelů-živnostníků (pozastavení/zrušení živnosti). K tomu bylo v dané roky SCPP zjištěno 41 611 cizinců při nelegálním přechodu hranice a 74 536 cizinců nelegálně pobývajících v Česku. Z hlediska struktury zjištěných osob dle státního občanství v údajích o porušování pobytového režimu a o nelegálním zaměstnávání jasně dominovali ukrajinští občané, dále významnější počet cizinců měl občanství vietnamské či některého z post-sovětských států. U zjištěných nelegálně zaměstnaných byli navíc velmi početní občané Slovenska, kteří se naopak neobjevili ve statistikách porušení pobytu z důvodu jejich speciálního pobytového režimu v Česku. Cizinci zadrženi při nelegálním přechodu hranice pak měli strukturu dle občanství jinou, z důvodu odlišnosti charakteru tohoto nelegálního migračního procesu (spíše tzv. tranzitní migrace).

Ze srovnání výsledků obou typů kontrol ekonomických aktivit cizinců lze konstatovat, že ŽÚ jsou v kontrolách cizinců podstatně aktivnější. Ač oba typy úřadů za období 2002–2006 zkontrolovaly přibližně stejný počet cizinců (cca 52 000), je třeba tyto počty hodnotit v relaci s celkovým objemem „základního souboru“, tj. počtu legálně zaměstnaných, resp. legálně podnikajících, neboť počet cizinců-živnostníků byl průměrně o polovinu menší než počet zaměstnaných cizinců. Ovšem opět je nutné vzít v úvahu možnou odlišnost kvality a struktury kontrolní činnosti mezi oběma institucemi.

Právě kvalita a struktura kontrol jsou zásadním faktorem a současně i „neznámou“ při hodnocení zjištěných údajů o různých aspektech procesu nelegální migrace a nelegálních ekonomických aktivit migrantů. Domníváme se, že metodické plánování (např. zaměření na vybraný typ zaměstnavatelů dle sektoru či velikosti podniku nebo naopak „důsledná statistická nahodilost“ kontroly) a sjednocení kontrolní činnosti (alespoň v rámci daného typu kontrolní instituce) by výrazně přispělo ke zvýšení vypovídací hodnoty získaných dat o skutečném rozsahu sledovaných fenoménů na českém trhu práce.

GEOGRAFIE – SBORNÍK ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI
ROK 2007 ● ČÍSLO 2 ● ROČNÍK 112

JOSEF NOVOTNÝ, EVA JANSKÁ, DITA ČERMÁKOVÁ

**ROZMÍSTĚNÍ CIZINCŮ V ČESKU A JEHO
PODMIŇUJÍCÍ FAKTORY: POKUS O KVANTITATIVNÍ
ANALÝZU**

J. Novotný, E. Janská, D. Čermáková: *Spatial distribution of immigrants in Czechia and its influencing factors: an attempt at quantitative analysis.* – Geografie–Sborník ČGS, 112, 2, pp. 204–220 (2007). – This paper focuses on spatial distribution of immigrants in districts of Czechia. Firstly, a brief description of the distribution is given with respect to the main groups of immigrants according to their citizenship. Then we examine the issue empirically by correlation and regression analyses trying to find out which factors explain the immigrants' distribution. A significant relationship has been found between geographical macro-position of districts and both the absolute numbers and relative shares of foreigners in population. Interestingly, the factor of settlement hierarchy is significant only for the absolute numbers of immigrants. In addition, factors such as aggregate economic level and unemployment rate have not been found significant when controlling for other factors. A question for further research is the relationship that has been indicated between both the characteristics of foreigners' distribution and the level of criminality.

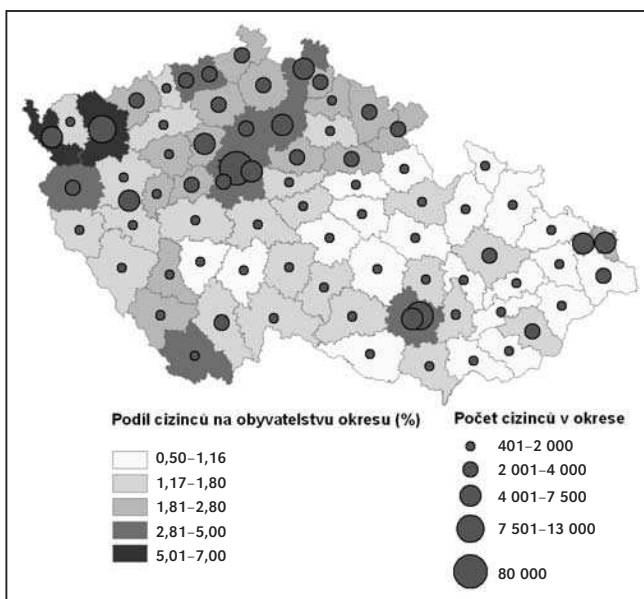
KEY WORDS: distribution of immigrants in Czechia – socio-economic factors – correlation and regression analysis.

Auři děkují za finanční podporu grantu GAČR č. 403/04/P097 a výzkumného záměru MŠM 0021620831.

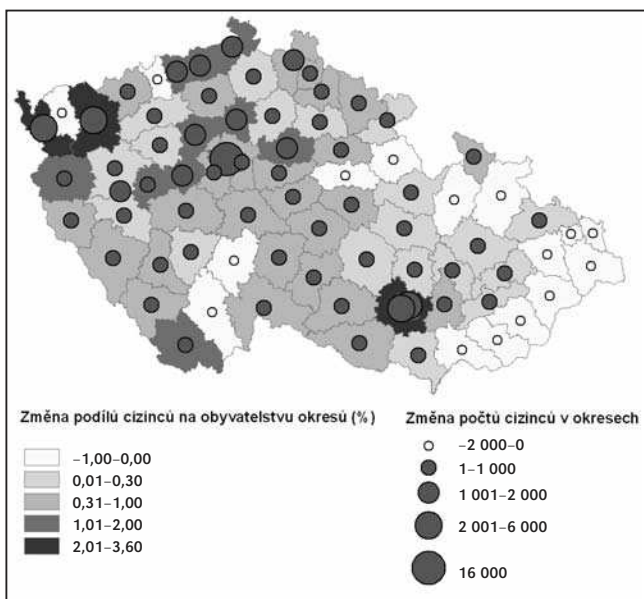
Úvod

Stále se zvyšující počty imigrantů v Česku od druhé poloviny 90. let (téměř 2,5krát za posledních 10 let, tj. do roku 2004) vedou odborníky k mnoha otázkám, které se vztahují zejména k problematice adaptace/integrace cizinců v majoritní společnosti, ale také k jejich rozmístění (Janská 2006). Od poválečného odsunu 2,8 milionů Němců (1945–1947) nedocházelo v Česku až do počátku 90. let 20. století k významnějším migračním změnám. I přesto, že nyní tvoří cizinci „pouhé“ cca 3 % celkové populace země (ČSÚ), lze pozorovat v rámci republiky území jejich výraznější koncentrace.

Z hlediska rozmístění cizinců mezi okresy je na první pohled zřejmý západovýchodní gradient, resp. rozdíl mezi západní a východní částí republiky, kdy se počty cizinců snižují směrem k východu (viz obr. 1 a 2). Výjimkou jsou okresy největších měst a v první řadě hlavní město Praha, které je největším a nejvýznamnějším migračním magnetem Česka. Kromě toho je výraznější zastoupení cizinců ze sousedních zemí v okresech u hranic s danou zemí (obr. 3 a 4). V jiných případech se můžeme domnívat, že svou roli hrají ekonomické podmíněnosti (obr. 5 a 6), spojené v případě Vietnamců s etnickou sounáležitostí (obr. 7; např. Čermáková 2002, Valenta 2006).



Obr. 1 – Cizinci v okresech Česka (rok 2004). V legendě vlevo: podíl cizinců na celkovém počtu obyvatel okresu (v procentech), vpravo: počet cizinců v okresech.

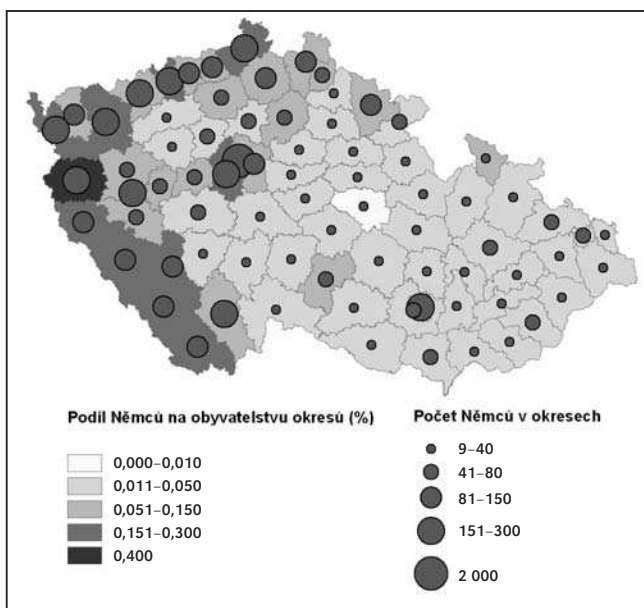


Obr. 2 – Změna v relativních a absolutních počtech cizinců v okresech Česka v období 1996-2004. V legendě vlevo: změna podílů cizinců na celkovém počtu obyvatel okresu (v procentech), vpravo: změna počtu cizinců v okresech.

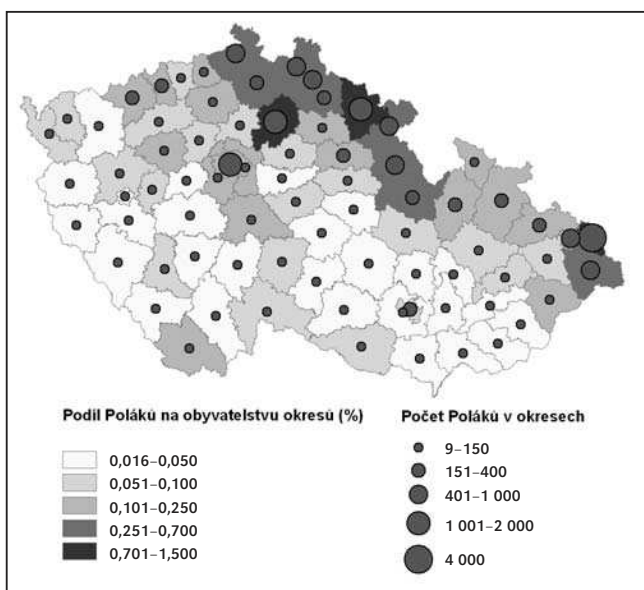
Článek si klade za cíl přiblížit změny a vývoj prostorového rozmístění cizinců v Česku od počátku 90. let a pokusit se prostřednictvím korelační a regresní analýzy najít faktory, které toto rozmístění podmiňují.

Cíle, východiska a hypotézy

Jedním ze základních cílů je popis vývoje a stavu rozmístění cizinců v jednotlivých okresech podle země původu a ekonomického zařazení cizinců. Dalším cílem je pak analýza faktorů, které rozmístění cizinců podmiňují či ovlivňují. V tomto ohledu si logicky můžeme položit otázku, zdali se jedná spíše o faktory specifické (resp. specificky spojené s problematikou mezinárodní migrace) nebo zda je rozmístění cizinců odvislé od obecných podmínek regionální diferenciace Česka. Zde můžeme vycházet z řady prací, kterými byly opakovaně doloženy hlavní podmíněnosti a tendence regionálního (regionálně-ekonomického) vývoje (vedle dalších např. Hampl et.al. 2001; Dostál, Hampl 2004). V pořadí podle významnosti jednotlivých faktorů bývají zmiňovány: pozice v sídelní hierarchii (výsadní postavení Prahy a dále ostatních metropolitních areálů), faktor „makropolohy“



Obr. 3 – Němci v okresech Česka v roce 2005. V legendě vlevo: podíl Němců na celkovém počtu obyvatel okresu (v procentech), vpravo: počet Němců v okresech.



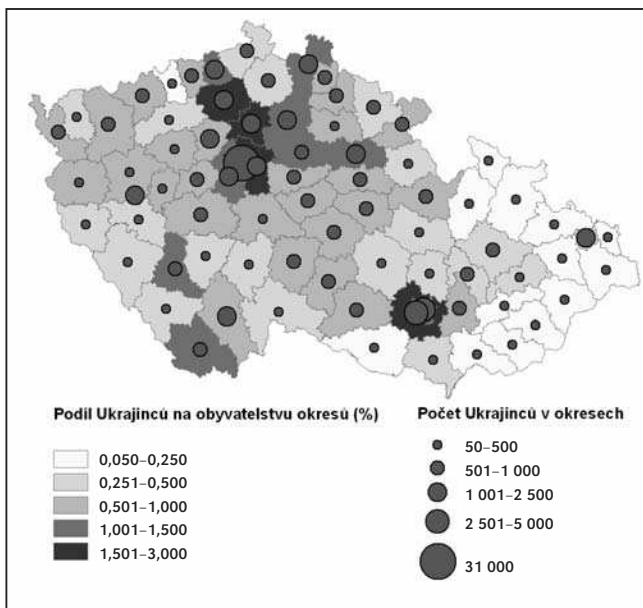
Obr. 4 – Poláci v okresech Česka v roce 2005. V legendě vlevo: podíl Poláků na celkovém počtu obyvatel okresu (v procentech), vpravo: počet Poláků v okresech.

(tzv. západovýchodní gradient, resp. přesněji orientace ZJZ-VSV) a struktury ekonomiky (zejm. negativní vlivy „zděděné“ ekonomické specializace). V tomto smyslu proto formulujeme úvodní hypotézu jako předpoklad, že také rozmístění cizinců je determinováno hlavně socioekonomickou úspěšností jednotlivých regionů s výsadní explanační rolí výše uvedených faktorů.

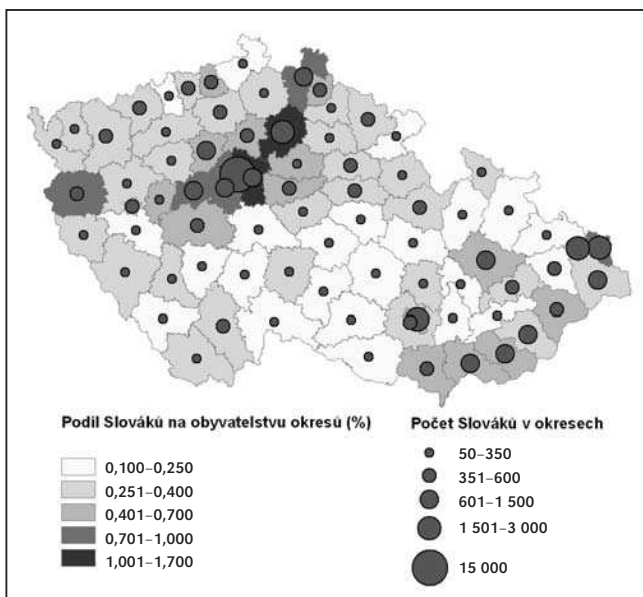
Ze souboru potenciálních „alternativních“ podmiňujících faktorů, specifických pro oblast mezinárodní migrace, předpokládáme význam již výše uvedené vzdálenosti od hranic, tj. formulujeme jednoduchou hypotézu o relativně vyšším zastoupení cizinců v příhraničních regionech (pochopitelně zejména pak cizinců ze zemí, s kterými Česko sousedí).

Další východiska pro hypotézy o podmínkách rozmístění cizinců můžeme hledat v nejznámějších teoriích mezinárodní migrace (např. Massey a kol. 1993, Brettel a kol. 2000). Z těch ekonomicky orientovaných se, vedle již uvedeného významu rozdílů v celkové ekonomické úspěšnosti regionů, může jednat o roli strukturálně-ekonomických cha-

rakteristik jednotlivých regionů (viz např. tzv. teorie dvojího trhu, Sassen 2001). V tomto smyslu můžeme předpokládat význam faktoru struktury



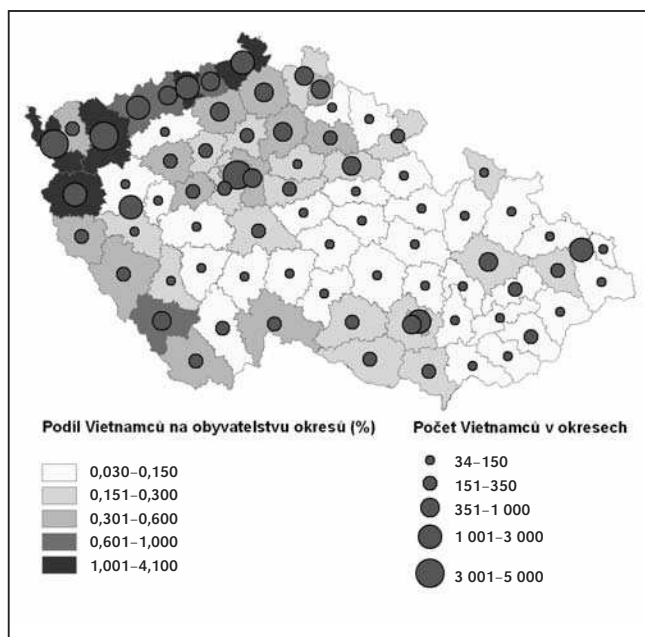
Obr. 5 – Ukrajinci v okresech Česka v roce 2005. V legendě vlevo: podíl Ukrajinců na celkovém počtu obyvatel okresu (v procentech), vpravo: počet Ukrajinců v okresech.



Obr. 6 – Slováci v okresech Česka v roce 2005. V legendě vlevo: podíl Slováků na celkovém počtu obyvatel okresu (v procentech), vpravo: počet Slováků v okresech.

ekonomických aktivit, resp. zastoupení určitých ekonomických odvětví, ve kterých se cizinci uplatňují. Související jsou také podmíněnosti spojené s trhem práce, kde lze (mimo jiné) předpokládat potenciální vliv faktorů jako úroveň nezaměstnanosti nebo intenzita pracovních příležitostí (podíl zaměstnaných na celkovém obyvatelstvu). Další okruh logicky očekávatelných faktorů můžeme asociovat s tzv. teorií sítí, která tvrdí, že chování imigrantů včetně výběru jejich cílového regionu se řídí zejména již existujícími kontakty na daný region. „Primitivní“ hypotéza spojená s tímto faktorem může být např. postavena na předpokladu, že noví imigranti budou následovat své předchůdce a směřovat zejména do regionů, kde již nacházíme vyšší podíly cizinců, čímž by se měla teoreticky dále zvyšovat územní nerovnoměrnost jejich rozmístění. Dále lze vycházet z některých aspektů institucionální teorie mezinárodní migrace, která mimo jiné ukazuje na spojení procesů migrace s různými aktivitami jednotlivců i organizací, jako např. zprostřed-

kování práce a ubytování, obstarávání potřebných dokladů a povolení nebo také třeba organizování přechodů hranic či fingovaných sňatků. Jelikož se



Obr. 7 – Vietnamci v okresech Česka v roce 2005. V legendě vlevo: podíl Vietnamců na celkovém počtu obyvatel okresu (v procentech), vpravo: počet Vietnamců v okresech.

Poznámka: Velikost terčů ani stupnice legend v jednotlivých mapkách si vzájemně neodpovídají z důvodu značně odlišných absolutních i relativních údajů za jednotlivé ukazatele.

často jedná o ilegální činnosti, lze snad v tomto smyslu předpokládat také intenzivnější činnost cizinců v regionech s vyšší kriminalitou, která by mohla představovat další z možných explanačních faktorů. V této souvislosti je ale možné vyslovit i protikladné tvrzení, a sice, že cizinci preferují regiony bezpečnější, s nižší kriminalitou. Dílčím argumentem může být v tomto ohledu i skutečnost, že tato analýza postihuje pouze legálně pobývající cizince, kteří nemusí být do uvedených činností zapojeni v takové míře jako cizinci pobývající zde ilegálně. Spíše zde ovšem jde o zdůraznění potenciální podmíněnosti rozmístění ci-

zinců regionálními rozdíly v kvalitě života obecně – vedle faktoru bezpečnosti (nižší kriminality) dále např. dostupností služeb, bydlení nebo kvalitou životního prostředí atd.

Výběr dat a jejich zdroje

V článku jsou použita převážně data z ČSÚ, kam se shromažďují z průběžných registrů jednotlivých institucí, zejm. MV ČR, MPO ČR, MPSV ČR dostupná za jednotlivé roky, neboť data z posledního Censu 2001 jsou bohužel pro svoji velkou chybu, a to nesečtení 48 % legálně žijících cizinců nevhodná (např. Čermáková 2002). V analýze pracujeme s celkovými evidovanými počty cizinců¹, nejsou brány v úvahu ilegálně pobývající cizinci, jejichž počty můžeme pouze odhadovat² a azylanti, kterých je však vzhledem k evidovanému po-

¹ Pochopitelně by bylo vhodnější využít data o ekonomicky aktivních cizincích, ale ta nejsou k dispozici pro období před počátkem platnosti nového zákona o zaměstnanosti (435/2004) a dodnes nejsou úplná. Tento zákon nově zavedl povinnost registrace pro cizince s trvalým pobytem na příslušných úřadech práce, ovšem bez zpětné platnosti, tudíž cizinci, kteří získali zaměstnání před listopadem 2004, ve statistice ekonomicky aktivních cizinců stále chybí.

² Je odhadováno, že na území Česka žije 200 tis. cizinců s nelegálním pobytem (Drbohlav 2003).

čtu ostatních cizinců relativně málo (mezi roky 1993 a 2004 získalo v Česku azyl 1 510 cizinců).

Kvantitativní analýzu rozmístění cizinců lze provést na úrovni okresů, za které lze získat informace o státní příslušnosti, typu pobytu a zastoupení v odvětvích ekonomiky. I přesto, že tato data mají řadu nedostatků, mohou mít významnou vypovídací hodnotu (např. Čermáková 2005, Holá 2004). Výběr proměnných, kterými se v dalších analýzách pokoušíme vysvětlovat rozmístění cizinců byl do značné míry závislý na tom, které jevy lze sledovat v rozvedení po okresech. Většina těchto dat proto pochází z publikací ČSÚ (zejm. Okresy České republiky). Do prvotní analýzy byly dále zahrnuty informace vypovídající o regionálních rozdílech v rozložení přímých zahraničních investic (zdrojem byly údaje ČNB) a v podnikatelské aktivitě (fyzické osoby registrované/deregistrované k platbě DPH – ministerstvo financí).

Vývoj územního rozmístění cizinců od počátku 90. let

V první polovině 90. let se počet cizinců ve všech krajích zvětšil dvakrát až čtyřikrát (více Čermáková 2005).³ Největší přírůstky cizinců byly zaznamenány v Západočeském a Středočeském kraji, kam směřovaly nejpočetnější skupiny cizinců především z Ukrajiny a Vietnamu. V tomto období se začíná projevovat nižší atraktivita Severomoravského a Severočeského kraje. Opačný trend, tedy pokles imigrace, byl zaznamenán ve druhé polovině 90. let a měl za následek řádové snížení toků cizinců do regionů. Nicméně všechny kraje kromě Severomoravského a Prahy dále zaznamenávaly přírůstek cizinců. Největší toky nadále směřují do západních Čech (Karlovy Vary, Cheb) a nově do jižních Čech (především Český Krumlov), dále také posiluje zázemí Prahy. V období od roku 2000 do současnosti nedochází k žádným významným změnám trendů toků. Kromě stále atraktivitě okresů v Karlovarském kraji směřují cizinci také do Brna a jeho zázemí, oproti předešlému období opět posiluje Praha a některé okresy ve Středočeském

Tab. 1 – Koncentrace cizinců „v rámci“ obyvatelstva okresů Česka (Giniho koeficient koncentrace)

	1996	2000	2004
Cizinci celkem	0,37	0,34	0,38
Cizinci – trvalý pobyt			0,32
Cizinci – dlouhodobý pobyt			0,44

Poznámka: Giniho koeficient koncentrace cizinců by se rovnal nule, kdyby všechny okresy vykazovaly shodný podíl cizinců na obyvatelstvu okresu (tj. rozmístění cizinců by odpovídalo rozmístění obyvatelstva).

Výpočet Giniho koeficientu: Giniho koeficientem (G) zde měříme koncentraci cizinců (či obyvatelstva v následující tab. 2, tj. jevu y) v rámci jevu x (zde obyvatelstvo nebo rozloha okresů i, j, \dots, n v tab. 2). Výpočet může být proveden např. jako:

$$G = 1/2(\bar{y}/\bar{x}) \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |(y_i/x_i) - (y_j/x_j)| f_{x_i} f_{x_j}$$

kde f_x odpovídá podílu obyvatelstva (či rozlohy) okresů na celkové rozloze Česka.
Zdroj: vlastní výpočet z dat ČSÚ.

³ Z důvodu nedostupnosti dat můžeme sledovat toky cizinců v první polovině 90. let jen na úrovni krajů.

Tab. 2 – Územní koncentrace obyvatelstva a cizinců (Giniho koeficient koncentrace)

	1996	2000	2004
Obyvatelstvo	0,40	0,41	0,40
Cizinci celkem	0,65	0,63	0,64
Cizinci – trvalý pobyt			0,60
Cizinci – dlouhodobý pobyt			0,69

Poznámka: Giniho koeficient územní koncentrace daného jevu (zde obyvatelstva či cizinců) by se rovnal nule, kdyby byl tento jev územně rovnoměrně rozmístěn (zde tedy, kdyby všechny okresy vykazovaly shodnou hustotu zalidnění, resp. distribuce cizinců). Pro postup výpočtu viz poznámka u tab. 1.

Zdroj: vlastní výpočet z dat ČSÚ.

kraji (viz obr. 2). Z výše popsaného vývoje vyplývá, že cizinci se na našem území rozmísťují nerovnoměrně a jejich koncentrace je vyšší než u majoritní populace. Z vypočtených Giniho koeficientů koncentrace cizinců „v rámci“ obyvatelstva okresů (tab. 1) a „v rámci“ území okresů (tab. 2) je zřetelné, že územní rozmístění cizinců je v porovnání s obyvatelstvem Česka nerovnoměrnější. Charakter rozmístění cizinců se vytvářel především v první polovině 90. let, jak je patrné z relativně stabilního vývoje koeficientů koncentrace. Jak se patrně také dalo očekávat, výpočty navíc dokládají rovnoměrnější rozmístění cizinců s trvalým pobytem než cizinců s pobytem dlouhodobým (víza nad 90 dnů).

Mezi základní rysy dnešního rozmístění cizinců patří (přinejmenším z hlediska absolutních počtů cizinců) preference tzv. městských okresů jako je Praha, Brno, Ostrava a jejich širšího zázemí proti venkovským regionům či regionům tzv. vnitřních periferií. Patrný rozdíl existuje mezi Čechami a Moravou, kdy Morava, až na zmíněné městské okresy, vykazuje nízké počty cizinců i jejich podílů na počtech obyvatel (obě tyto charakteristiky popisující rozmístění cizinců jsou odděleně testovány v další části). Dále je v Čechách patrný rozdíl mezi regiony ležícími na sever a na jih od Prahy, kde severní část je pro cizince daleko přitažlivější. Tato skutečnost může být ovlivněna např. existencí pracovních míst spojených se zahraničními investicemi do automobilového průmyslu v okresech Mladá Boleslav a Kolín.⁴

Rozmístění cizinců z hlediska země původu v sobě odráží řadu dalších faktorů (od osobních po ekonomické), které ovšem není možné z dostupných statistik hodnotit. Tyto informace je možné získat až cíleným kvalitativním výzkumem. Již bylo v úvodu zmíněno, že příhraniční okresy obecně mají oproti vnitřním okresům vyšší podíl cizinců z příslušné sousední země. To platí pro Němce, Poláky, méně již pro Slováky (obr. 3, 4, 6), kteří jsou vzhledem k historicko-kulturnímu propojení obou zemí přítomní i v jiných okresech Česka. Vzhledem k tomu, že v Česku platí odlišné zákony pro cizince z třetích zemí⁵, kdy je státními orgány ověřována potřeba cizince na trhu práce, lze předpokládat, že právě těmto cizincům bude uděleno povolení k zaměstnání v okresech, kde je vysoká poptávka po pracovní síle tedy v okresech s největší ekonomickou dynamikou. U námi

⁴ Podobný trend se též odehrává na Slovensku v souvislosti s probíhajícími (francouzská a korejská automobilka) i plánovanými zahraničními investicemi v některých krajích (např. Trnava, Žilina, Nitra či Košice), kdy se očekává nárůst cizích pracovních sil a tím i změna územního rozmístění cizinců (Jurčová a kol. 2004, in Divinský 2005).

⁵ Jedná se o cizince ze zemí mimo EU.

Tab. 3 – Územní koncentrace skupin cizinců dle jejich původu a obyvatelstva Česka (Giniho koeficient koncentrace)

1. Rusové	0,84	5. Ukrajinci	0,70
2. Poláci	0,75	6. Slováci	0,65
3. Moldavci	0,72	7. Němci	0,64
4. Vietnamci	0,71	8. Obyvatelstvo Česka	0,40

Poznámka: viz poznámka u tab. 1 a 2.
Zdroj: vlastní výpočet z dat ČSÚ.

vybraných skupin by se toto mělo týkat Ukrajinců (obr. 5), ale také Moldavanů. Specificky se chovající skupinou jsou Vietnamci (obr. 7), kteří v Česku pobývají především za účelem podnikání v maloobchodu a svou činnost zaměřují jak na majoritu (z tohoto důvodu jsou v každém okrese), tak na kupní sílu z Německa a Rakouska, tudíž je nalezneme právě v příhraničních oblastech. Ze sledovaných skupin cizinců mají nejvyšší míru koncentrace Rusové (viz tab. 3), kteří žijí v Praze a okolí a též v důsledku historických kontaktů v Karlových Varech (Drbohlav, Lupták, Janská, Bohuslavová 1999). Počty migrantů z vyspělých (západních) zemí jsou poměrně nízké, zato jejich koncentrace je „nadprůměrná“ (pokud neuvažujeme německé a rakouské imigranty) v městských regionech, zejména v Praze.

Korelační a regresní analýza

V této části se využitím korelační a regresní analýzy pokusíme identifikovat hlavní faktory, které podmiňují/vysvětlují územní distribuci cizinců v Česku. Toto hodnocení je zaměřeno na podmíněnosti meziokresních rozdílů v souhrnných počtech cizinců a v jejich podílech na obyvatelstvu okresů. Logika analýzy je postavena na výše uvedené výchozí otázce, zda jsou faktory podmiňující rozmístění cizinců shodné s obecnými determinanty regionální (resp. regionálně-ekonomické) diferenciací Česka, nebo zda se jedná spíše o faktory, které lze spojovat specificky s fenoménem mezinárodní migrace. Postup kvantitativní analýzy lze schematicky naznačit následujícím přehledem: stanovení hypotéz › výběr vstupních proměnných › identifikace potenciálních vztahů mezi proměnnými › vícerozměrná lineární regrese › stanovení závěrů.

Exaktní doložení uvedených hypotéz je pochopitelně omezeno statistickými informacemi, které jsou na měřítkové úrovni okresů Česka k dispozici. V závislosti na dostupných datech jsme se proto nejprve zaměřili na analýzu širokého souboru 24 nezávisle proměnných (viz poznámka pod tabulkou 4), které by mohly potenciálně vysvětlovat územní rozmístění cizinců. V tomto souboru proměnných byly nejprve výpočty korelačních koeficientů (ANOVA či Chi-kvadrát v případech kategoriálních proměnných) prověřovány jednoduché (dvojrozměrné) závislosti či asociace. Pokud byl statisticky významný vztah zjištěn (viz tab. 4), pokusili jsme se jej dále prostřednictvím parciálních korelací či případně jednodušší regresní analýzy „očistit“ od vlivu dalších proměnných (zde zejména od vlivu faktoru sídelní hierarchie). Tímto způsobem jsou identifikovány základní souvislosti mezi proměnnými, které nám mají pomoci vhodně navrhnout vícerozměrný regresní model (resp. modely) pro komplexnější odhad významu jednotlivých faktorů a charakteru jejich spolupůsobení.

Dalším krokem byl výběr vstupních proměnných a identifikace potenciálních vztahů mezi nimi. Závisle proměnnými pro realizovaná hodnocení jsou tedy charakteristiky popisující územní rozmístění cizinců v Česku. V tomto ohledu nalézáme dva základní typy regionálních (zde meziokresních) disproporcí. Jedním je variabilita okresů z hlediska absolutních počtů cizinců a druhým je variabilita okresů v podílech cizinců na obyvatelstvu. Logický předpoklad, že absolutní a relativní počty imigrantů v jednotlivých okresech spolu souvisí, dokládá jejich silná pozitivní korelace. Informace, kterou oba tyto indikátory přinášejí je podobná, nikoliv ovšem shodná. To také koresponduje s jejich podobným, nikoliv ovšem shodným charakterem vztahů vůči ostatním uvažovaným nezávisle proměnným (viz tab. 4).

Diferenciaci okresů z hlediska jejich pozice v sídelní hierarchii se v této práci pokoušíme postihnout jednak celkovými počty obyvatel jednotlivých okresů a dále rozdělením okresů do kategorií na metropolitní, ostatní městské, zázemní metropolitní a ostatní. Do této skupiny proměnných pak také zařazujeme podíl obyvatel ve městech, který se též vztahuje k charakteru sídelní struktury. Z hlediska šetřených vztahů není překvapením skutečnost, že se s růstem populační velikosti okresů zvyšují i počty cizinců⁶. Zajímavějším zjištěním naopak je, že s počtem obyvatel okresu nerostou relativní podíly cizinců. Tento fakt však patrně nelze přímo interpretovat jako nezávislost relativních počtů cizinců na faktoru sídelní hierarchie. Jde spíše o to, že jednoduchá proměnná populační velikost okresů nepostihuje rozdíly v sídelní struktuře jednotlivých okresů ideálně. Užijeme-li rozdělení okresů do výše uvedených kategorií, je faktor sídelní hierarchie statisticky významný jak z hlediska absolutních, tak i relativních počtů cizinců v okresech. Obdobně pak na tento vztah poukazuje i signifikantní pozitivní korelace obou indikátorů, kterými zde sledujeme rozmístění cizinců, s mírou urbanizace okresů.

Druhým z uvedených činitelů regionální diferenciace Česka je poloha okresu vzhledem k západním hranicím, resp. přesněji tzv. polohový gradient ve směru ZJZ-VSV. Tento faktor postihujeme rozdělením okresů do 5 skupin podle jejich geografické polohy. Zatímco absolutní počty cizinců jsou na této charakteristice polohy okresů statisticky nezávislé, podíly cizinců na obyvatelstvu ve směru ZJV-VSV v průměru klesají. Tato souvislost se přitom nejeví být falešná, obdobný vztah zjišťujeme i po očištění od vlivu dalších proměnných, jako např. sídelní hierarchie nebo meziokresních rozdílů v míře nezaměstnanosti, průměrných mzdách atp. Dalším faktorem, který souvisí s geografickou polohou okresu a jehož význam jsme prověřovali, je vzdálenost okresu od hranic Česka. Orientační rozlišení poskytlo prosté rozdělení okresů do dvou skupin na jednotky příhraniční (plus Ostrava) a ostatní. Tato kategoriální proměnná ovšem není statisticky asociována ani s celkovými počty cizinců v okresech a ani s jejich relativními podíly na obyvatelstvu jednotlivých okresů.

Významově třetím z uváděných základních podmínek regionální diferenciace Česka je struktura ekonomiky, resp. nepříznivá ekonomická specializace některých regionů. V tomto ohledu bylo do analýzy zahrnuto několik proměnných vztahujících se k odvětvové struktuře regionálních ekonomik. První z nich reprezentuje rozdělení okresů do kategorií podle relativizovaných podílů zaměstnanosti ekonomicky aktivních obyvatel v základních hospodář-

⁶ Kvůli požadavku linearit vztahů jednotlivých vztahů uvažujeme počty obyvatel i počty cizinců v logaritmech.

Tab. 4 – Dvojozměrné vztahy mezi proměnnými (Pearsonův korelační koeficient, ANOVA, Chi-kvadrát)

		A		B			C	D		E		F		G			H
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
A	1																
	2	**	+	+	a	+		+	+	a	+	+	+	+	+	+	+
B	3	**			a	+	a	+	+	a	+		+				+
	4	**	**	**		a		a	a	a	a		+				
	5	**	**	**	**			+	+	a	+		+				+
C	6		**	**								a		a	a	a	
D	7	**	**	**	**	**			+	a	+	-	+	+	+		+
	8	**	**	**	**	**		**		a	+		+				+
E	9	**	**	**	**	**		**	**		a		a		a		
	10	**	**	**	**	**		**	**	**			+				+
F	11		*		*	*	**	*	**				-	-	-		
	12	**	**	**	**	**		**	**	**	**	**					+
G	13	*	**				**	**				*			+	+	
	14	*	**				**	*		**		*		*		+	+
	15	**	*			**	*					*		**	**	+	+
H	16	**	**	**		**		**	**		**	**		*	**	**	

Poznámky: +/- charakter korelace, a – asociace (ANOVA, Chi-kvadrát), **/* signifikantní na hladině 0,01/0,05. Do tabulky byly zařazeny pouze proměnné, které vykazují statisticky významnou korelaci/asociaci s počty cizinců nebo s jejich podíly na obyvatelstvu okresů. Zařazené proměnné: A – CIZINCI (1 – počet cizinců v logaritmech, 2 – podíl cizinců na obyvatelstvu okresu v %), B – SÍDELNÍ HIERARCHIE (3 – počet obyvatel v logaritmech, 4 – skupiny okresů: metropolitní, zázemní metropolitní, ostatní městské, ostatní, 5 – podíl obyvatelstva ve městech v %), C – MAKROPOLOHA (6 – gradient ZJZ-VSV: 5 skupin okresů), D – EKONOMICKÁ UROVEŇ (7 – průměrná mzda zaměstnanců, 8 – ekonomický agregát na obyvatele), E – EKONOMICKÁ STRUKTURA (9 – struktura zaměstnanosti: 6 typů okresů, viz pozn. pod čarou č. 7, 10 – podíl počtů zaměstnanců ve službách / stavebnictví+průmyslu+zemědělství), F – ZAMĚSTNANOST (11 – míra nezaměstnanosti, 12 – intenzita pracovních příležitostí), G – MIGRAČNÍ INTENZITA (13 – přírůstek stěhováním na obyvatele, 14 – změna v počtu cizinců 1996-1999 na obyvatele, 15 – změna v počtu cizinců 2003-2004 na obyvatele), H – OSTATNÍ (16 – počet zjištěných trestných činů na obyvatele). Vyřazené proměnné: vzdálenost od hranic: příhraniční (a Ostrava) vs. ostatní, volná pracovní místa na obyvatele, registrované/deregistrované FO k platbě DPH na obyvatele, Přímé zahraniční investice na obyvatele, zaměstnanost ve stavebnictví, tržby z průmyslové činnosti na obyvatele, počet dokončených bytů na obyvatele mezi lety 2000–2004, územní intenzita emisí (průměr pořadí okresů podle emisí SO₂, NO_x a CO na km²).

ských sektorech⁷ Hrubější, ale zato spojitou charakteristikou je pak indikátor odpovídající podílů počtu zaměstnanců ve službách ku součtu počtů zaměstnanců v průmyslu, stavebnictví a zemědělství. Obě uvedené proměnné vykazují významný vztah s počty cizinců i s jejich podíly na obyvatelstvu okresů. Jedná se přitom o vztah pozitivní (u spojitě proměnné), který může být interpretován jako zjištění silnějšího zastoupení cizinců v okresech s vyšším podílem zaměstnanosti ve službách. Tento faktor zůstává v ohledu k rozmístění

⁷ Jedná se o údaje k roku 2001 a typologii ČSÚ. Okresy jsou rozděleny do šesti skupin podle zaměstnanosti v jednotlivých sektorech vztahované k celostátnímu průměru (tj. např. kategorie s nadprůměrnou zaměstnaností ve službách a zároveň s podprůměrnou zaměstnaností v průmyslu a zemědělství a pak obdobně dále ostatní variace).

cizinců významný po očištění vztahu o vliv sídelní struktury.⁸ Další prověřované indikátory vztahující se k vybraným aspektům ekonomické struktury byly zaměstnanost ve stavebnictví a úroveň tržeb z průmyslové činnosti na obyvatele. V těchto případech ovšem nebyl zaznamenán statisticky významný vztah s charakteristikami rozmístění cizinců.

S nepříznivou ekonomickou strukturou regionů se obvykle pojí i problémy v oblasti trhu práce, jako jsou malá profesní mobilita, nezaměstnanost, nižší intenzita pracovních příležitostí (nižší podíl zaměstnaných na celkovém obyvatelstvu) atp. Zatímco intenzita pracovních příležitostí vykazuje signifikantní pozitivní souvislost s absolutními počty i relativními podíly cizinců, v případě míry nezaměstnanosti byla zjištěna (slabší) korelace jen s relativními podíly cizinců na obyvatelstvu okresů. Jak u nezaměstnanosti, tak i u intenzity pracovních příležitostí však uvedené vztahy vymizí, pokusíme-li se kontrolovat vliv proměnných průměrná mzda zaměstnanců a sídelní hierarchie.

Jelikož jsme v předchozích odstavcích konstatovali, že základní podmíněnosti regionálně-ekonomické diferenciaci (sídelní hierarchie, makropolo- ha a ekonomická struktura) jsou také relativně důležitými vysvětlujícími faktory pro územní rozmístění cizinců, lze přirozeně podobné zjištění očekávat i v případě indikátorů celkové ekonomické úrovně. Indikátory ekonomické úrovně okresů zde zastupují průměrná mzda zaměstnanců a ekonomický agregát (součin průměrné mzdy a počtu pracovníků) na obyvatele. Oba ukazatele zjevně nesou podobnou informaci, a proto není překvapující jejich podobné chování z hlediska vztahů s ostatními studovanými proměnnými. Podle očekávání vykazují pozitivní souvislost jak s absolutními, tak i relativními počty cizinců v okresech a síla tohoto vztahu přetrvává i pokud se jako v předchozích případech pokusíme uvážit vliv faktoru sídelní hierarchie.

Další skupina faktorů charakterizuje intenzitu migrace v jednotlivých okresech, přičemž jsou zde uvažovány relativizovaný přírůstek stěhováním a změny počtů cizinců na obyvatele mezi lety 1996–1999 a v posledním sledovaném roce 2003–2004. Zařazení první z uvedených proměnných má ukázat, zda charakter rozmístění cizinců souvisí s celkovou intenzitou imigrace (včetně vnitrostátní). Další dvě proměnné testují předpoklad vyvozený z teorie sítí, že cizinci budou následovat své předchůdce do podobných regionů (tj. že počty i podíly cizinců budou vyšší v okresech, které vykazují nebo již dříve vykazovaly vyšší intenzitu mezinárodní imigrace). Minimálně ze statistického hlediska se tyto předpoklady zdají být oprávněné, příslušné koeficienty naznačují signifikantní pozitivní souvislosti uvedených proměnných jak s počty cizinců v okresech, tak i s jejich podíly na obyvatelstvu okresů.

Do skupiny ostatních proměnných byla zařazena řada dalších charakteristik, které by potenciálně mohly s územním rozmístěním cizinců souviset. Jedná se o indikátory poukazující na meziokresní rozdíly v úrovni kriminality (počet zjištěných trestných činů na obyvatele), kvalitě životního prostředí (průměrné pořadí okresů z hlediska územní intenzity emisí SO₂, NO_x a CO), stáří obyvatelstva, intenzitě bytové výstavby (počet dokončených bytů na

⁸ K tomu lze podotknout, že cizinci mají shodný podíl povolení k zaměstnání/podnikání ve službách a průmyslu (v zemědělství je aktivních 6 %). Na základě této informace proto nelze říci, že by převažovalo uplatnění cizinců ve službách. Možným vysvětlením je, že cizinci směřují do tzv. „zdravých“ okresů.

Tab. 5 – Výsledky vícerozměrné lineární regrese

Závisle proměnná Nezávisle proměnné	Počet cizinců v okrese (v logaritmech)				Podíl cizinců na obyvatelstvu okresu			
	Model 1A R ² = 0,73		Model 1B R ² = 0,84		Model 2A R ² = 0,50		Model 2B R ² = 0,68	
	β	Sig.	β	Sig.	β	Sig.	β	Sig.
Konstantní člen	-1,59	*	-2,07	**	2,24		-0,18	
Počet obyvatel okresu (v logaritmech)	0,96	**	1,00	**	-0,13		0,14	
Poloha okresu (kategorie ve směru ZJZ–VSV)								
1	referenční		referenční		referenční		referenční	
2	-0,15	*	-0,18	**	-0,93	**	-1,03	**
3	-0,06		-0,08		-0,55		-0,65	*
4	-0,24	**	-0,12		-1,31	**	-0,76	*
5	-0,35	**	-0,25	**	-1,67	**	-1,17	**
Struktura zaměstnanosti (služby/ostatní)	0,23	**	0,05		1,44	**	0,56	
Ekonomický agregát na obyvatele			0,00				0,00	
Míra nezaměstnanosti			0,00				0,01	
Změna v počtech cizinců na obyvatele (1996–1999)			0,01	**			0,08	**
Počet zjištěných trestných činů na obyvatele			0,10	**			0,37	**

Poznámka: **/* signifikantní na hladině 0,01/0,05

obyvatele v období 2000–2004), podnikatelské aktivitě (fyzické osoby registrované/deregistrované k platbě DPH na obyvatele) a míře zahraničních investic (přímé zahraniční investice na obyvatele). Ze všech jmenovaných proměnných se ovšem v diskutovaném kontextu zdá být relevantní pouze úroveň kriminality. Silnou pozitivní korelaci zde zjišťujeme s oběma charakteristikami popisujícími územní distribuci cizinců. Tyto vztahy přitom zůstávají průkazné i v případech sledování parciálních korelací, uvažujeme-li možné vedlejší efekty ostatních proměnných. Zajímavá je navíc i skutečnost, že obdobnou pozitivní souvislost sledujeme i mezi úrovní kriminality a indikátory změn v relativizovaných počtech cizinců mezi lety 1996–1999 i 2003–2004.

Vícerozměrná regresní analýza

Zjištěných statistických vztahů mezi proměnnými využíváme ve vícerozměrné regresní analýze, která má dále poukázat na význam a charakter spolupůsobení jednotlivých faktorů. Při navrhování regresních modelů postupujeme obdobně jako výše v případě sledování jednodušších vztahů. Jako závisle proměnné tedy opět sledujeme absolutní a relativní počty cizinců v okresech. Pro každou z těchto charakteristik navrhujeme dva modely, když do prvního zařazujeme jako nezávisle proměnné pouze vybrané charakteristiky hlavních uvedených podmínek regionální diferenciacie Česka (viz modely 1A, 2A v tab. 5) a do druhého pak navíc i další ukazatele vztahující se k ostatním okruhům faktorů, které byly identifikovány jako potenciálně významné (modely 1B, 2B). K sestavení rovnic využíváme

vícerozměrnou lineární regresi, přičemž bylo testováno více variant modelů. Řada proměnných byla posléze vyřazena, jelikož nezvyšovaly vysvětlenou variabilitu, resp. nevyhovovaly předpokladům lineární regrese (zejm. kolinearita).⁹ Specifikace jednotlivých modelů je spolu s příslušnými regresními koeficienty a zjištěnou hladinou jejich významnosti uvedena v tabulce 5.

Nezávisle proměnné zahrnuté do jednotlivých modelů vysvětlují v případech modelů s absolutními počty cizinců jako závisle proměnnými (1A, 1B) větší část variability než u podílů cizinců na obyvatelstvu okresu. Podobně jako u výše diskutovaných korelací, i zde se faktor sídelní hierarchie (reprezentovaný proměnnou počet obyvatel okresu) jeví být významný pro absolutní počty cizinců v okresech. Výsledky však nenaznačují, že by tento faktor souvisel s relativním zastoupením cizinců v obyvatelstvu okresu. Naproti tomu struktura zaměstnanosti je statisticky významná pro obě charakteristiky rozmístění cizinců, nicméně jen u modelů A, ve kterých uvažujeme pouze tři hlavní faktory regionální diferenciaci Česka. Pokud však do modelů B zahrneme i další proměnné, význam ekonomické struktury vymizí. Jiná je situace v případě polohy okresu, která hraje signifikantní roli v obou modelech A i B a pro oba typy závisle proměnných. Toto tvrzení pak můžeme zpřesnit na základě vypočtených koeficientů pro jednotlivé kategorie: statisticky významný rozdíl nalézáme zejména mezi první „jihozápadní“ kategorií okresů (zde zvolena za referenční), druhou kategorií (patrně zejm. díky Praze) a dvěma kategoriemi „severovýchodními“. Zajímavou skutečností je, že uvedené regresní modely nedokládají dříve konstatovaný pozitivní vztah mezi celkovou ekonomickou úrovní a charakteristikami rozmístění cizinců, alespoň pokud postihujeme úroveň ekonomiky ukazatelem ekonomický agregát na obyvatele (obdobný výsledek však dostaneme i pro průměrné mzdy). Potvrdil se naopak předpoklad, že korelace míry nezaměstnanosti a podílu cizinců na obyvatelstvu okresu je pouze zdánlivá – ani v jednom modelu se míra nezaměstnanosti nejeví být významná. Naproti tomu dvě zbylé proměnné, tj. změna v relativních počtech cizinců mezi lety 1996–1999 a úroveň kriminality, potvrdily svůj význam v obou regresních modelech (1B a 2B).¹⁰

Závěr

Cizinci se na území Česka od začátku 90. let rozmísťovali nerovnoměrně. V podstatě jich nejvíce stále směřuje do stejných regionů, a to zejména velkých měst nabízejících dostatek pracovních příležitostí, lepší ekonomické podmínky i anonymitu (Praha, Brno a jejich zázemí). Významnější koncentrace nalezneme též v příhraničních regionech, zejména v Severočeském a Západočeském kraji. Zde dominují koncentrace při hlavních dopravních tazích do Německa (Vietnamci) a tradiční Karlovarský kraj s centrem Karlovy Vary historicky spojený s Rusy a ruský mluvícím obyvatelstvem. Rusové také vykazují nejvyšší územní koncentraci ze všech sledovaných národností.

⁹ Jako příklad uveďme vyřazení dvou proměnných charakterizujících, vedle zařazené proměnné „počet obyvatel okresu v logaritmech“, faktor sídelní hierarchie

¹⁰ Podotkneme, že podíl vysvětlené variance by významně zvýšilo zahrnutí dalších proměnných, zejména pak těch, které charakterizují migrační intenzitu okresů. Předpokládáme ovšem, že tyto proměnné by byly z podstatné části duplicitní, resp. regresní modely by byly nevyvážené specifikovány z hlediska zastoupení jednotlivých faktorů.

Vedle základního popisu charakteru rozmístění cizinců a hodnocení míry jejich koncentrace, bylo cílem prováděných hodnocení pokusit se najít faktory, které distribuci cizinců podmiňují/vysvětlují a odhadnout jejich význam. V tomto ohledu byly prováděné analýzy programovány snahou zjistit, zda je vzorec rozmístění cizinců odvislý v první řadě od obecných podmínek regionální diferenciace Česka (naše „nulové“ hypotézy) nebo jestli se spíše uplatňují jiná vysvětlení – argumenty spojované specificky s fenoménem mezinárodní migrace (soubor „alternativních“ hypotéz).

Při stanovení těchto hypotéz v úvodu článku však mohl být zmíněn ještě jeden předpoklad, který souvisí s pojetím mezinárodní migrace jakožto komplexně podmíněného procesu (např. Drbohlav 1999, Castels 2002), který pak implikuje nepravděpodobnost existence jedné, či několika málo jednoznačných determinant rozmístění cizinců. Mohlo by tak jít o kombinaci více faktorů, které lze řadit jak do souboru našich „nulových“ tak i „alternativních“ hypotéz. Zdá se přitom (a tuto skutečnost lze považovat za jeden z hlavních obecných závěrů této práce), že tato třetí hypotéza nejlépe odpovídá výsledkům provedené korelační a regresní analýzy. Ty naznačují, že nejdůležitější faktory prostorového rozmístění cizinců v Česku nejsou jednoznačně ani obecné podmíněnosti regionální diferenciace Česka, ani nepřevládá význam zmíněných „alternativních“ vysvětlení. Je spíše zřejmé, že se jedná o kombinaci obou (resp. řady různých) vlivů.

Jinými slovy, pro přesnější identifikaci jednotlivých vlivů či determinant rozmístění cizinců se zdá být kvantitativní analýza, která sleduje celkové (agregované) počty cizinců (resp. jejich podíly na obyvatelstvu) na úrovni okresů, příliš „hrubým“ přístupem. V tomto ohledu by nepochybně bylo třeba provést výzkum s detailnějším vymezením regionů a podrobnější disagregací cizinců (podle jednotlivých etnik, období, ve kterém do Česka přišli, jejich socioekonomických charakteristik atd.). Taková analýza však z důvodu nedostatku statistických informací (a konečně i malých počtů cizinců v jednotlivých sub-skupinách) dosud na celorepublikové úrovni není možná. Je proto záhodno, aby byly kvantitativní šetření podobná tomuto dále kombinována s přístupy kvalitativními a doplňována o podrobnější příkladové studie zaměřené na konkrétní regiony, lokality či skupiny cizinců.

Vedle tohoto obecného závěru však naše analýza přinesla i některá konkrétnější a zajímavá zjištění. Ze třech hlavních okruhů podmínek regionální diferenciace se v regresních modelech ukázala být pro rozmístění cizinců v Česku významná role polohy okresu (jak pro absolutní, tak i relativní počty cizinců v okresech) a role sídelní hierarchie (ovšem jen pro absolutní počty cizinců). Za velmi zajímavé zjištění lze považovat neprokázání významu proměnných míry nezaměstnanosti a zejména ekonomické úrovně okresů (alespoň pokud ji postihujeme ekonomickým agregátem na obyvatele či průměrnou mzdou zaměstnanců). Po uvážení vlivu dalších faktorů se navíc nezdá být pro rozmístění cizinců významná ani struktura ekonomik jednotlivých okresů. Naopak podle očekávání byl doložen předpoklad, že absolutní počet cizinců i jejich podíl na obyvatelstvu okresu souvisí s intenzitou imigrace do daného okresu v dřívějších obdobích¹¹ (byť příslušné koeficienty v tabulce 5 nejsou příliš vysoké).

Na závěr pak uvedme poněkud překvapující zjištění vztahu mezi počty cizinců (v absolutním i relativním vyjádření) a úrovní kriminality okresů, kte-

¹¹ Toto zjištění můžeme interpretovat také jako „primitivní“ doložení platnosti teorie sítí.

ré neumíme jednoznačně interpretovat. Zajímavé je především, že uvedený vztah přetrvává i při jeho očištění o vlivy dalších proměnných (včetně faktoru sídelní hierarchie). Také vztah mezi kriminalitou a počty cizinců v okrese by v určitém smyslu bylo možno interpretovat jako doložení teorie sítí. Domníváme se ovšem, že pokud by takové prohlášení bylo učiněno pouze na základě této hrubé analýzy, bylo by velmi nekorektní. I tuto otázku proto ponecháváme jako námět pro podrobnější a „lokálně ukotvený“ výzkum, který musí pochopitelně pracovat přímo se statistikami kriminálních činů spáchaných samotnými cizinci či občany ve spojitosti cizineckou problematikou¹².

Literatura:

- BRETTEL, C. B., HOLLIFIELD, J. F. (2000): In *Migration Theory. Talking across Disciplines*. Routledge, New York, London, 233 s.
- Cizinci v České republice 2006. Český statistický úřad, Praha.
- CASTELS, S. (2002): *Migration and Community Formation under Conditions of Globalization*. *International Migration Review*, 36, č. 4, s. 1143-1168.
- ČERMÁKOVÁ, D. (2002): *Prostorové rozmístění cizinců v České republice a jeho podmíněnosti*. Magisterská práce. Přírodovědecká fakulta UK, Praha, 110 s.
- ČERMÁKOVÁ, D. (2005): *Prostorové rozmístění cizinců v Česku a jeho změny od 90. let*. MKC Praha, http://www.migraceonline.cz/clanky_f.shtml?x=237278.
- DIVINSKÝ, B. (2005): *Zahraničná migrácia v Slovenskej republike*. Bratislava, 216 s.
- DOSTÁL, P., HAMPL, M. (2004): *Geography of post-communist transformation and general cycle of regional development: Experiences of the Czech Republic in a global context*. *European Spatial Research and Policy*, 11, č. 1, 7-29.
- DRBOHLAV, D. (1999): *Geografické aspekty v rámci interdisciplinárního výzkumu migrace obyvatelstva*. *Geografie-Sborník ČGS*, 104, č. 2, s. 73-88.
- DRBOHLAV, D., LUPTÁK, M., JANSKÁ, E., BOHUSLAVOVÁ, J. (2001): *Ruská komunita v České republice*. In: Šišková, T. (ed.). *Menšiny a migranti v České republice*. Portál, Praha, s. 73-80.
- DRBOHLAV, D. (2003): *Immigration and the Czech Republic (with a Special Focus on the Foreign Labour Force)*. *International Migration Review*, 37, č. 1, s. 194-224.
- DRBOHLAV, D. (2004): *Migration Trends in Selected EU Applicant Countries: Volume II – The Czech Republic*. IOM, Vienna.
- HAMPL, M. et. al. (2001): *Regionální rozvoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. PpF UK, Praha.
- HOLÁ, B. (2004): *Jak číst statistiky? Analýza počtu cizinců, délky pobytu a ekonomických aktivit*. http://aa.ecn.cz/img_upload/9e9f2072be82f3d69e3265f41fe9f28e/Bohdana_Hola_Jak_cist_statistiky.pdf; 5.3.2006.
- JANSKÁ, E. (2006): *Druhá generace cizinců v Praze: příklad dětí z mateřských školek*. *Geografie-Sborník ČGS*, 111, č. 2, s. 60-75.
- MASSEY, S. D., ARANGO, J., HUGO, G., KOUAOUCCI, A., PELLEGRINO, A., TAYLOR, J. E. (1993): *Theories of International Migration: Review and Appraisal*. *Population and Development Review*, 19, č. 3, s. 431-466.
- SASSEN, S. (2001): *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton University Press. 398 s.
- VALENTA, O. (2006): *Prostorové rozmístění imigrantů v České republice se zvláštním zřetelem na Prahu*. Magisterská práce. Přírodovědecká fakulta UK, Praha, 125 s.
- Webové stránky ČSÚ: <http://www.czso.cz>.

¹² Přestože jsme se pokoušeli data za kriminalitu cizinců (počet ohlášených trestných činů) v okresech zjišťovat, jedná se v současnosti o příliš nízká a nereprezentativní čísla na to, aby mohla být zahrnuta do kvantitativní analýzy podobné této.

Summary

SPATIAL DISTRIBUTION OF IMMIGRANTS IN CZECHIA AND ITS INFLUENCING FACTORS: AN ATTEMPT AT QUANTITATIVE ANALYSIS

The aim of this article is to give a description of the spatial distribution of foreigners in Czech districts and to try to find by correlation and regression analyses which factors influence the distribution. The logic of the empirical analysis is based on seeking whether the distribution of foreigners reflects the general determinants of Czech regional differentiation or whether some specific prospective factors associated rather with the relevant migration theories make more sense.

The spatial distribution of foreigners in Czechia is rather uneven. There is the so-called East-West gradient with the intensity of immigration increasing from eastern parts of the country westwards. The highest concentration of foreigners exists, however, in the capital city of Prague (both in absolute numbers and relative proportion to Czech population) along with its neighbouring districts (Prague East and Prague West). Prague together with the north-western districts of Cheb, Karlovy Vary, Tachov and Mladá Boleslav and some Moravian urban districts (Brno, Ostrava, Karviná) are the areas where foreigners are mostly concentrated (see Fig. 1). In addition, the border districts, compared to the internal ones, have generally a higher share of foreigners from the neighbouring countries, especially in the case of citizens from Germany, Poland and less from Slovakia (Fig. 3, 4, 6). The distribution of Slovaks is more dispersed within Czechia, the reason is perhaps the historical and cultural relations between both countries. The citizens from Vietnam are mostly concentrated in big cities such as Prague and also in the border western (north-western) districts where the purchasing power for their business exists. On the other hand, the presence of Russians in the western district of Karlovy Vary is conditioned historically.

In the analytical part of the paper we have tried to assess the determinants of the spatial distribution of foreigners. In correlation and regression models we have made a simple discern between two characteristics of the foreigners' distribution – i.e. between the absolute number of foreigners in districts and their relative share in population. Congruently with indication of the general pattern of the distribution that has been made above, the empirical results provide that the geographical position of districts (both for absolute and relative numbers of foreigners) and the factor of settlement hierarchy (thought, interestingly, only for absolute numbers of foreigners) have been found significant. On the contrary, other general determinants of regional development such as the employment structure, the level of unemployment, but also the aggregate economic level of districts (at least when considering indicators of average wage or so-called economic aggregate) have not been found statistically significant when controlling for other factors (such as for the position of districts in the Czech settlement hierarchy). In addition, unsurprisingly, the variable of migration intensity in previous years has been found significant and the same holds, more surprisingly, also for the level of criminality in districts. However, the relationship between the regional intensity of criminality and the spatial distribution of foreigners cannot be verified by this extensive statistical analysis; this remains as an important question for future research.

Though the empirical analysis provides some interesting findings, it is nevertheless necessary to stress that a number of shortages exist. There are some obvious problems with data discrepancies and availability – for example, the data on illegal immigrants or on employment of foreigners do not exist (or do not exist in sufficient regional elaboration). First of all however, we have to bear in mind the complexity of the processes of international migration as well as of the conditionality of immigrants' distribution. Therefore, an extensive „macro-analysis“ such as that provided in this paper could neither exactly separate the co-existence of particular factors (which are moreover limited in number), nor precisely evaluate their influence. The paper and provided results are thus necessary to consider, instead of some ultimate assessment or conclusions, as an attempt to set a scene for further intensive research on the immigrants' spatial behaviour in Czechia.

- Fig. 1 – Foreigners in districts of Czechia (2004). Key left: percentage of foreigners in the total population of district, right: number of foreigners in districts.
- Fig. 2 – Change in relative and absolute numbers of foreigners in districts of Czechia in the period 1996–2004. Key left: change of the percentage of foreigners in the total population of district, right: change of the number of foreigners in districts.
- Fig. 3 – Germans in districts of Czechia in 2005. Key left: the percentage of Germans in the total population of district, right: the number of Germans in district.
- Fig. 4 – Poles in districts of Czechia in 2005. Key left: the percentage of Poles in the total population of district, right: the number of Poles in district.
- Fig. 5 – Ukrainians in districts of Czechia in 2005. Key left: the percentage of Ukrainians in the total population of district, right: the number of Ukrainians in district.
- Fig. 6 – Slovaks in districts of Czechia in 2005. Key left: the percentage of Slovaks in the total population of district, right: the number of Slovaks in district.
- Fig. 7 – Vietnamese in districts of Czechia in 2005. Key left: the percentage of Vietnamese in the total population of district, right: the number of Vietnamese in district.
- Note: Neither the size of discs nor the scale of keys in individual maps do not correspond one to another because of largely differing absolute and relative data for individual indices.

(Pracoviště autorů: J. Novotný a E. Janská: katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Albertov 6, 128 43 Praha 2; e-mail: pepino@natur.cuni.cz; ejanska@natur.cuni.cz. D. Čermáková je postgraduální studentkou katedry sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Albertov 6, 128 43 Praha 2; e-mail: dita@natur.cuni.cz.)

Do redakce došlo 30. 1. 2007